

Dr. SCHAUER DOLFE

**PRVA DOBA
NAŠEGA ZADRUŽNIŠTVA**

(OD NASTANKA DO LETA 1895.)

V LJUBLJANI 1945

51905

D 2576/1952

SAMOZALOŽBA

TISKALA UČITELJSKA TISKARNA D. D. V LJUBLJANI
(Predstavnik Francè Štrukelj)

Vsebina

	Stran
Uvod	5
I. poglavje: Naš gospodarski položaj v prejšnjem stoletju . .	15
II. poglavje: Poskusi za izboljšanje našega gospodarskega polo- žaja	25
III. poglavje: Priprave za razvoj zadružnega gibanja	33
IV. poglavje: Začetki našega zadružnega gibanja	47
V. poglavje: Nastop Mihe Vošnjaka	54
VI. poglavje: Ustanovitev prve zadružne zveze	61
VII. poglavje: Prvi uspehi Zveze	70
VIII. poglavje: Vodilna načela Vošnjakovega zadružnega delovanja	79
IX. poglavje: Utrditev Zveznega položaja	101
X. poglavje: Stanje našega zadružništva ob zaključku prve dobe	118
Viri	139

Uvod

Gospodarski in socialni problemi so živo privlačevali mislece vseh časov. Venomer se izpreminjajoče gospodarsko življenje je dajalo vedno znova obilo hvaležnega gradiva za proučevanje razmer kakor tudi prilike za iskanje potov in načinov za urejenejšo in srečnejšo sožitje med ljudmi, ki so že po naravi navezani drug na drugega. Čim bolj zamotani so bili že zaradi napredujoče civilizacije medsebojni človeški odnosi ter čim bolj so se kopičili in zaostrovali nesporazumi med posameznimi sloji, poklici, stanovi, razredi, tem intenzivneje so se prizadevali, najti nekakšno rešitev, ki bi zadovoljevala po možnosti vse in vsakogar.

V drugi polovici osemnajstega, a prav posebno v prvi polovici devetnajstega stoletja je nastala mogočna izprememba v obrtni in produkcijski tehniki zaradi raznih tehničnih izumov, zlasti zaradi izuma parnega stroja. Ta je prinesla človeštvu na eni strani epohalen gospodarski napredek, izzvala pa na drugi strani resne gospodarske krize s hudimi socialnimi nepravilnostmi, iz katerih so se izcimile daljnosežne posledice. Spričo čedalje ostrejšega gospodarskega tekmovanja, ki so ga sprožile nove razmere, je namreč zaostajalo in bilo prizadeto vedno več ljudi, ki so se morali naposled udinjati gospodarski močnejšim ter žrtvovati pri tem svojo gospodarsko samostojnost. Iz tega nastala gospodarska neenakost je rodila čedalje globlji prepad med gospodarski samostojnimi in odvisnimi — med izkoriščajočimi delodajalci in izkoriščanimi delavci, med kapitalom in delavstvom. Množilo se je bogastvo in blagostanje prvih, večala pa sta se hkrati beda in obup drugih, ki so posedovali v neenaki borbi, v kateri je kraljevala popolna gospodarska svoboda v dobrem, še dosti bolj pa v slabem

pogledu, zgolj svoje roke. Naravno je, da so se trudili številni ideologi, in sicer predvsem tisti, katere je vodila želja, pomagati trpečim, odkriti najprimernejše zdravilo za odpravo ali vsaj olajšanje socialne bede, predlagajoč ta to, oni drugo rešitev kot najuspešnejšo in najučinkovitejšo. Ti človekoljubi so zmeraj bolj živo spoznavali prastaro resnico, da more vzajemno sodelovanje uspešno in rešilno pomagati tam, kjer moči in sredstva poedinca več ne zadočujejo ali pa popolnoma odpovedo. Zakaj tudi gospodarski malopomemben ali celo brezpomemben poedinec postane v složno organizirani družbi enakih vsega upoštevanja vreden činitelj, ki lahko uspešno zagovarja in brani svoje pravice ter odločilno posega v dogajanje, izpreminjajoč in uravnava jo ga v svojo korist.¹ To spoznanje, potrjeno s številnimi dolgoletnimi in bridkimi skušnjami, je napotilo posamezne mislece, da so čedalje odločnejše in vztrajnejše zagovarjali združevanje v posebna gospodarska podjetja, katerih osnovno načelo je bila prostovoljna samopomoč, — v zadrug e. To sta bila vodilna misel in pravi začetek novega načina gospodarskega izživljanja gmotno šibkih in zato pomoči potrebnih poedincev.² Takšen je bil začetek v

¹ Isto misel je Schulze-Delitsch izrazil takole: »...mehrere kleine Kräfte vereint bilden eine grosse, und was man nicht allein durchsetzen kann, dazu soll man sich mit Anderen verbinden; dies der einfache uralte Satz, auf welchem die Association beruht, dessen Anwendung wir, seitdem es eine Geschichte giebt, überall, wo Menschen auftreten, eine Menge der grossartigsten Schöpfungen verdanken.« (»Die arbeitenden Klassen und das Associationswesen«, str. 50.)

² Mihail I. Tugan-Baranovskij pravi v svoji knjigi o socialnih temeljih zadružništva (po hrvatskem prevodu Predraga Mitrinovića) o nastanku zadružništva tole:

»Da bi razumeli naročiti socijalno-ekonomski karakter zadrugarstva, potrebno je da se ne ispuštaju iz vida one njegove osobine, koje veoma oštro dele zadružna poduzeća od kapitalističkih. Kapitalizem je stvoren elementarnim razvitkom privrede, pri čemu je, istina, državna vlast pomagala taj razvitak, ali ga nije stvarala kao posledicu odredjene zamisli.

Naprotiv, zadrugarstvo je nastalo historički potpuno drukčije. Zadrugarstvo su ranije zamislili pojedini ljudi, kao sredstvo da se preobrazi postojeći socijalno-ekonomski poredak, i samo u neposrednoj vezi sa ovom tvoračkom zamišlju, zadrugarstvo je postalo moćna socijalna sila. Nasuprot 'prirodnom' procesu razvitka kapitalizma, zadrugarstvo je stvoreno 'veštački'. Ono je imalo svoje duhovne očeve i nastalo je kao posledica uticaja socijalističkog ideala na kapitalističko društvo.« (Str. 5.)

Angliji, ki je dala prve ideologe modernega zadružništva. Tam so se uveljavljali William King, prvi pravi zadružni teoretik, Robert Owen, socialni reformator iz New Lanarka, ki ga nekateri zadružni pisci označujejo za očeta angleškega zadružništva,³ Georg Jacob Holyoak, goreči apostol zadružne ideje v prvi dobi angleškega zadružništva, in tam je vzniknila leta 1844. slavna rochdalska zadruga, še zdaj svetla in izpodbudena vzgled konsumnim zadrugam vsega sveta.⁴

Enako se je začelo tudi v Franciji, kjer so se pojavile prve produkcijske zadruge in kjer so delovali možje, kakor Charles Fourier, fanatični propagator socialnih zajednic, imenovanih »falansterij«, Louis Blanc, ki je zagovarjal ustanovitev socialnih delavnic, s katerih pomočjo naj bi se delavstvo osamosvojilo, Philipp Buchez, dejanski ustanovitelj delavskih produkcijskih zadrug, po-

---

³ Za takega ga ima na primer M. I. Tugan-Baranovskij v svoji knjigi, citirani v opombi ². Nasprotno pa odločno odreka dr. Vahan Totomianz, znani zadružni ideolog, Owenu ta častni naslov. V svoji knjigi »Osnove zadružništva« (v slovenščino prevedel dr. Andrej Veble) namreč pravi: »Roberta Owena često po krivem imenujejo očeta modernega zadružništva, v resnici je pa samo pripravljalec pot in bil predhodnik zadružništva... Docela je preziral potrošne organizacije, ki so nastale v njegovi dobi v Angliji deloma čisto neodvisno od njega, deloma pa so jih ustanovili njegovi učenci. Zadrugarji mu dolgujejo zahvalo samo za dva izraza, 'cooperative' in 'economical'. Leta 1821. so njegovi pristaši londonski stavci in tiskarji ustanovili konsumno društvo (Society Cooperative and Economical, t. j. Zadružno in gospodarsko društvo). Robert Owen pa je v istem času izdajal časopis z enakim imenom. Robert Owen je rabil besedo 'cooperativ' ali 'zadružno' v najširšem pomenu in je od leta 1832. dalje rabil namesto nje besedo 'socialist' čen'« (Str. 17.)

⁴ Konsumna zadruga v Rochdalu je bila prva, ki je zavzela glede konsumništva povsem nova lastna poslovna načela ter s tem šele omogočila pravi razvoj te zadružne panoge. Načela, formulirana od osemindvajsetih ustanoviteljev, so pomenila za vso dotedanjo prakso pravcati revolucionarni prelom. Ta zelo tvegani poskus se je prav v kratkem tako dobro obnesel, da imajo še dandanes prave konsumne zadruge širom po svetu ta načela za osnovo vsega svojega delovanja. Upravičeno je zato zadružna zgodovina rochdalskim ustanoviteljem, ki kljub svoji socialni bedi niso prezrli potrebne moralne povzdige članov, ampak so dejanski poskrbeli za uveljavitev tudi te točke svojega programa, potrdila in trajno zagotovila častni naziv, s katerim so odprli sami dne 21. decembra 1844. leta v Zabji ulici svojo prodajalnico »Equitable Pioneers of Rochdale« (Pošteni rochdalski pionirji).

zneje Charles Gide, eden vodilnih francoskih ekonomistov novejšje dobe in najplodovitejših narodnogospodarskih piscev, torej moške, ki so vsak po svoje pomagali izoblikovati moderno združno misel. Nič drugačen ni bil začetek tudi v Nemčiji, domovini kreditnega združništva; tukaj sta ustvarila prava očeta kreditnega združništva Hermann Schulze-Delitzsch in Friedrich Wilhelm Raiffeisen deloma sama, deloma v družbi z drugimi požrtvovalnimi delavci združne ustanove neprecenljive gospodarske važnosti za nemško ljudstvo in kot vzor vsem drugim narodom.

Iz omenjenih začetkov se je rodilo pred dobrim stoletjem novo, svojevrstno gospodarsko gibanje manj premožnih slojev — združni pokret. Med svojim obstojem se je povzpelo to gibanje iz skromnih začetkov preko številnih neuspehov in marsikakega razočaranja, kar vse je pretilo že v kali zadušiti novo organizirano prizadevanje, nadalje preko novih dvigov in poletov, idejnih in formalnih izpopolnitev ter se razraslo — pri enem narodu bolj, pri drugem zopet manj, pri enem hitreje, pri drugem zopet počasneje, kakršne so bile pač razmere in potrebe in kakršni so bili kajpada tudi ljudje — v silo, ki zaradi pomembnosti nujno zahteva polno upoštevanje na vseh področjih, kamor sega njeno delovanje. Združno gibanje terja položaj in veljavo, ki naj ustrezata njegovim močem.

V bistvu je bil začetek združnega gibanja pri nas prav takšen kakor pri drugih narodih. Rodila ga je razen tega tudi želja, da se po zgledu drugih narodov, posebno češkega, naš človek gospodarski osamosvoji, da postane tako polnopraven soborec na narodnopolitičnem torišču. Seveda je imel že nastanek tega gibanja svojsko obeležje in svoj značaj, primerna našim razmeram. A tudi pot, ki jo je moralo prehoditi naše združništvo v svojem dolgem razvoju, so nujno narekemale naše politične, gospodarske, socialne, kulturne in siceršnje razmere, tako da je torej ta pot popolnoma naša in veren odsev našega bitja in žitja.⁵

⁵ Samo mimogrede bodi omenjeno, da so si združni ideologi o končnem smotru, ki naj ga zasleduje združništvo, močno needini. Medtem ko vidi ena skrajnost v zadrugi zgolj podjetje brez vsakršnih drugih

Dolga in polna izprememb je pot našega združništva med njegovo razvojno dobo. Saj segajo njegovi prvi začetki nazaj v sedemdeseta leta prejšnjega stoletja — četudi izložimo prvi sicer prav uspeli, toda žal osamel poskus ljubljanskih obrtnikov v letu 1856., da z organizirano samopomočjo dosežejo toliko zaželeno gospodarsko osamosvojitv. Zadržna misel, presajena po obliki iz tujine, kjer se je že krepko uveljavila, se pri nas kljub požrtvovalnemu in nesebičnemu prizadevanju prvih pobornikov razmeroma dolgo časa nikakor ni mogla udomaćiti in ukoreniniti. Šele prav polagoma, ko so pokazali prvi praktični poskusi naravnost odlične uspehe, se je ta ideja učvrstila. Zadržništvo se je čedalje krepkeje razvijalo ter doživljalo vedno vidnejše in otipljivejše uspehe. A razvojna pot navzgor je bila težavna in počasna, pa tudi neenakomerna in sunkovita. Posamezne vrste zadržug so se različno naglo razvijale, ene prav naglo in bohotno, medtem ko so ostale nekatere združne veje dolgo časa nepopolno razvite. Docela z obćimi razmerami se sklada dejstvo, da se je najpoprej in tudi najbolj razvilo posojilništvo, ki je sploh osnova vsakemu združnemu pokretu. Manj utemeljeno in opravičljivo pa je, da se za posojilništvom, ko je doseglo primerno stopnjo razmaha, niso sorazmerno razvijale druge združne vrste, posebno blagovne, dasi so terjale gospodarske okoliščine tudi take vrste zadržug.

---

negospodarskih namenov, je drugi združništvo najprimernejše sredstvo za postopni, evolucijski prerod in preosnovo človeške družbe. Med obema skrajnostima je vse polno vmesnih stopenj. Med tistimi, ki polagajo večjo važnost na idealne kakor pa na materialne koristi, ki jih nudi zadržuga, je na primer Otto Friedrich von Gierke. On pravi v svojem velikem delu »Das deutsche Genossenschaftsrecht« (1868—1913) (str. 1048.) takole: »Höher noch als der von der Gesamtheit auf die Glieder zurückströmende materielle Vortheil, obwohl oft er erst die Basis voller menschlicher Entwicklung schafft, steht der Zuwachs, der durch die Genossenschaft dem Menschen als Menschen wird — der Arbeiter wird zum Bürger wirtschaftlicher Gemeinwesen erhoben — dem Einzelnen bleibt seine Individualität, aber diese ist keine schrankenlose, sondern giebt einen Theil ihres Wesens an das Ganze hin, als dessen Glied sie die Existenzgefahren des isolirten Atoms überwindet. Die Genossenschaft ist eine Schule für das gesammte öffentliche und private Leben.« (Citirano po knjigi drja. Hansa Crügerja »Die Erwerbs- und Wirtschafts-Genossenschaften in den einzelnen Ländern«, str. 9.)

Po prvem navdušenju nad doseženimi uspehi je naše združništvo nekako zastalo, ker nismo imeli primerne vodilne osebnosti, ki bi skrbela ne le za gospodarski vzlet domačega kraja in njegove okolice, kakor je bil do tedaj običaj, ampak vsega slovenskega ozemlja. In navsezadnje se je pojavil vendarle tudi tak mož v osebi Mihe Vošnjaka. Mlado gospodarsko gibanje je zaživelo kar povsem na novo. Ustanavljati so se jele nove zadružne postojanke, katerih večina je tudi popolnoma, in to v prav kratkem času, opravičila vanje stavljene nade, ter rodila obilo sadov v korist splošnosti. Stoprav v tej dobi se more govoriti o organiziranem prizadevanju, o pravem združnem gibanju, ker se je šele ta čas ustanovilo formalno in dejansko vodstvo (*Zveza slovenskih posojilnic*), ki je imelo vedno pred očmi potrebe in koristi celotnega narodnega ozemlja ter je s tega stališča gledalo na ves pokret. V vse delovanje je bil vnesen premišljen in dobro izdelan načrt, posamezne raztresene zadružne edinice so bile pritegnjene v organizirano celoto, kar jim je dalo šele prepotrebno oporo in hrbtenico ter jim omogočalo boljše uspevanje in dosežanje vidnejših in trajnejših uspehov.

Preobloženost z delom in preložitev delovnega težišča našega vodilnega moža v tisti dobi z združnega na politično torišče, sta spravila, razen drugih razlogov, v naše mlado združno gibanje glede ustanavljanja novih zadrug počasnejši način, kakor so to razmere in potrebe zahtevale.

Velikega pomena za nadaljnji razvoj slovenskega združništva je bilo praktično izvajanje sklepov prvega slovenskega katoliškega shoda, ki je bil leta 1892, v Ljubljani. Le-tá je med drugim pravilno ocenil pomembnost združništva za gospodarsko osamosvojitev našega naroda in za izboljšanje življenjskega nivoja našega ljudstva ter zategadelj sklenil z vsemi močmi podpirati to mlado gospodarsko gibanje. Prvi uspehi teh sklepov so se pokazali deloma že leta 1894., posebno pa leta 1895., ki pomenja zato pravi mejnik v naši združni povestnici. Izza tega časa je število novih združnih postojank posebno naglo naraščalo. Naše kraje so prepregale od leta do leta bolj in bolj zadruge, in sicer ne le kreditne, marveč i blagovne, mlekarske, živino-

rejske idr. Razen prvotnega združnega središča v Celju se je ustanovilo pod vodstvom znanega socialnega pobornika dr. J. Janeza Evangelista Kreka še novo (Gospodarska zveza v Ljubljani), ki je poseglo s čilimi močmi krepko v razvoj ter si priborilo kmalu vodilni položaj. Vprav prizadevanje, pridobiti si še iz drugih razlogov v zvezi s politično diferenciacijo našega naroda prvenstvo, je porajalo tudi v združništvu čedalje silneje se zaostrujoče tekmovanje. In to tekmovanje, ki so ga skušali tudi ideološki utemeljevati, je imelo sicer svoje sončne, vendar pa še večje senčne strani z daljnosežnimi posledicami za ves nadaljnji razvoj našega združništva.

Razmere so se še bolj zamotale, ko je bila ustanovljena tretja združna centrala (Zveza slovenskih združenj v Ljubljani), ki je hotela imeti seveda tudi čim večji delež pri vodstvu našega združnega gibanja.

Vse do časa, ko se je vnela prva svetovna vojna, gre pot našega združništva v številčnem pogledu močno navzgor. Ustanavljale so se nove združne edinice, stare pa se razširjevale. Združna ideja je zavzemala vedno večji krog interesentov, tudi torišče združnega delovanja je postajalo bolj raznoliko, saj ni bilo skoraj gospodarskega področja, kjer ne bi kakor koli že uporabljali združne oblike zaradi lažje in boljše dosege zamišljenih namenov. Vojna vihra je kajpada zaustavila ali vsaj močno zavrla vse združno delovanje ter zadala nekaterim združnim edinicam tako hude rane, da se jim jih je po vojni jedva posrečilo zaceliti.

Naše združništvo se je moralo po vojni nujno prilagoditi novim razmeram v okviru novih državnih mej. Medtem ko tisti del našega združništva, ki je ostal po mirovnih pogodbah izven meje na novo nastale narodne države, ni bil zaželen ter je moral pretežno v kratkem vprav zaradi svojega izrazito narodnega obeležja prenehati s samostojnim delovanjem, so bile okolnosti v narodni državi našemu združnemu gibanju silo naklonjene. Zato se je moglo svobodno razmahniti, uživa je pri tem celó moralno in dostikrat tudi gmotno podporo javnih oblastev, kar pa ni rodilo vselej zaželenega uspeha. Tudi to, da je država z raznimi zakonskimi odredbami favorizirala zadruge, zlasti kmetijske,

in prav posebno uveljavitev novega zadružnega zakona, ustrežajočega zahtevam modernega časa, sta ugodno in pospeševalno vplivala na nadaljnji razvoj našega zadružništva. Zaradi tega je popolnoma naravno, da zaznamenuje tu zadružno gibanje zunanji razmah, kakršnega dotlej ni poznalo. Kljub vsemu pa naše zadružništvo ni povsem zadovoljevalo vseh krogov, prihajajočih v poštev, namreč zadovoljivo ni izpolnjevalo — kakor v nekaterih drugih državah — vseh nalog, ki bi se dale z njegovo pomočjo izvrševati.⁶ Vse premalo je bila prava zadružna ideja kot taka zasidrana v mišljenju sicer številnih zadružnikov, odnosno le-ti so jo preveč po svoje doumevali. Zato bi se tudi morebitna primerjava našega zadružništva z onim v naprednejših državah za naš pokret manj povoljno obnesla. Razumljivi so bili zato že takrat vedno pogostnejši glasovi, da je prav zelo potrebna preureditev našega zadružništva, do katere pa iz več bolj ali manj utemeljenih razlogov vendarle ni prišlo. Nujno in neodložljivo potrebo korenite preureditve pa je izzvala druga svetovna vojna, ki je — neprimerno bolj ko prva — razdirajoče posegla v naše zadružništvo ter povzročila, da bomo morali po njej domala znova graditi v s o našo zadružno stavbo ter jo prilagojevati čim skrbneje in vestneje novim zahtevam in razmeram in porajajočim se nujnostim.

Že ta bežni pregled zunanjega zgodovinskega poteka našega zadružništva kaže, da se je iz tujine prenesena zadružna ideja pri nas kmalu udomačila ter zaživela samostojno, povsem ločeno od ostalega svetovnega zadružništva. Nadalje pa priča prav ta pregled tudi, da je bila razvojna pot našega zadružnega gibanja jako pestra. V nekih razdobjih je bilo to gibanje zelo živahno, sem ter tja pa je bolj ali manj zastajalo, kar se je moglo vidno opazati

---

⁶ Primerjaj med drugim na primer tudi izvajanje posameznih govnikov v diskusiji, ki jo je priredil Socialno-ekonomski institut v Ljubljani dne 17. in 23. decembra 1940. Na tej diskusiji, prirejeni v »želji, da se ob medsebojni izmenjavi misli razčistijo pojmi in gledanje na reševanje naših agrarno-političnih vprašanj ter morda iz tega rodijo važnejši sklepi in iz njih konkretni uspehi«, se je poudarjalo, da slovensko zadružništvo ni kos svoji nalogi in se zato mora dvigniti. (»Tehnika in gospodarstvo«, VII., št. 1, 2, str. 33.)

na doseženih uspehih. Pri pazljivem preudarjanju je moči ugotoviti, da je tudi zadružni pokret veren izraz svoje dobe.

Vso zgodovinsko pot našega zadružništva razčlenimo lahko na določena obdobja. Vobče moremo razlikovati doslej glede na razvoj našega zadružništva tri dobe:

Prva doba se razteza med nastankom zadružnega pokreta pri nas in ustanovitvijo drugega zadružnega središča, prav za prav do izrazitega pojava dvotirnega sistema tudi pri zadružništvu.

Druga doba, bolj pestra in plodovita ko prva, sega od leta 1895. do konca prve svetovne vojne.

V tretjo dobo spada čas med obema svetovnima vojnama, natančneje povedano izza leta 1918. To razdobje bo zaključeno hkrati z drugo svetovno vojno, ko bo pričelo tudi naše zadružništvo pisati povsem nov list svoje zgodovine.

Dandanes, ko računamo predvsem s sedanostjo, a je obrnjen naš pogled prav posebno že tudi v bodočnost, se nam samo po sebi vsiljuje vprašanje, čemu se je treba ozirati na davno minule čase. Vzlic temu, da nudi razpravljanje o aktualnih in bodočih zadružnih problemih res hvaležnejše delovno torišče, je pa proučevanje o nastanku in razvoju zadružništva vendarle potrebno in koristno. To so spoznali že mnogi narodi, n. pr. Čehi, Angleži, Nemci idr., o čemer zgovorno priča obilna tovrstna zadružna literatura. Zanimiva je ugotovitev, da imajo dobro proučeno svojo zadružno zgodovino predvsem narodi, pri katerih je močno razvito zadružništvo, ki ima zato velik pomen v njihovem narodno-gospodarskem in socialnem življenju, kar je pač povsem razumljivo. Ako hočemo kakšno gibanje dobro razumeti in ga pravilno vrednotiti, moramo poznati njegov zunanji potek ne le v grobih obrisih, ampak tudi podrobneje. Tako je dobro in koristno, če vemo, kako je vzniknila njegova zamisel, kakšne silnice so oblikovale pokret, kaj je vplivalo na njegov nadaljnji razvoj, v kakšnih razmerah se je razvijal, preden je dosegel stanje, v katerem se nahaja zdaj, itd. Samo če dobro poznamo vse to, moremo z veliko ver-

jetnostjo in zanesljivostjo sklepati o njegovem nadaljnjem razvoju ter stvarjati glede na njegovo sposobnost vse tisto, kar od njega pričakujemo. Zgodovina pa nam je tudi najboljši kažipot za bodočnost. Kolikor natančneje in podrobneje namreč poznamo, kaj je pripomoglo gibanju do uspehov in kaj je zlasti škodovalo njegovemu razmahu ali kaj je vedlo do neuspehov, toliko varneje lahko uravnavamo celotno svoje bodoče dejanje in nehanje, izogibajoč se na podstavi izkustev vsemu, kar se ni obneslo, ter krepkeje se oprijemajoč onega, kar se je izkazalo že v preteklosti za dobro in koristno.

V Ljubljani meseca decembra leta 1944.

Naš gospodarski položaj v prejšnjem stoletju

Gospodarski položaj našega kmeta v predmarčni dobi je bil zelo težaven.⁷ Še vedno ga je težilo podložništvo zemljiškemu gospodarju, kajti to zanj osnovno vprašanje kljub številnim odredbam še ni bilo dokončno in zanj popolnoma zadovoljivo rešeno. Zakonske reforme, uveljavljene za vladanja Marije Terezije, posebno pa odprava nevoljništva po Jožefu II.⁸ so res znatno izboljšale stanje našega kmeta in ublažile njegov svoječasnó domala suženjski položaj. Še daljnosežnejše so bile odredbe francoskih okupacijskih oblastev, ki so v zasedenih naših krajih odpravila podložništvo, posebno tlako in nedeljivost zemljišč ter popolnoma reorganizirala sodstvo in finančno upravo. Ta francoska reforma je bila po večini seveda samo kratkotrajna, saj so po odhodu Francozov avstrijska oblastva zopet vzpostavila prejšnje stanje, obdržala pa vendarle nekatere reforme, tako na primer glede sodstva, deljivosti kmetskih zemljišč idr. V predmarčni dobi so trli torej našega kmeta, ki je zelo močno trpel na pomanjkanju zemlje⁹ zaradi razkosavanja

⁷ Primerjaj opis tedanjih razmer v delu drja. Josipa Mala: »Zgodovina slovenskega naroda«. (Str. 462. in sl.)

⁸ Odprava nevoljništva je bila uzakonjena za vsako avstrijsko deželo posamič s posebnim cesarskim patentom. Tako je izšel tak patent za Štajersko dne 11. junija, za Koroško dne 12. julija in za Kranjsko dne 13. septembra 1782.

⁹ »Razen državnih davkov in podložniških dajatev in oprave je tlačilo kmete tudi pomanjkanje zemlje. Iz za dobe francoskega medvladja olajšana možnost, deliti kmečka posestva 'v polovine', je zapeljala marsikakega posestnika, da je svoje neveliko zemljišče razdelil med svoje otroke. To pa so delali večkrat zlasti tudi radi tega, ker se v tej dobi ni dalo nič prigospodariti: namesto v denarju ali blagu so zapisovali doto v zemljišču, ki je zato po obsežnosti kopnelo in ni moglo nuditi primerne gospodarskega uspeha.« (Dr. J. Mal, prav tam, str. 476. in sl.)

zemljišč, še vedno tlaka,¹⁰ desetina¹¹ in vedno višji davki.¹² Potemtakem je lahko razumljivo, da si je prizadeval kmet predvsem samo za to, da se znebi tlake in desetine ter se že vendar enkrat in dokončno otrese podložništva in vseh obveznosti, združenih z njim; skratka, da postane svoboden

¹⁰ »Krvavo sta žulili kmeta tudi tlaka in desetina. Ni bilo sicer povsod enako. Manj imovite zemljiške gosposke ali pa pohlepni graščinski upravitelji so pri svojih terjatvah šli rajši preko meje, kakor pa da bi kaj popustili. V takih krajih je bilo razmerje med gosposko in podložniki vedno bolj ali manj napeto, zlasti še, če je bilo prebivalstvo tudi že po svoji naravi razburljivo... Kmet, ki je pogosto prerobotal več ko polovico delovnih dni v letu svoji zemljiški gosposki, se tam ni baš gnal z delom. To pa ne le radi tega, ker ga je čakalo in mu je zastajalo delo na lastni kmetiji, marveč tudi še iz trpke nejevolje, da je bil klican na tlako prav takrat, ko sta bila čas in vreme za kmečko delo in s tem seveda tudi za graščaka najprimernejša in najugodnejša. Sam je moral potem sebi sejati, ko je bilo že kasno, zamudil je ugodno vreme pri košnji, prezrelo žito se mu je na polju osipalo, pletev, okopavanje, mlačev, preskrba z nasteljo in druga kmečka opravila so se morala na ljubo gruntni gosposki prelagati in odlagati. Grehi nad umnim gospodarstvom so se grmadili, zavirali in onemogočali so prospeh in napredek kmeta. Tlaka ga je navajala k malomarnemu opravljanju dela, pri domačem kmetovanju pa mu je grenilo veselje, ker je videl, da pri vsem trudu ob opisanih razmerah ne bo nikoli mogel doseči kakih posebnih uspehov. In tako se le prečesto tudi za obdelovanje lastnega polja niso brigali s tisto vnemo, kakor bi se bili, če bi ne bilo tlake in bi mogli svoje delo ob pravem času svobodno po mili volji opraviti.« (Dr. J. Mal, str. 479. in sl.)

¹¹ »Pa še nekaj je neugodno vplivalo na kmetovo marljivost in delavnost: desetina. Ko je namreč podložnik uvidel, da mora z graščakom deliti še tisto, kar je s tolikim trudem in ob tako neugodnih okoliščinah pridelal, je še bolj popustil. Pogosto se je rajši vdajal brezdelju, ko da bi z desetino svojih pridelkov bogatil nepriljubljenega zemljiškega gospoda.« (Dr. J. Mal, str. 480.)

¹² »Od vseh davkov v Avstriji je bil takrat najvišji vprav zemljiški, ki je tvoril skoro polovico vseh državnih dohodkov. Težo zemljarine je občutil predvsem le kmet, ki je ta davek plačeval in moral vrh tega odrajtovati zemljiški gosposki vse nemajhne davščine, katerih pa graščaku niso obdavčili... Ko so pa za leto 1847. razpisali zemljiški davek na podlagi stabilnega katastra, so ga naložili Kranjski za 682 475 srebrnih goldinarjev 15 kr., beljaški kresiji pa za 161.718 gld. 47 kr. Toda zdelo se jim je potrebno, da so še izrečno poudarili, da ostanejo tlaka, desetina in drugi gosposkni davki kakor doslej. Seveda je ostal v veljavi tudi petinski odbitek teh graščinskih davščin, ki so ga utemeljevali s tem, »de med tistimi, kateri imajo pravizo prejemati, in med tistimi, ki imajo dolžnost odrajtovati, pravizna primernost davkov ostane, se ima tudi v prihodnje 20 % pri imenovanih dolžnostih odpustiti.« (Dr. J. Mal, str. 462. in 588.)

državljan, enakopraven glede dolžnosti in pravic popolnoma pripadnikom drugih stanov.¹³

Leta 1848. so bile našemu kmetu res tudi izpolnjene njegove glavne želje. Rešil se je zemljiškega gospodarja in postal je popolni lastnik svoje zemlje, saj je zakon o odpravi tlačanstva z dne 7. septembra 1848 v svojem prvem členu izrekel, da »podložitvo in zaveza med gruntnimi gosposkami in podložnimi ste z vsimi postavami, ki to zavezo zadevajo, nehale«. Nadalje je ta zakon predpisal v tretjem členu, da »vse dolžnosti, dela in davki vsake baže, ktere iz podložitva izvirajo in podložno zemljiše zadevajo, odsihmal nehajo; ravno tako tudi nehajo vse odrajtvila v blagu (Natural), v delu in denarjih, kateri izvirajo iz gosposkine gruntnosti, iz desetinskiga, varovavniga (Schutz), fogtijskiga, gorniškiga in soseskiniga gospodstva in ktere so se dozdaj mogle odpravljati ali od kmetiškega posestva ali od oséb; tudi je jenjalo plačilo za premenenje posestva (prepsi) med živimi in po smerti«.¹⁴

Vendar pa ga je dosežena zemljiška odveza znova gospodarski močno obremenila, seveda drugače. Isti zakon je namreč določal, da kmetu sicer ni treba plačati odškodnine »za pravice in davke, ki iz osébniga podložitva, iz gosposkinih in sodniških opravi in iz soseskiniga gospodstva izvirajo«, pač pa je moral odškodovati dotedanjega zemljiškega gospodarja »za dela, za davke v blagu in v denarjih, ktere je posestnik grunta svojimu grajšinskemu, desetinskemu ali fogtijskemu gospodu mogel odrajtovati«. Pravice zemljiške gosposke, ki so izvirale iz njenega opravljanja javnih

¹³ Ob dobrih letinah se je seveda marsikateri kmet močno opomogel. Tako na primer poroča dopisnik z Dolenjskega o posledicah dobre letine v letu 1847.: »Tode ravno visoka cena poljskih in vinogradskih pridelkov kmetu žepe polni, in mu očitno kaže, de bo železna cesta vrednost kmetij povikšala. — Več kmetov te okolice — z veseljem jo povém — si je tlako od gruntne gosposke odkupilo; drugi so pa ž njo pogodbo naredili, de bojo tlako po izgovorjenih dobah (brištih) plačevali. To je veselo znamenje umnosti naših kmetov, de se od premilostljiviga Cesarja podarjene dobrote vdeležovajo in tako po pravični poti svoje zemljiša v vredniši stan pripravljajo.« (»Kmetijske in rokodelske Novice«, tečaj VI., list 7., str. 27.)

¹⁴ Po besedilu zakona, ki so ga priobčile »Kmetijske in rokodelske Novice« (tečaj VI., list 37., str. 155).

funkcij, kakor tudi pravice njej osebno pritikajoče, so torej prestale brez odškodnine, a zemljiška gosposka je imela pravico do primerne odškodnine za tako imenovane urbarjalne dajatve in pristojbine najrazličnejših izvorov in imen. Dasi kmetu res ni bilo naloženo, da mora plačati vso odškodnino zemljiški gosposki sam,¹⁵ ga je že tisti del, ki je nanj odpadel, prekomerno obremenil. Tem dajatvam so se pridružili še deželni in državni davki, naloženi kmetu po letu 1848, v višji izmeri, deloma ravno zaradi odškodnin, ki jih je morala plačati dežela ali pa država zemljiškim upravičencem. Breme je bilo za kmeta, prepuščenega, najsi je bilo v dobrem ali pa v slabem pogledu, popolnoma samemu sebi, pretežavno, zakaj znašel se je mahoma v docela novem gospodarskem položaju. Zatorej ni nič čudnega, če izpremenjenemu stanju, vsaj sprva, nikakor ni bil kos.

Nove gospodarske razmere so zahtevale od našega kmeta tudi nov način gospodarjenja. Medtem ko je poravnal svoječasno svoje obveznosti (desetino in deloma davke) bolj ali manj v naravi, je moral odslej odšteti vse v gotovini. Zato je bil prisiljen, dobršen del kmetijskih pridelkov vnovčevati, da je zbral gotovino, potrebno za obveznosti (plačevanje davkov in anuitet v zvezi z izvedeno agrarno reformo). Pridelovati je moral torej ne le za svoje potrebe, za svojo družino, marveč tudi za trg, in to v znatno večji množini ko dotlej. Toda vnovčevanje kmetijskih pridelkov je bilo tedaj neprimerno težavnejše, nego je dandanes. Neurejene tržne razmere, slabe prometne zveze, oddaljenost od tržnih središč, starokopitnost v obdelovanju zemlje, pre-

---

¹⁵ Zakon o odpravi tlačanstva je bil samo okvirni zakon, ki je v členu 6. na splošno določal, da je za naštete pravice »berž ko berž primerno odškodovanje odmeriti«. Kot dopolnilo k temu zakonu je izšel dne 4. marca 1849 cesarski patent, notranje ministrstvo pa je izdalo za vsako deželo posebej potrebne izvršilne naredbe, tako za bivšo Kranjsko dne 12. septembra 1849. Izdani predpisi so vsebovali določila, kako naj se izvrši zemljiška odveza ter kako določi in plača odškodnina. Tako je znašala za Kranjsko celokupna odškodnina 9.975.048 glđ. 5 kr. Tretjino so morali utrpeti zemljiški gospodarji sami, ker si jo je pridržala država za davke in druge dajatve, tretjino je prevzela država v svojo plačilno obvezo in samo tretjino so bili dolžni poravnnavati kmetje. (Po Antonu Krošlu: Zemljiška odveza na Kranjskem.)

velika ali premajhna podjetnost kmetova, posebno pa prodajalčeva neskušенost, ki so jo umeli dobro izrabljati brezvestni posredniki, kakor tudi visoke odpravnine in pogostne slabe letine, so povzročale, da je kmet vse tisto, kar je z velikim trdom pridelal ter si pridobil in tako rekoč od ust odtrgal, slabo vnovčeval ali premalo zanje iztrževal.¹⁶ Nujna posledica tega je bila, da ob času zapadlih obveznosti ni imel na razpolago dovolj denarja za njihovo celotno poravnavo. Zapadle davke in obroke pa je vzlic vsemu hočes nočes, moral plačevati, ker mu je pretila sicer prisilna dražba posestva. Zategadelj mu je bilo nujno treba, preskrbeti

¹⁶ Dopisnik »Novic« (F. J. Casov) našteva odkrito v članku »Kmet na Tominskim« (list 11., str. 42. in sl. iz leta 1848.) vzroke slabega kmetovega stanja takole: »Pervi je, de kmetijstvo s splošnim pomnoženjem ljudi po Tominskim ne raste. Ne pravim sicer, de naši hribi svojih sedanjih prebivavcov niso v stanu rediti; tudi ne tajim, de Tominski griči bi ne zamogli še pol polovice od sedanjih stanovavcov s potrebnjim živežem preskerbeti; ampak le samo terdim, de naši kmetje bi mogli svoje polje z veči modrostjo obdelovati, ako nočėjo kmalo lakote terpeti. Oni bi se mogli tistih koristnih ukov poslužiti, ktere jih zvedeni možjē v pridnim in umnim obdelovanji polja učijo; pa naši kmetje so tako čudni, de svojeglavno vse novine zaničujejo, se terdo starih šeg derže, in kdor jih kaj koristniga uči, se mu posmehujejo in družiga ne store, kakor de stare čase hvalijo in zoper sedanje tožijo... Drugi vzrok stiske našiga kmeta so mnogoteri nepotrebni potroški, ktere si razun drugih on sam naloži. In med te štejem prvič: prevelike jutrine ali dote, ki jih naš kmet svojim sinam in hčeram obljubi... Med take svojovoljne davke drugič štejem tiste denarje, ktere Tominski kmet boginji Sreči v tempeljnu lotrije daruje... Tretji vzrok stiske našiga kmeta so nasiljene potrebe, od kterih njegovi predniki niso nič vedili. Te obstoje v obleki kupljeni, in v pijači nepotrebni... Četrty vzrok siromaštva našiga kmeta je pomanjkanje lepих pot ali vsaj voznih cesta po Tominskim. Ni ga nobeniga kantona, kar jih poznam, tako slabo postreženiga s poti, kakor je ravno naš Tominski. Iz Tomina v Cirknje, ki ste prvi vasi našiga kantona in med kterima skorej vēs drugi Tominski svet leži, se komej in z veliko nevarnostjo prazen vozič pripelje. Zatorej se godi, de naš kmet svoje pridelke težko na prodaj spravi, in jih le dober kup mora prodajati, ker večidel po poti poškodovani na terg pridejo, kar se posebno s sadjem godi. Kar pa naš kmet sam na tergu kupi, le z veliko silo in polslabši domu privleče. Zraven tega se po taciх gerdih klancih tudi živina neizrečeno terpinči, de večkrat ob življenje pride, kar marsiktera skušnja uči... Peti vzrok stiske Tominskiga kmeta bi se lahko tudi imenovalе slabe letine, ki so poredama bile; — ali slabih letin odverniti ne stoji v mōči človeka, torej podam le perve štiri dragim Tomincam v premišljevanje, s serčnim vošilam, de bi se popravilo, odvernilo in zaterlo, kar koli se da odverniti, popraviti, ali zatreti.«

si denar drugače, in sicer z najetjem posojila.¹⁷ A posojilo dobiti je bilo v tistem času izredno težavno. Ako je prosil naposodo soseda, skoraj ni uspel. Saj je bil navadno sosed v podobnem stanju ali pa je — če je bil sploh tako srečen — komaj s težavo sam zase zbral potrebno gotovino. Naš človek tudi ni mogel nikakor ali pa vsaj ne dosti upati in se nadejati, da bi mu ob primernih pogojih kaj posodil ta ali oni denarni zavod. Tu pa tam so sicer že takrat obstajali po mestih taki zavodi,¹⁸ toda bili so v tujih (nemških ali pa laških) rokah. Že zato našemu kmetu kredit pri njih ni bil dostopen, a bil je tudi neprimeren za njegove majhne gospodarske razmere, ker so posojali zgolj na hipoteko. Razen tega je bil tak realni kredit zelo drag. »Kajti prvič so se cenila takrat zemljišča na podlagi domišljene vrednosti, na to so potem hranilnice najmanje tretjino dosežene cenilne vrednosti kot posojila dovoljevale; dalje je bila visokost obrestij pri hranilnicah takrat taka, da se je dalo s popolno gotovostjo preračunati, v kolikih letih mora s tako velikimi hranilničnimi posojili obloženi kmet na nič priti... Razven obrestij je pa pri pridobitvi hranilničnih posojil merodajna tudi še visokocenost pridobitve takih posojil, ker se morajo prosilci posluževati posredstva odvetnikov, notarjev i. t. d., zemljišča sodnijsko ceniti pustiti, že

¹⁷ Primerjaj tudi študijo dr. Jožeta Vošnjaka, priobčeno v Letopisu Matice slovenske za leto 1884. z naslovom »O b a g r a r n e m v p r a š a n j u«. Med drugim navaja pisec (str. 61.):

»Dokler kmetje niso bili svobodni in popolni lastniki svoje zemlje, se tudi zadolžiti niso mogli, vsaj ne na ta način, da bi se jim smel prodajati grunt. Po osvobojenji leta 1848. pa so najedenkrat prestopili iz naturalnega v denarno gospodarstvo. Namesto desetine in tlake so morali plačevati visoko odvezo, poleg tega vedno rastoče davke in neusmiljeno visoke pristojbine. Naj je kmeta zadela še kaka nezgoda: toča, ogenj, povodenj, nesreča pri živini, bolezen, moral si je izposojati denar; ravno tako, kadar mu je bilo izplačevati dote in dedne deleže. Dolgovi so torej silno naglo narastali...«

¹⁸ Delovati so začele: na bivšem Kranjskem leta 1820. Kranjska hranilnica v Ljubljani, potem hranilnice: na bivšem Štajerskem leta 1825. v Gradcu, na bivšem Goriškem leta 1831. v Gorici, na bivšem Koroškem leta 1835. v Celovcu. V poznejših letih so se ustanovile na našem ozemlju še druge hranilnice, tako v Trstu (okoli 1845), v Mariboru, Ptuj in Radgoni (vse 1862), v Celju (1865), v Beljaku (1867), v Slovenski Bistrici in Slovenjem Gradcu (1869), v Brežicah (1870), v Slovenskih Konjicah (1872) itd. (Glej tudi pripombo ⁹⁷, str. 80.)

zdavna ne več pravno obstoječe, večkrat čisto malenkostne vknjižene izneske izknjižiti pustiti i. t. d. Skušnja nam v tej zadevi kaže, da na primer posredni stroški pridobitve hranilničnega posojila od 200 do 300 goldinarjev navadno kakih 60 goldinarjev iznašajo...¹⁹

Našemu kmetu je preostajala torej samo ena rešilna pot: prositi pomoči razne vaše ali trške mogotce, ki so radi posojali ter si dajali usluge poplačevati z velikimi oderuskimi obrestmi. Toda ne samo to! Naš kmet je bil zaradi dejstva, da mu je nedostajala sleherna šolska izobrazba ter ni poznal ne ustrezajočih zakonitih predpisov ne trgovinskih ali poslovnih običajev, kar po navadi izročen na milost in nemilost oderuhu — navadno tujerodcu, ki je zapisoval dolgove po svoje, brez dolžnikovega nadzorstva in povrhu še v jeziku, ki ga večinoma naš siromak ni razumel. Da so se dogajale pri takem ravnanju različne nepravilnosti v dolžnikovo škodo, je spričo grabežljivosti upnikov več ko razumljivo, in to še temprej, ker niso oderuhi niti najmanj skrivali svoje zle namere, polastiti se čimprej dolžnikovih nepremičnin po zanje najugodnejših pogojih. Kdo ve kolikokrat se je v tistih časih to primerilo! Dejstvo je, da so lezli kmetje od leta do leta nevzdržno vedno bolj in bolj v dolgove. In ravno s tem so računali oderuski upniki in čakali ugodnega trenutka, ko že tako hudo prezadolženi kmet seve ni mogel ustreči njihovi zahtevi, da jim vrne takoj celotni dolg. Posestvo je prišlo na dražbo, pri kateri ga je pograbil največkrat zahtevajoči upnik sam in za najčehše prav sramotno nizko ceno.²⁰

¹⁹ »Kateri denarstveni zavodi so uničili naš kmetški stan?« (»Zadruha«, tečaj I., 1884, št. 6, str. 21.)

²⁰ Dr. Franjo Jurtela slika tedanje obupne gospodarske razmere našega kmetškega življa v ptujski okolici v članku »Posojilnica v boju proti oderuštvu« (Spominski spis Zadružne zveze v Celju ob priliki štiri-desetletnice njenega delovanja 1883—1923, str. 5.) nazorno takole:

»V Ptuj in okolici so živeli ljudje, ki so posojevali med letom Haložanom denar, dajali pa tudi razni živež — za vinski pridelek. V jeseni po trgatvi moral je Haložan navadno ves svoj vinski pridelek pripeljati v Ptuj ali okolico upniku oderuhu. Ta je določil, kaj in koliko je med letom dobil Haložan posojila in zrnja, kake obresti ima plačati, koliko vina ima dati Haložan za posojen denar in prevzeti živež, koliko

Hote ali nehotе so opravljali oderuhi s svojo veliko grabežljivostjo in pohlepom po zemlji tudi usodno vlogo v narodnostnem pogledu. Kakor že mimogrede spredaj omenjeno, so bili oderuhi večinoma tujerodci po krvi ali vsaj mišljenju. S tem, da so si prisvajali bolj ali manj formalno pravilno posestva naših kmetov, so nam delali zelo pogubno raznarodovalno škodo. Do tedaj slovenska posestva so namreč prehajala po njihovi zaslugi v nemške roke ali vsaj pod neposreden nemški vpliv. Novi lastnik je izročil mnogokrat izdraženo posestvo kar svojemu rojaku v najem, na katerega se je bolj zanesel kakor pa na Slovence. V takem primeru je moral naš kmet zapustiti rodno grudo ter si iskati z družino vred drugod po svetu zaslužka. Tako so mnogi naši rojaki bili primorani izseliti se, tudi v tujino, dostikrat v Nemčijo in Ameriko, ker jim domovina ni nudila potrebnega kruha. Navadno pa je pustil novi lastnik dolžnika kratko in malo še nadalje na posestvu kot najemnika. A tudi v tem primeru je bila škoda z narodnega stališča prav taka, ker je bil naš kmet kot najemnik popolnoma odvisen od svojega gospodarja ter zato tudi ni mogel zavzemati v narodnem pogledu kakršnega koli stališča, ki se ne bi skladalo z gospodarjevimi interesi. Saj je obstajala drugače usodna možnost, da ga gospodar vsak hip požene s posestva.

---

za dobroto. Bog obvari, da bi Haložan ugovarjal proti obračunu, katerega mu je oderuh napravil in predložil. Tožba, eksekucija, prodaja posestva bi bila sledila za vsakega. Redkokedaj je pripeljani vinski pridelek zadostoval za pokritje cele terjatve, katero je naračunal oderuh Haložanu. Navadno je še ostala terjatev, za katero si je dal oderuh podpisati zadolžnico z visokimi obrestmi in katera se je tudi vknjižila na stroške Haložana na njegovo posestvo. Težko je bilo najti v Halozah posestvo, na katerem bi ne imel ta ali oni ptujski oderuh vknjiženih po več terjatev. Sledile so druga drugi, leto za letom. Ako se je vprašalo dolžnika, kako so nastale vknjižene terjatve, je znal malokateri povedati, kaj je prejel od oderuha, kako mu je ta vsako leto zaračunal odrajtano vino in koliko je znašala dobrota, katero je oderuh redno pri vsakem obračunu zahteval. Pač pa se je pokazalo, da se je ena in ista terjatev celo dvakrat in trikrat dolžniku zaračunila in kot dolg zapisala v drugo in tretjo zadolžnico. Haložani so bili do glave zadolženi; oderuhi so pridno tožili eksekvirali, prodali in tudi kupovali prodana posestva. Nekateri oderuhi so imeli v Halozah posestev, da njim niso znali ne imena ne števila. Prebivalstvo Haloz je postalo popolnoma apatično, ker ni moglo dobiti od nikod denarne pomoči v stiski.«

In tako se je na severu drobila narodna posest in kopičila v rokah tujcev, ki so se v čedalje večjem številu naseljevali na naši zemlji in izpodrivali domačine Slovence. Tudi na jugu niso bile gospodarske razmere ugodne za našega kmetskega človeka, zakaj prisiljen je bil prav tako zadolževati se pri večinoma tujerodnih zasebnikih. Le-ti so njegovo denarno stisko dobro in premeteno izrabljali.²¹ Nič boljše — če že ne še slabše — so bile gospodarske razmere našega življa v Primorju, posebno v Istri.²²

Zgodovina našega kmeta je prav za prav zgodovina našega naroda, saj smo Slovenci bili »v preteklosti narod kmetov brez domačega plemstva in dolgo tudi brez doma-

²¹ Kako grdo so se okoriščali na škodo našega življa, priča jasno tale primer, ki ga je opisal dr. Henrik Tuma v svoji knjigi: »Iz mojega življenja« (str. 205.): »Kmet si je bil pri nekem goriškem zasebniku izposodil 50 gld. in mu je leta nosil sadja, poljskih pridelkov, masla in kuretine, da bi bil plačal vso glavnico v kakih treh letih. Upnik pa je vse to sprejemal le kot tako imenovane 'dobrote', t. j. kot darila. Tako so oderuhi zlorabljali preproste ljudi, da so jim posodili denar na menico, obenem si pa poleg obresti izgovorili dobrote, kar je pomenilo, da je moral dolжник ob vsakokratni novini prinesiti brezplačno del pridelka upniku. Ker si kmetje niso zapisovali in tudi niso prav ocenjevali dobrot, se je večinoma godilo tako, da je pri vseh teh dajatvah kapital ostal neplačan, včasih tudi obresti, pa so vsaka tri leta napravili novo menico na vedno višjo vsoto. Pri razpravi sem napravil pravilen račun in ugotovil, da upnik nima dobiti od dolžnika 50 gld., marveč dolжник od upnika čez 100 gld.«

²² Podobno je opisal istrske razmere v »Zadrugi« (tečaj II. št. 10, str. 39.) tudi J(ože) K(ristan), profesor v Kopru in eden glavnih soustanoviteljev prve istrske posojilnice — Posojilnice v Kopru. On pravi: »V nobeni provinciji ni narodno gospodarstvo tako na bobnu, kot v Istri, vsaka dežela v Avstriji je na boljsem, denarja je Istri treba, kot suhi zemlji kapelj. Narod je jako siromašen, kdor si tega sam ne ogleda, nima pojma o tem. Sedaj še le imamo nekoliko ljudskih šol, kojih prej ni ne benečanska republika in tudi ne Avstrija ustvarila. Omika pomaga do boljšega. Trgovina, rokodelstvo itd. je vse v italijanskih rokah, samo zadolžene zemlje je slovenski kmet gospodar.

Potreba je veliko denarja, da bi slovanske primorske kmete rešili iz rok 'karnjelov', ki oderajo kmeta. Karnjel je privandran Italijan iz severne Furlanije, počne po vaseh z oštarijo in štacuno (kupčijo), kakor jud po Ogerskem in Hrvatskem, posojuje po 40 %, tudi za 1 gld. vsak teden jedno jajce i. t. d. V okraju Buje se spod 60 % ne dobi nič, to je, denarja se ne da kmetu, ampak le v naturi in potem so obresti velike. Karnjelska familija z gotovim denarjem 1000 gld. živi gospodsko, ker si prisluži z glavnico 1000 gld. tudi 1000 gld. obresti. Karnjel je istrski jud, hujši od poljskega juda, dokaz, da v Istri ni judov, ker jim je konkurenca z Karnjeli nemogoča.«

čega meščanstva...« ter je zato »...pravni in socialni položaj kmeta centralni problem naše pravne, gospodarske in socialne zgodovine«. ²³ Šele okrog leta 1848. se je bilo naše meščanstvo že toliko okrepilo, da se je moralo začeti upoštevati kot činitelj, in to tembolj, ker je na njega kot na kulturno višje stoječega prešla vsa iniciativa v narodno-kulturnem, političnem in gospodarskem pogledu.

Večino našega meščanstva je sestavljalo obrtništvo, ki pa ga je pretvoritev gospodarskega stanja iz vezanega narodnega gospodarstva, iz starega patriarhalnega gospodarskega ustroja v ekonomski liberalizem ali svobodno gospodarstvo tudi hudo zadela. Uveljavitev obrtne svobode je uničila njegove stanovske organizacije — c e h e — in poglala obrtnike, katerih število je zaradi olajšanega načina pridobitve obrtne pravice naglo naraščalo, v trd medsebojen konkurenčni boj. A razen tega se je čedalje bolj uveljavljala tovarniška industrija s svojimi vedno večjimi zalogami cenejših izdelkov in grozila popolnoma uničiti obrtništvo. Gospodarski položaj je postajal za obrtnike vedno slabši, njihov boj za obstanek pa venomer težavnejši. Tudi obrtništvu je nedostajalo zlasti obratnega kapitala, ki ga je potrebovalo za ustanovitev podjetij, izvrševanje prevzetih naročil, plačevanje javnih terjatev idr. Ker posojila ni moglo dobiti v denarnih zavodih za zmerne obresti in s pogojem, da bi ga odplačevalo naobročno, se je tudi ono zatekalo pač tja, kjer ga je lahko dobilo — k oderuhom. Le-ti pa so znali stisko posojilojemnikov že tako temeljito izkoriščati, da prejeti kredit po navadi gospodarskega položaja dolžnikov ni izboljšal, kam li pripomogel siromakom do zaželjene osamosvojitve. Nasprotno, premnogokrat je takšna trenutna pomoč tega ali onega obrtnika pahnila v še hujšo odvisnost ali pa ga celo povsem ugonobila. ²⁴

²³ Dr. Janko Polc: »O odpravi nevoljništva na Kranjskem«. (Zbornik znanstvenih razprav, IX. letnik, 1932/33.)

²⁴ Piščeva študija »Naša prva zadruga«, str. 3.

II.

Poskusi za izboljšanje našega gospodarskega stanja

Dasi so bile gospodarske razmere — kakor je opisano v I. poglavju — obupne, ni vendar dolgo časa nihče in ničesar²⁵ ukrenil glede njihovega izboljšanja. To dejanje in nehanje je dovolj umljivo glede na tedanje politične raz-

---

²⁵ Za izjemo velja lahko samo neki uspeli poskus, ki sicer časovno seveda sploh sem ne spada, pa je zaradi zanimivosti vendarle vreden tu omembe in navedbe. — Frančišek Mihael Paglovčec, župnik v Spodnjem Tuhinju in slovenski pisatelj, je ustanovil in vodil cerkveno posojilnico, katero omenja Luka Dolinar v člančiču z naslovom »Perva hranilnica v deželi« v »Slovenskem Romarju, koledarju v poduk in kratek čas za leto 1858.« (str. 114.). Med drugim piše: »Če hočeš poslušati, ti bomo že kaj povedali od prve hranilnice, ki je bila tukaj pred sto in še več leti, ko jo je napravil in zmislił gospod Franc Mihael Paglovčec, fajmošter v Šmartnim od leta 1705 do 1759, torej 54 let, in še imamo njegov mašni plajš z zlatimi robci, ki ga je na dan svoje druge nove maše 1754 sam si bil napravil. Ta mož poldoktorja (Baccalaureus), v Kamniku rojen in po svoji novi maši tam kaplan, je čez tri leta fajmošter tukaj postal, še le 27 let star; ni bil le zelo učen, ampak tudi vnet za čast božjo in zveličanje duš. Vsako priliko je porabil, ako si je upal za zveličanje duš kaj storiti; pa tudi svojih cerkva, ki so bile ubožne in mnogih popravkov potrebne, ni v nemar pustil in je hranilnico napravil s tem, da je dnarje od ljudi jemal; jim po dva krajcarja od Krajskega goldinarja (ranjša: 51 krajcarjev) obresti plačeval in po 3 krajcarje jemal, komur je kaj posodil. S tem so cerkve k nekakimu premoženju prišle; ljudem je bilo ustreženo, ker zavoljo slabe poti niso lahko svojih pridelkov v Kamnik peljali, de bi bili denarjev vteržili. To je tedaj perva hranilnica v deželi, ki jo je imel do smrti. To delo je težavno, rajtence sitne in vender se ni naveličal, dokler ga ni Bog od tod v boljše življenje poklical.« — Ta opis kakor tudi razprava Viktorja Steske: »Frančišek Mihael Paglovčec, župnik v Spodnjem Tuhinju in slovenski pisatelj (1679—1759)« (Izvestje Muzejskega društva za Kranjsko, letnik XIV, 1904, str. 46.) kaže, da ni bil Paglovčev namen, ko je ustanovil posojilnico, gospodarski podpreti župljane, marveč samo na poseben način dobiti sredstva za zidanje in prenavljanje cerkev v svojem okolišu.

mere in okolnosti. Kmalu po osvoboditvenem letu 1848. je nastopila doba brezobzirnega absolutizma, med katero ni bilo niti misliti na kakršno koli svobodnejše delovanje z narodnim obeležjem. Ko pa se je pojavila vnovič ustavna doba, so se usmerili naši takratni voditelji tako, da so posvečali vse svoje moči zgolj probujevalnemu delu naroda, pri čemer se za gospodarstvo niso nič zanimali in ga popolnoma zanemarjali. Kmet sam, živeč v svojevrstnem duševnem razpoloženju, pa se v svojo korist in blaginjo tudi ni mogel ničesar lotiti. To dejansko stanje je poslabševala še njegova tradicionalna pasivnost.²⁶

Izmed vseh stanov si je prvi skušal izboljšati svoj gospodarski položaj obrtnik. Iskal je rešitev tu in tam. Ker pa je ni našel nikjer, posebno ne pri državi, ki je spričo takrat vladajočih nazorov omejevala poseganje v zasebno gospodarstvo na najmanjše, jo je iskal v samem sebi — v samopomoči. V prostovoljnem združevanju oseb, nahajajočih se v enakem položaju, je upal obrtnik doseči, če že ne popolne rešitve, pa vsaj to, da bi si znatno izboljšal neznosno gospodarsko stanje. Zakaj dobro se je zavedal, da utegne le z združenimi močmi odvrniti od sebe grozečo gospodarsko propast in si tako preskrbeti kolikor toliko znosnejše preživetje.

Obrtništvo je začelo delovati za novo združevanje, sloveče — nasprotno celom — na prostovoljnosti. Nadaljnja važna razlika je obstajala v dejstvu, da se je zavzemalo novo gibanje prvenstveno za gospodarske smotre. Prve take organizacije so nastale na pobudo Hermana Schulze-Delitzscha v Nemčiji, istočasno pa tudi v Avstriji. V Ljubljani je med stanovskimi tovariši vneto širil smisel in razumevanje za samopomočno organi-

---

²⁶ Dr. Ivan Prijatelj je v knjigi: »Janko Kersnik — njega delo in doba« (zvezek VI., sešitek I., str. 62), orisal to stanje takole: »To mizerijo slovenskega naroda (mišljena v političnem pogledu) v začetku nove ustavne dobe je dopolnjevalo še skrajno slabo materialno stanje ljudstva. V kosteh so mu tičale še vse slabe posledice pred kratkim minuvše tlačanske dobe, v kateri je bil Slovenec hlapec in gospodar njegov — Nemec. Revni kmet se je čutil po dolgi navadi še vedno privezanega na borno, skopo grudo; o podjetnosti in industriji ni bilo niti sledu. Tu kakor v trgovini je gospodoval še vedno tujec.«

zacija Jan Nepomuk H o r a k . Ta organizator ljubljanskih obrtnikov je kot gospodarsko napreden obrtnik spoznal veliki pomen smotrno urejenega nastopa. Zato si je obetal od take samopomočne organizacije izboljšanje za ves obrtniški stan. Zlasti naj bi preskrbovala taka organizacija svojim članom prepotreben kredit po znosni obrestni meri. Za zgled je bila Horaku podobna organizacija v Celovcu, ustanovljena leta 1851 z imenom »Aushilfsskassen-Verein«.

Premnogo truda in požrtvovalnosti je bilo treba, preden so bili premagani najrazličnejši predsodki proti nameravanemu društvu, ki naj bi slonelo na načelih, za tedanje čase docela novih, in preden je doseglo število tistih, ki so izjavili, da so voljni pristopiti k silo potrebni ustanovi, višino, ki je omogočevala začetek formalnega pripravljalnega dela za ustvaritev ustrezne obrtniške organizacije, predpisanega s cesarskim patentom o društvenem pravu iz leta 1852. Na Horakovo prošnjo, je c. kr. deželna vlada dne 16. aprila 1856 pristala z odlokom št. 1255/P na pripravljalna dela za ustanovitev samopomočne organizacije, dne 7. oktobra 1856 pa z odlokom št. 2842/F dovolila, da se sme ustanoviti »Aushilfscassa-Verein in Laibach«, ki so ga slovenili z »Družbo v dnarno pomoč obrtnikom in rokodelcem v Ljubljani«.

Odobrena društvena pravila so bila precej obširna, saj so imela kar petdeset členov. Snov so obravnavala dolgovezno in zelo nepregledno. Njihova najvažnejša določila naj bodo navedena v nastopnem.

N a m e n društvu je bil po § 1. dajanje posojil za obratovanje in pospeševanje varčnosti med obrtništvom, vse z vzajemno pomočjo. Društvenik je postal lahko zgolj samostojen, neoporečen obrtnik in manjši trgovec v Ljubljani in njeni bližnji okolici.

Vsakdo, ki je postal član, je bil zavezan, plačati v skupno društveno blagajno takoj ob pristopu vstopnino, znašajočo dva goldinarja, nadalje prvo leto najmanj osem goldinarjev v več mesečnih obrokih z vsaj tridesetimi krajcarji, drugo in tretje leto pa najmanj šest goldinarjev. Društvo si je tako zagotovilo stalen vir dohodkov, s tem vred pa tudi sredstva za kreditiranje. Hkrati je z obveznim vla-

ganjem navajalo člane k varčnosti.²⁷ Članu se obvezne hranilne vloge načelno niso smele izplačati, dokler niso potekla tri leta, a pozneje tudi ne v celoti, marveč je moral imeti naloženih v združni blagajni vedno vsaj osem goldinarjev.

Zadruga je nudila članom samo kratkoročna posojila, in to enomesečna do šestmesečna, na menico z vnaprejšnjim plačilom šestodstotnih obresti. Najvišji znesek posojila, ki ga je smel dobiti posamezen član, je od leta do leta določal upravni odbor, najmanjši znesek posojila pa je znašal deset goldinarjev. Zanimiva je določba, da se o prošnji za posojilo ni sklepalo na seji upravnega odbora, temveč je moral načelnik, ko je bila prošnja vložena, nemudno sklicati štiri člane upravnega odbora na posvet zaradi odločitve. Člani, sklicevani po alfabetičnem vrstnem redu, so morali takoj odločiti, naj se li prosilcu denar posodi ali ne, ker je morala biti vsaka prošnja rešena v štiriindvajsetih urah. A v nujnih primerih je smel načelnik celo sam odobriti posojilo. Ta način podeljevanja posojil dokazuje, da se je zadruga zavedala važnosti ekspeditivnega poslovanja brez dolgoveznega in nepotrebne formalizma. In samo tak način je res ustrezal potrebam članov, ki so bili kot taki običajno nujno potrebovali denar za izgotovitev prevzetih naročil. Tudi kratkoročnost posojil je bila popolnoma v skladu s potrebami članov. Obrtniki so pač potrebovali gotovino za nakup materiala, plačilo mezd itd., skratka, za stvari, ki so bile v neposredni zvezi s prevzetimi naročili. Čim pa je bilo naročilo izvršeno, je obrtnik dobil plačilo in je zato tudi sam lahko poravnal dolg, ki ga je najel za izvršitev naročila.

Zadrugo je vodil in zanjo vse potrebno ukrepal, upravni odbor iz dvanajstih članov, ki ga je izvolila skupščina, na kateri je imel vsak član en glas. Upravni odbor je reševal vse, kar koli je spadalo v njegovo pristojnost, na rednih sejah, ki so bile praviloma vsakih štirinajst dni. Za

---

²⁷ Zadruga je ukoristila prav vsako priliko, samo da je le mogla članom priporočati varčnost, češ: »... tako (z rednim plačevanjem obrokov, ki se jih je združnik zavezal plačevati) Vam je dana dobrodošla prilika, da si počasi zberete majhen kapital, ki Vam bo v veliko korist bodisi Vam samim v času stiske, bodisi Vaši rodbini v primeru, ko je rednik nenadoma ugrabljen svojcem.« (Poslovno poročilo za leto 1862.)

sklepčnost seje je bila potrebna navzočnost vsaj sedmih članov. O sklicu rednih sej je moral upravni odbor zmeraj obveščati mestni magistrat, ki je stalno pošiljal k njim svojega zastopnika. Na teh sejah je poročal knjigovodja o poslovanju zadruga izza prejšnje seje, izplačanih posojilih, vplačanjem denarju in drugih tekočih zadevah. Vsa določila pravil jasno pričajo, da je bil upravni odbor v zadrugi glavni činitelj z dosti večjimi pravicami, kakor jih je imela skupščina sama, ki se je redno vsako leto enkrat sestajala. Letne račune je predlagal upravni odbor redni skupščini, da jih je odobraval na predlog posebnega revizijskega odbora, ki ga je izvolila njena prednica. V skupščinsko področje je spadala tudi dopolnilna volitev članov upravnega odbora. Ti člani so bili namreč izvoljeni za tri leta. Zato je izpadla sleherno leto izmed njih tretjina. Izpadle člane je smela skupščina vnovič izvoliti. To se je po navadi tudi dogajalo.

Zadruga je vloženi denar (hranilne vloge) obrestovala s štirimi odstotki, za posojila pa je zahtevala šest odstotkov. Spricho tega je imela očividni dobiček z obrestno razliko. Z dobičkom je poravnavala zadruga upravne stroške in poklanjala podpore obubožanim in za delo nesposobnim članom kakor tudi njihovim vdovam in sirotam. (To pravico do podpore so izrecno navajale določbe o članskih pravicah.) Toda pretežni del čistega dobička se je vlagal v rezervni sklad, ki se je zategadelj razmeroma hitro množil.

Pri prvi naši zadrugi ni bilo uvedeno jamstvo članov, kakor je sedaj pri vseh zadrugah. Prav tako prve Schulze-Delitzscheve zadruga takega jamstva niso poznale, marveč so ga stoprav pozneje uvedle. Ker ni bilo te institucije, ki jo je označeval Schulze-Delitzsch za glavno oporo združnega kredita,²⁸ je nastalo vprašanje, s čim naj jamči šele ustanovljena zadruga, ko še nima nobenega imetja, a tudi pozneje, ko si ga pridobi le za najnujnejšo silo, vla-

²⁸ V svojem letnem poročilu za leto 1859. je Schulze-Delitzsch med drugim dejal: »Wie man in Delitzsch nicht gleich mit der Anschaffung des Betriebsfonds durch Anlehen unter solidarischer Haft der Mitglieder vorzugehen wagte, sondern diesen Haupthebel des genossenschaftlichen Kredits erst bei den im Jahre 1849 gegründeten Rohstoff-Associationen der Schuhmacher und Tischler erprobte, ehe man ihn bei den Vorschussvereinen anwendete; wie man vorerst ausser den unzulänglichen Monats-

gateljem za njihove hranilne vloge. Celovška, po njenem vzoru pa tudi ljubljanska zadruga sta uvedli posebno vrsto jamstva — g a r a n t e (poroke). Dvanajst premožnih članov ali tudi nečlanov, dobrotnikov imenovanih, je prevzelo prostovoljno nasproti vlagateljem za njihove vloge poroštvo, vsak do zneska petdeset goldinarjev. Garanti so morali vnaprej založiti zneske, odpadajoče nanje, in podpisati posebno poroštveno pismo, katerega natančno besedilo so vsebovala združna pravila. Ker pa je garante poroštvo zelo obremenjevalo, so jim morala pravila kajpak dovoljevati vplivno besedo pri upravljanju zadruga. Po pravilih ljubljanske zadruga je obstajal njen dvanajstčlanski upravni odbor iz načelnika, njegovega namestnika, blagajnika, knjigovodje (obenem tajnika) in pa štirih direktorjev« iz vrst porokov in članov. Člen 24. pravil je določal, da mora voliti skupščina osem članov upravnega odbora iz vrst garantov toliko časa, dokler so zadrugi glede na njeno premoženje (rezervni sklad) sploh potrebni. Zadrugi je pritegnitev porokov k njenemu denarnemu poslovanju nedvomno mnogo koristila. Prav izvrstno je pospeševala namreč privlačnost vlagateljev, zakaj z njo so dobili polno varnost za denar, ki so ga vlagali pri zadrugi, često bolj zaupajoč porokom kakor njej sami, zlasti za časa, ko še ni premogla nobene svoje imovine. Ta uredba, ob začetku gotovo prav koristna in za naglo uspevanje tudi jako potrebna, pa je bila že sprva mišljena samo kot začasna in prehodna. Že prvotna pravila so predpisovala odpravo garantov takrat, kadar bo združno lastno imetje (rezervni sklad) doseglo višino zneska porokov, torej šest sto goldinarjev. To se je dejanski res razmeroma kmalu zgodilo.

Da si ustvari in pridobi med ljubljanskimi obrtniki in meščanstvom sploh še večji ugled in večje zaupanje, je zadruga napravila še drugi ukrep, ki prav za prav tudi ni bil v skladu z osnovnim združnim načelom, s samopomočjo,

---

steuern der Mitglieder unverzinsliche Darlehen, selbst Schenkungen von Ehrenmitgliedern zuliess, so beschränkte man in Klagenfurt dies Unternehmen auf einen blossen Sparverein, aus dem die Mitglieder sogar nur ein Drittel der gesammten Einlagesumme als höchsten Betrag eines Darlehns entnehmen konnten, und beim Reservefonds wurde ebenfalls auf Schenkungen gerechnet.« (Po Crügerju, str. 247.)

saj je iskala pomoč izven svojih vrst. Izvolila je na seji upravnega odbora dne 1. marca 1857 za pokrovitelja (protektorja) deželnega predsednika Gustava grofa Chorinskega.²⁹ To je bilo tedaj morda, če ne gotovo, tudi priporočljivo, saj se je osvobodila s tem mlada, za tiste čase nenavadna denarna ustanova hkrati številnih nasprotnikov, ki si je že glede na pokroviteljevo osebo niso upali očitno napadati, temveč jim je bilo vprav sodelovanje visokega dostojanstvenika dovolj tehten dokaz, da gre za resno in koristno podjetje.

Že takoj prvi začetki združnega delovanja so kazali, da bo obrtniško društvo povsem izpolnjevalo nalogo, kakršno mu je ustanovitelj Horak sam načrtoval in označil:³⁰ »... da bi manjšim obrtnikom po niski ceni pripravljalo denarja, da bi jih varovalo odrtnikov, ter jih napeljevalo k varčnosti. Obrtniki bolj in bolj hrepene po samosvojnosti, pa kaj pomaga delavna moč in vednost, ako pa za obrtnijo ni potrebnega kapitala? Denarna društva v pomoč obrtnikom so tedaj podpora, velikrat celó zadnji up, na katerega se obrtnik posebno s premakljivim posestvom naslanja.«

Društveni uspehi že prvih poslovnih let so vzbujali ogromno zanimanje ne le med ljubljanskimi krogi, marveč tudi drugod. Sloves te samopomočne organizacije se je razširil namreč hitro daleč naokrog, preko kronovinskih in celo državnih mej. Dasi pa so se po njenem zgledu osnovala podobne samopomočne organizacije³¹ že marsikje,³² vendar na slovenskem ozemlju ustanovitev zadruga dolgo ni našla posnemanja, posebno ne v korist kmetskemu stanu. Ustanovitev »Obrtnega pomožnega društva v Ljubljani«, kakor se je imenovalo društvo po prilago-

---

²⁹ Ko je zapustil Ljubljano, je bil izbran za pokrovitelja njegov naslednik, deželni predsednik Janez Nepomuk baron Schloissnigg.

³⁰ »Začetni govor prvega društvenega vodje Janeza N. Horaka pri 22. rednem občnem zboru denarne obrtniške pomočne družbe« dne 28. aprila 1878.

³¹ Tako je bila ustanovljena v Mariboru zadruga z imenom »Aushilfs-Cassa-Verein in Marburg, r. G. m. b. H.« ki je bila vpisana v zadrugi register dne 13. januarja 1874.

³² Primerjaj piščevo študijo »Naša prva zadruga«, str. 11.

ditvi pravil zadružnemu zakonu iz leta 1873.³³ do dne 8. julija 1922, ko je bila zadruga zaradi preosnove v Obrtno banko, d. d. v Ljubljani, izbrisana iz zadružnega registra, pomeni glede doseženih uspehov, a zlasti glede zgodnjega³⁴ nastanka zelo svetel dogodek v naši zadružni zgodovini, čeprav je ostal, na žalost, dolgo vrsto let osamljen. Zato seveda tudi ne moremo govoriti v tem primeru o začetku organiziranega zadružnega gibanja pri nas.

³³ Dne 8. junija 1874 je bilo »Obertniško društvo za denarno pomoč v Ljubljani, vpisano tovarištvo sè omejeno zavezo«, vpisano kot druga zadruga v zadružni register deželnega kot trgovinskega sodišča v Ljubljani. (Kot prva zadruga je bila v ta register vpisana dne 8. novembra 1873 »Produktivgenossenschaft der Kleidermacher, r. G. m. b. H.« ki pa je stopila že dne 26. januarja 1875 v likvidacijo ter je bila šele dne 31. decembra 1904 izbrisana iz registra. Kot tretja zadruga je bila vpisana »Kleidermacher-Association in Laibach, reg. Produktivgenossenschaft m. b. H.« ki tudi ni dolgo delovala, marveč je prešla že dne 19. januarja 1878 v likvidacijo ter je bila dne 4. januarja 1905 v zadružnem registru črtana.)

³⁴ Medtem ko trdi dr. Hans Crüger v svoji že citirani knjigi, da je bila celovška organizacija prva zadruga na ozemlju Avstro-Ogrske, ter bi bila potemtakem ljubljanska druga, navaja profesor dr. Otto Neudörfer v svoji knjigi »Grundlagen des Genossenschaftswesens« (1925), da je bila že leta 1847. ustanovljena prva zadruga, in sicer obrtniška pomožna blagajna v Aschu. Po podatkih tega pisca je bila torej ljubljanska zadruga ustanovljena kot šesta po vrstnem redu v nekdanjih avstrijskih deželah.

III.

Priprave za razvoj združnega gibanja

Zaradi vedno večje aktualnosti je pridobivala misel za gospodarsko osamosvojitev našega človeka od dne do dne več uvidenih pristašev med vodilnimi narodnimi krogi, katerim je lebdela pred očmi predvsem svoboda naroda. Vedno bolj je namreč prodiralo spoznanje, da se gospodarski odvisen človek ne more svobodno navduševati za narodne ideale, ker vendar ne sme javno nasprotovati nazorom svojega gospodarja ali tistega, od katerega je gospodarski odvisen, kakor so bili takrat na primer dolžniki od upnikov, da o obubožanih bivših posestnikih in tedanjih najemnikih niti ne govorimo. Da pa se nazori teh gospodarskih veljakov niso skladali z zahtevami slovenskega programa, je pač tudi docela razumljivo. Ti naši uvidelni vodilni možje so iskali primerno rešitev, vendar je dolgo nikakor niso mogli najti.

Včasih utegne imeti popolnoma malenkosten in osebni dogodek daljnosežne posledice za splošnost. In med take dogodke smemo šteti to, da je obiskal češko deželo naš takratni, zelo delavni kulturno-politični delavec dr. Jože Vošnjak.³⁵ Dne 16. maja 1868 je položil češki narod temeljni kamen novi zgradbi narodnega gledališča v Pragi. Svečanost je bila združena z veliko vseslovansko proslavo, na katero so bili povabljeni med drugimi tudi možje, pripadajoči slovenskim kulturno-političnim krogom. Vabilu se je odzval edinole dr. Vošnjak.³⁶ Po proslavi v Pragi je obi-

³⁵ Dr. Jože Vošnjak, Spomini (drugi zvezek, str. 17.).

³⁶ To je pomenilo sicer za Vošnjaka precejšnjo denarno žrtev; saj je moral, dasiravno gmotno ne v predobrih razmerah, sam trpeti znatne potne stroške.

skal imenovani na povabilo Vaclava Kratochvila, kmeta in trgovca s hmeljem v Lounkah in tedanjega češkega deželnega poslanca, Roudnice, kjer se je zgledil v »založni« — češki posojilnici.³⁷ Tam mu je posojilnični ravnatelj postrežljivo razkazal vse poslovne knjige, raztolmačil različne posojilnične zadeve ter ga poučil in seznanil z delovanjem in poslovanjem založen.

Zaželjeni³⁸ obisk v češki kreditni zadrugi je na dr. Vošnjaka pomembno³⁹ vplival. Ker je kot aktiven javni delavec živo občutil nedostajanje gospodarske samostojnosti našega ljudstva, zato je sam iskal primerno rešitev tega perečega vprašanja. Obisk v Roudnicah je Vošnjaka dovedel do spoznanja, da bi utegnili rešiti tudi Slovence postopno izvedena gospodarska organizacija v obliki založen, torej po naše kreditnih zadrug. Takoj, ko se je vrnil domov, je s štirimi obširnimi članki z naslovom »Učimo se od Čeho-Slovanov!«⁴⁰ toplo priporočal rojakom: »Le posnemajmo Čehe na polji, v hiši, v delavnici, v šoli, na javnem trgu; posnemajmo jih v delavnosti, zmernosti, svobodo- in redoljubji, v duhu enovoljnosti in asociacije, v značajnosti in pogumnosti; delajmo, kakor oni delajo, in v malo letih se bo pokazal najobilniši plod našega truda. Tudi Čehi niso na en dan postali to, kar so zdaj.«⁴¹

V tretjem odstavku prvega članka je dr. Vošnjak pojasnil nastanek založen na Češkem takole: »Česki voditelji

³⁷ Prav tam, str. 21.

³⁸ Dr. Vošnjaka je seznanil na njegovo izrecno prošnjo, da bi se rad poučil o založnah, tedanji češki voditelj dr. Ladislav Rieger s Kratochvilom (prav tam, str. 21.).

³⁹ Prav tam, str. 22.: »Obširno pa sem tam (mišljen je njegov spis 'Učimo se od Čeho-Slovanov', priobčen v 'Slovenskem Narodu') razpravljal o posojilnicah in s tem dal povod, da so se tudi pri nas začele ustanavljati. Toda slovensko posojilništvo se je začelo šele razvijati od leta 1879. nadalje, ko je brat Mihael se naselil v Celju in vse svoje zmožnosti in vso svojo energijo posvetil ustanavljanju in razvoju slovenskih denarnih zavodov. Po vsem tem mi ni bilo žal ne stroškov, ne časa, ki sem ga porabil za to potovanje, ker sem se vrnil s Češkega z novim pogumom za narodno delo.«

⁴⁰ »Slovenski Narod«, tečaj I. (1868), št. 30, 31, 33 do 36, 38 do 40.

⁴¹ »Slovenski Narod«, tečaj I., št. 30.

so takoj v začetku sprevidili, da samo z gojenjem narodne ideje pri malo omikanem, v siromaštvu zdihujočem ljudstvu nič ne bodo opravili. Nastopili so torej praktično pot, ter predvsem se lotili gmotnih (materijalnih) vprašanj. Vso svojo pozornost so obračali na kmetijstvo in obrtnijstvo. Posebno kmete so po teoretičnih spisih in praktičnih dokazih v izglednih gospodarstvih, po shodih v okrajnih gospodarstvenih zborih i. t. d. napeljevali na umno kmetovanje, po ustanovljenih kmetijskih založnah pa jim pokazali pot vzajemne pomoči in jih tako rešili iz lakomnih rok židovskih in nemških kapitalistov. Zato se pa tudi česko kmetijstvo odlikuje in lahko meri z holandskim in anglejskim, katere še prekosi v marsikaterem oziru.«

V tretjem članku, priobčenem dne 18. junija 1868,⁴² navaja dr. Vošnjak, kakšna politična, pevska in telovadna društva ima vsako najmanjše češko mesto, potem pa pravi nadalje: »Razun teh treh pa ima vsak okraj še dva društva največe važnosti, ktera, kakor ona za duševne in telesne, delata za gmotne interese in ta društva sta: meščanska založna ali obrtnijska pomočna kasa in kmetijska založna ali kmetijska vzajemna pomočna kasa. Ker na Slovenskem izvzemši ljubljansko obrtnijsko pomočnico ni enakih zavodov, ker pa so ravno ti na Českem najbolj pripomagali, da se je povzdignil ves česki narod, posebno tudi kmetijstvo na sedanjo visoko stopnjo, moramo tudi mi Slovenci vso svojo pozornost obračati do teh zavodov, da jih povsod, kar najhitreje, skličemo v življenje. Na Českem so dvojne vrste založne: obrtnijske in kmetijske. Pri nas bi tega ne bilo treba, napravile bi se naj samo ene založne za meščane in za kmete, saj so naši meščani večidel tudi gruntni posestniki, obrtnijstvo pa v nobenem naših manjših mest ni tako razvito, da bi se moglo zdržati, posebne obrtnijske založne.« Ko navede številčno uspehe nekaterih čeških založen, zaključi pisec ta del članka takole: »Princip teh založen je vzajemnost, podlaga obstanka in vspešnega delovanja je splošna varčnost in najzvestejše dopolnjevanje pravil in ob-

⁴² »Slovenski Narod«, tečaj I., št. 33.

ljub. Cela organizacija in manipulacija teh založen se kaže iz pravil, in zato zdaj navedem popolna pravila občinske založne karlinske, dostavši svoje opazke pri posameznih oddelkih.«

V sledečem nadaljevanju svojih razprav⁴³ je priobčil dr. Vošnjak pravila, nato pa zaključil vrsto člankov s takimle pozivom: »Občinske založne in posojilnice, katerih zdrava organizacija se kaže iz navedenih pravil, bili so glavni faktor narodnega napredka na Češkem. Skušajmo ji upeljavati tudi pri nas na Slovenskem, da se naše ljudstvo ne samo vodi k večji varčnosti in rednosti v plačevanju, ampak tudi vadi k vzajemnemu delovanju. Le začnimo! Da si bo res začetek težaven, in nasprotnikov ne malo, pa bode v kratkem se kazala velika korist teh zavodov, naraščalo bode narodno premoženje, naraščalo pa tudi bode zaupanje do njegovih voditeljev.« In naposled: »Posnemajmo Čeho-Slovane! Oni nam kažejo, kaj vse zamore delavnost, složnost in vzajemnost.«⁴⁴

Drju. Vošnjaku so bile torej za zgled in vzor češke razmere, katerih v kratkem času svojega bivanja na Češkem ni mogel dodobra proučiti, kar je popolnoma razumljivo. Njegovo izvajanje priča, da je pač spoznal »založne«, ni pa dobro ločil »okresni hospodarsko založno« od »občanske založne«. Prvi denarni zavod se tako po ustroju kakor nastanku bistveno razlikuje od »občanske založne«, kakor se po češko imenuje prava kreditna zadruga Schulze-Delitzschevega tipa. »Okresni hospodarska založna« ima zelo pestro in zanimivo zgodovino,⁴⁵ sezajočo v dobo cesarja Jožefa II., prav za prav še v poprejšnjo. Cesarski patent z dne 9. junija 1788 je dal namreč samo zakonito obliko instituciji občinskih žitnih skladišč, po naše kašč, ki se je jako dobro obnesla. Po določilih, veljavnih zanjo, je moral oddajati kmet tri leta tretjino svojega letnega pridelka štirih žitnih vrst (pšenice, rži, ječmena,

⁴³ »Slovenski Narod«, tečaj I., št. 33 do 36, 38 in 39.

⁴⁴ »Slovenski Narod«, tečaj I., št. 40.

⁴⁵ Dr. František Doubrava: Okresní záložny hospodářské, jejich vznik, vývoj a působnost, Praha, 1925.

ovsa) v posebna občinska skladišča. V treh letih je bilo zbranega dovolj žita za spomladansko in zimsko posetev. Ta odredba je bila ogromnega pomena, saj je zagotavljala za primer bede in pomanjkanja semensko žito za enoletno posejanje zemlje. Razen vojaških razlogov je upravičevalo ustanavljanje kašč po občinah tudi trezno prizadevanje, imeti povsod in vsekdar na uporabo zadostne žitne količine. To je bilo v času, ko je nedostajalo dovoljnih prevoznih pomočkov ter se zategadelj niso mogle hitro in lahko prepeljavati žitne zaloge iz tega kraja v onega, pač tja, kjer se je pojavila potreba, nad vse važno. Kadar so presegle nabrane količine enoletno potrebo, so jeli odvečno žito tudi posojati na primerne obresti, ki so se poravnale sprva z žitom in šele sčasoma z denarjem. Pozneje so začeli žito tudi prodajati. Iz tako pridobljenega denarja so se stvarjali denarni žitni kontribucijski fondi ter se združevali s praviimi denarnimi kontribucijskimi skladi, ki so bili še starejšega datuma (26. julij 1748) in drugega izvora. Nadaljnji razvoj kontribucijskih fondov so uravnavali razni oblastveni ukrepi in posebni deželni zakoni, ki so podrobno predpisovali, kako se sme denar uporabljati in posojati, potem kako se sestavljajo uprave in kako se mora vse nadzorovati. Predpisi so dajali rečenim ustanovam povrh ne le značaj javnih denarnih zavodov, za katere so jamčila javna oblastva (okraji), ampak tudi privilegiran položaj.

S tem člankom⁴⁶ je dr. Vošnjak — kakor sam pravi — »dal povod, da so se tudi pri nas začele ustanavljati«⁴⁷ posojilnice. Ta članek je res zelo važen, saj je v njem pisec — prvič v naši javnosti — ne samo razgrnil naš pereč kmetijski gospodarski problem, marveč obenem tudi jasno na dosegljivem vzgledu pokazal, kako ga moremo uspešno rešiti s pomočjo zadružništva. Pri tem je bilo velike važnosti ter je pridobil zatorej poziv mnogo na pomembnosti, da se Vošnjak ni skliceval na vzglede nam popolnoma tujih narodov, marveč poudarjal, da so tako postopali svoječasno v podobnem položaju se nahajajoči Čehi, na katere smo

⁴⁶ Dasi je bila formalna serija člankov, gre v bistvu samo za en članek.

⁴⁷ Glej pripombo ³⁰¹!

gledali takrat v vsakem pogledu kakor na vzornike ter jih zato skušali v vsem posnemati. Tudi ta okolnost je mnogo pripomogla, da je bodrilo drja. Vošnjaka in še bolj nasvetovani način rešitve dobro odjeknil v naši javnosti in našel somišljenike. Nadalje je pri tem še upoštevati, da je ta poziv izdal dr. Vošnjak, čigar beseda je bila v našem takratnem javnem življenju zelo uvaževana, saj je slovel ta naš vidni narodni veljak za požrtvovalnega, vsestranski nesebično delujočega javnega delavca.

Toda dr. Jože Vošnjak ni ostal samo pri pismenem pozivu, marveč je skušal tudi praktično uresničiti svojo zamisel. Na njegovo izpodbudo so sklenili v Mariboru na sestanku slovenskih prvakov dne 16. novembra 1868, naj se ustanovi v Mariboru slovensko posojilno društvo — posojilnica.⁴⁸ Priprave za ustanovitev sta prevzela pisatelj Josip Jurčič, tedanji urednik »Slovenskega Naroda«, in Franc Rapoc, koncipient v odvetniški pisarni Ferdinanda Dominkuša v Mariboru. Ko sta pripravila in preskrbela vse, česar je bilo sprva treba, je bila sporočena dne 10. aprila 1869 štajerskemu namestništvu v Gradcu namerjana ustanovitev posojilnice s sedežem v Mariboru, namenjene predvsem mariborskemu okraju. Hkrati so prosili namestništvo, naj vzame sporočilo na znanje in odobri priložena pravila. Kljub temu, da so bila le-tá prav podobna pravilom že stiri leta dobro delujoče občinske hranilnice in posojilnice v Karlinovem na Češkem, katera je prinesel⁴⁹ dr. Vošnjak s Češkega, pa je štajersko namestništvo prošnjo zavrnilo z utemeljitvijo, da po njegovem mnenju vlagatelji nimajo zadostnega jamstva za svoj denar pri društvu, katerega podporni član postane vsakdo, kdor vloži pri njem na obresti denar, za katerega mu ne garantira nihče vračila in obrestovanja, medtem ko so redni člani s svojimi vlogami zgolj poroki. Namestništvo je naposled še pripomnilo, da je odobritev društva mogoča samo, če se pravila izpremene tako, da bodo jamčili društveniki neomejeno, vzajemno (solidarno) in z vsem svojim premoženjem za društvene obveznosti.

⁴⁸ »Posojilnica v Mariboru. Pogled na njeno petdesetletno delovanje« Spomenica, ki jo je izdala leta 1933. zadruga sama.

⁴⁹ Glej pripombo ⁴²!

Zoper ta odlok namestništva je bil vložen in obširno utemeljen priziv. V njem so med drugim tudi poudarjali, da ima »Aushilfs - Cassa - Verein«⁵⁰ v Mariboru, katerega pravila so bila odobrena že dne 29. aprila 1864, prav podobna določila glede vlagateljev. Priziv je bil zavrnen. Toda Mariborčani spričo neuspeha niso klonili, marveč so sestavili nova pravila ter vložili vnovič prošnjo za dovoljenje, da bi smeli v Mariboru ustanoviti posojilnico z imenom »Društvo Mariborske založnice«, poudarjaje, da so priložena pravila samo prevod že potrjenih pravil posojilnice na Kindbergu na Gorenjem Štajerskem, prikrojen mariborskim razmeram. Dne 3. septembra 1872 je odobrilo namestništvo v Gradcu z odlokom št. 9871/2081 ustanovitev posojilnice. Do nje pa vendarle takrat ni prišlo, predvsem zaradi tega, ker se je preselil Franc Rapoc, glavni voditelj akcije, iz Maribora in je nastal medtem politični razkol v mariborski slovenski javnosti (spor med Staroslovenci in Mladoslavenci).

Dr. Vošnjak se je lotil leta 1871, tudi sam ustanovitve posojilnice na svojem tedanjem službenem mestu, t. j. v Šmarju pri Jelšah, ne da bi z dobro namero uspel. Sam pravi o tem tole: »Okrajni zastop (katerega načelnik je bil) je po mojem nasvetu sklenil ustanoviti hranilnico in posojilnico, a vlada pravil ni potrdila,⁵¹ ker se ji je varščina 5000 gld.

---

⁵⁰ Glej pripombo ⁵¹!

⁵¹ Zakaj ni prišlo do oblastvene odobritve Okrajne posojilnice v Šmarju, je pojasnil dr. Vošnjak na drugem mestu takole: »Ko se je že tiskal ta članek, došel je okrajnemu odboru v Šmarji odlok c. kr. namestnije v Gradcu, da se pravila okrajne posojilnice niso poterdila. Tirja se, da mora okrajni zastop izreči neomejeno poroštvo; premakljivo blago pa, katero je spridenju podverženo, se ne sme vzeti v zastavo. Okrajni odbor se je pritožil zoper ta odlok pri vis. ministerstvu, vendar zarad porošstva ne bo družega kazalo, kakor se udati in prevzeti neomejeno poroštvo, ker je tudi ministerstvo tega mnjenja in drugače ne privoli nobene posojilnice. Sicer pa to neomejeno poroštvo ni nič nevarnega, ker se dozdej še nobeno tako društvo ni razrušilo zarad zgube, ampak vsako le dobiček ima. V pravilih se bo torej glasilo, da prevzame okrajni zastop poroštvo za vse vložine, in tam, kjer posamezni rodoljubi ustanovijo društvo, morajo v §. 22. izreči med dolžnostmi društvenikov, da so vsi društveniki nerazdelno (in solidum) poroki za vložine v društveno denarnico. V §. 37. pa se mora izreči: ko bi društvo imelo več dolgov, kakor ima dobiti, so vsi društveniki poroki, da se dolgovi izpla-

premalo zdela.⁵² Seveda je to bil le izgovor, da zapreči ustanovitev narodnega denarnega zavoda.«⁵³

Ta Vošnjakova zamisel je še z drugega stališča omembe vredna. Iz obširnih in že nadrobno obravnavajočih pravil nameravane posojilnice, katere namen naj bi po določbi § 1. bil »po vzajemnem zaupu (kreditu) društvenikom z denarnimi posojili pomagati, ter jih k varčnosti buditi«, bi bil ustanovitelj, t. j. okrajni zastop v Šmarju, edini odločujoči činitelj. Njemu je bila pridržana pravica, da izmed ustanovnikov (t. j. oseb, »ki društvu 50 gld. na 2 leti brez obresti posodijo ali enkrat za vselej 5 gld. društvu darujejo«) in društvenikov (oseb, katere pristopijo k društvu in se obvežejo, »da pomagajo pripravljati društveni zaklad, in v ta namen plača vsak en goldinar vpisnine, in da v društveno denarnico plačajo najmanj dva goldinarja na leto«) izbere na dve leti devetčlanski odbor, določa višino obresti, provizije in najvišji znesek posojila, ki ga sme podeliti društvu posameznemu društveniku, odreja razdelitev čistega prebitka, razsoja pritožbe zoper odklonitev sprejema v članstvo, dokončno rešuje spore itd. Dr. Vošnjak se je z osnutkom teh pravil, ki naj bi bila za vzgled tudi ustanoviteljem podobnih denarnih zavodov v drugih krajih, bistveno oddaljil od svojega vzora — čeških založen. Razlog za to moramo iskati pač v njegovi želji — katero so zastopali pozneje vsi ostali tedanji vodilni možje in tudi njegov brat Miha — ustanoviti denarni zavod, ki bo trdno v narodnih rokah. Pri tem oblika in ustroj nista bila važna. Ta želja je bila izraz prepričanja, da bo samo tak zavod dejanski izpolnil stavljenе nade, gospodarski okrepiti in osamosvojiti našega človeka, da se bo v narodnopolitičnem pogledu mo-

čajo in sicer vsak v razmeri svote, katero ima kot društvenik vplačano. Kar se tiče druge ovire, da se ne sme za zastavo vzeti spridenju podverženo premakljivo blago, je upati, da ministerstvo overže ta namestnijski odlok.«

⁵² Dejansko je okrajni zastop v Šmarju na občnem zboru dne 26. januarja 1871 sklenil, da bo za to posojilnico porokoval do vsote šest tisoč gld. Razen tega je zastop določil, da vloži 1000 gld. v posojilnično blagajno kot naložbo, in sicer brezobrestno, dokler rezervni sklad društva ne doseže 2000 gld. Ta sklep okrajnega zastopa je bil izrecno vnesen tudi v pravila (§ 22.).

⁵³ Spomini (drugi zvezek, str. 182).

gel pridružiti borbi za narodovo enakopravnost, za slovenski program. Poudarek je bil torej na tem, usposobiti našega človeka za sodelavca na narodnopolitičnem poprišču. Pot do tega cilja pa drži preko gospodarske organizacije, ki ga napravi neodvisnega od dotedanjih gospodarskih močtev. Okrajnemu zastopu pa je zaradi tega pridržal v pravih toliko pravic, ker je bil ta voljeni organ v rokah narodno zavednih mož in je bilo zato zanj izven dvoma, da bo posojilnico vodil tako, kakor mu bodo to narodni interesi velevali. Seveda je že sama pobuda za ustanovitev posojilnice mogla priti od okrajnega zastopa le zaradi tega, ker je bil politično tako nastrojen. V pouku je dr. Vošnjak poudarjal, da je na tak način, t. j. če jo okrajni zastop ustanovi, najlažje ustanoviti posojilnico. »Ker so pa ti zastopi večji del protivni slovenski narodnosti, ne bo drugače kazalo, kakor da posamezni rodoljubi skušajo ta silno imenitna društva ustanoviti...« V tem primeru je dal tudi navodila, kako naj se ta vzorna pravila spremenijo.

Značilno je za tedanje razmere dejstvo, da je bila takoj ugodno rešena prošnja Hranilnega in posojilnega društva delavcev v Mariboru,⁵⁴ ki je začelo poslovati dne 16. aprila 1871. Le-tega soustanovitelj in požrtvovalni odbornik je bil, dokler ni zapustil Maribora, tudi že spred omenjeni Rapoc.

Navedeni poskusi, ustanoviti domače gospodarske, zlasti denarne zavode, sicer dokazujejo, da je našel Vošnjakov poziv sicer uvidevne posameznike, da pa vendar v širše kroge še ni prodrlo prepričanje, da more le pozitivno delo izboljšati gospodarski položaj našega življa. Treba je bilo vedno znova opozarjati na to dejstvo. Kot goreč glasnik te ideje se je pridružil drju. Vošnjaku tudi znani narodni delavec, župnik Božidar Raič, ki je spisal leta 1871. za »Slovenski Narod« daljši članek z naslovom: »Naše stališče in udržištvo«. ⁵⁵ Bistvo članka zajema nastopno besedilo: »Rekši: Rešivši Slovenca tvarno, rešil si ga duš-

⁵⁴ Njegova firma, kakor je bila dne 14. januarja 1879 vpisana v združni register, se je glasila »Spar- und Vorschussverein der Arbeiter in Marburg«.

⁵⁵ »Slovenski Narod«, tečaj IV. (1871), št. 121 do 124.

no', razumevam kakor se iz predhodnega vidi to resnilo tako-le: spravimo li Slovence na to, da ne bode zadolžen, tedaj tvarno samostalen, in bode si mogel spravljati potrebne pomočke za pravo in sebi primerno omiko; prisvojivši si to, rešen je, brez tega pa je brezpogojno izgubljen kakor Slovenec v sedanjih razmerah, bodi si ka bi vsaka ves imela konservativno društvo, naj bi tudi vsak bivalec počenši od devetletnega otroka do 80 letnega starine imel v malem prstu ves spisek krščanskega nauka z razkladbo vred, poljudno veroučje, katero še ima ugledati beli svet, ako bode deležnik vseh dosle namišljenih bratovščin, zastonj vse to so le ublažilni pripomočki.«⁵⁶

Tudi dr. Vošnjak je nadaljeval s propagandnim delom za ustanavljanje prepotrebnih narodnih denarnih zavodov — posojilnic. V »Koledarčku družbe sv. Mohora za prestopno leto 1872.« je objavil obširni⁵⁷ članek z naslovom »Posojilnice na pomoč kmečkemu ljudstvu«. V uvodu našteva, kakšne ukrepe bi morali povzeti odločilni činitelji v korist kmetškemu stanu, katerega težaven položaj slika podrobno in zaključuje opis takole: »Tlake in desetine smo se srečno znebili leta 1848. pa še nekoliko deset let tako naprej, kakor se slovenskemu kmetu zdaj godi, in nastala bo druga sužnost, hujša od prve, ker nam ne bo vzela samo imetka in premoženja, ampak zamorila tudi duh, podkopavši nam našo narodnost, ki smo jo vkljubo tisočletnemu tlačenju tujčeve pete si dozdej še vendar ohranili.« Nato poudarja, da kmet potrebuje mnogokrat manjše zneske, »... da bi jih le tako dolgo dobil na posodo, dokler mu žito dozori, ali vino doraste«, vendar mu nihče ne posodi, ker uživa kmet glas slabega in nezanesljivega plačnika. V drugem delu z naslovom »O koristi društev sploh« omenja svoje vtise s potovanja po Češkem leta 1868. v pogledu raznih društev in priporoča našemu kmetu ustanovitev kmetških posojilnic po načelu samopomoči. V tretjem delu (»o osnovi kmečkih posojilnic«) razpravlja dr. Vošnjak o načelih, na katerih slonijo posojilnice, ter obravnava tudi njihovo po-

⁵⁶ »Slovenski Narod«, tečaj IV., št. 123,

⁵⁷ Str. 148. do 162.

slovanje samo, vrste članstva, način izposojevanja itd. Četrty del članka tvorijo že omenjena pravila nameravane okrajne posojilnice v Šmarju. Zaključni, peti del pa vsebuje »še nekatere opazke« o tem, kako bi se morala navedena pravila spremeniti, ako bi posojilnice ne ustanovil okrajni zastop, marveč skupina rodoljubov.

S tem člankom je dr. Vošnjak očitvidno želel širiti smisel in zanimanje za ustanavljanje posojilnic tudi v tistem krogu, ki je bil neposredno prizadet — med kmetskim ljudstvom. V dokaz temu sta poljuden in prepričevalen način pisanja in pa dejstvo, da je ta članek izšel v koledarju Družbe sv. Mohorja, torej knjigi, ki je bila že takrat najbolj razširjena med našim kmetskim ljudstvom.

Utrpljeni neuspehi drja. Vošnjaka niso oplašili. Vztrajal je na svoji zamisli, očitvidno dobro se zavedajoč velike važnosti zadrug za gospodarsko osamosvojitev našega človeka. Vsako priliko je ukoristil in širil med svojimi rojaki smisel in razumevanje za novo obliko gospodarskih podjetij. Leta 1872. je ponovil svoj poziv v treh člankih, priobčenih v »Slovenskem Narodu«, ⁵⁸ z naslovom »Z a l o ž n i c e i n p o s o j i l n i c e«. V prvem podaja svoje misli takole:

»Narod, kateri hoče do samostalnosti priti, mora za svojo materijalno neodvisnost od drugega naroda skrbeti. Ne zadostuje, ljudstvo samo buditi po veselica h v čitalnicah, razgovorih na taborih itd., ker navdušenost za vsako novo idejo trpi samo nek čas, kteremu treznost sledi. Obstoječe je samo to, kar materijalno stanje naroda zboljša in vsakdanjim praktičnim potrebam ljudstva pomaga.

Narodnost vodi naše politično delovanje; na ti podlagi se morajo, kolikor mogoče, vsa podvzetja, posebno denarni zavodi zidati. Voditelji naroda morajo svojo pozornost končno na to obrniti, da se slovensko ljudstvo privadi neutrudljive delavnosti, njemu ne samo priložnost dati, da si premoženje pridobiva, temuč posebno, da si naš narod pridelan denar tudi prihrani. V ta namen pa je treba kolikor naj več mogoče zavodov, kjer se prištedjen denar hranjuje, kjer dobre obresti nese, ker samo to budi vsakega posamez-

⁵⁸ »Slovenski Narod«, tečaj V. (1872), št. 14, 16 in 22.

nika k varčnosti, množi veselje do treznega življenja, daje prostemu človeku priložnost, z malimi doneski za njega primerno velik kapital brez posebnega truda si prigospodariti.

Na drugi strani pa imajo taki denarni zavodi namen v sili vsakemu potreben kapital proti garanciji brez posebnega truda, stroškov in dolgega čakanja podajati, in spolnjujejo s tem svojo nalogo bolj nego navadne hranilnice, ker hitro denarno pomoč dajo.

Take denarne zavode ima pri naših bratih na Českem skoro vsaka vas. Češki narod je trezen in varčen, za to materialno in duševno bogat, politično krepek in neomahljiv. V tem obstoji nepremagljiva krepost českega naroda. Ako tedaj hočemo naše brate kedaj doseči, moramo tukaj, kakor v marsikterem drugem obziru nje posnemati. Priporočalo se nam je to gorko že mnogokrat od naših severnih Soslavjanov, kar je tudi „Slov. narod“ večkrat omenil.

Potreba in korist enakih zavodov je tedaj brezdvombna in mislim, da o tem ni potrebno mnogo besedovati, ker nam teorija in praktično življenje jasno dovolj oboje dokazujeta.

Gledé na to so posamezni rodoljubi take denarne zavode poslednja leta precej marljivo tu in tam ustanovljati se trudili.

Ali uspeh se še dozda skoraj nikjer ni pokazal, ker je nam nemškutarska vladajoča stranka kolikor mogoče take ovire delala, da se večjidel še vladino dovoljenje za ustanovitev takih zavodov dobilo ni. Nasprotna stranka namreč dobro vé, da je konec njenega nenaravnega nadvladovanja, kadar naš zbučen in politično večjidel že popolnoma zaveden slovenski narod tudi materialno neodvisen postane in ravno tako krepko na svojih lastnih nogah stoji kakor češki.⁵⁹

Ko obrazloži pisec nato posamezne oblike denarnih zavodov in nastanek njihove obratne glavnice, pove, da ni in ne sme biti njegov namen, »suhoparno teorijo in razliko o načelih enega in drugega denarnega zavoda razkladati«, ter svetuje, da je najprimerneje, ustanavljati za naše razmere »založnice«, t. j. posojilnice, nadaljuje (v drugem članku),

---

⁵⁹ »Slovenski Narod«, tečaj V., št. 14.

kakor sledi: »... Temuč hočemo praktično svetovati in razjasniti, kaj je potrebno brez zamude storiti, da se štedljivost ali varčnost budi, ter se slovenski narod materijalno okrepeča, in vsled tega tako hitro kakor mogoče ono stopinjo politične zrelosti in vsestranske samostalnosti doseže, kakor jo česki ima.

Da do tega pridemo neobhodno je potrebno tako hitro kakor mogoče vsaj za vsak okraj, za vsako faro založnico ustanoviti; nalog teh založnic je: raztreseni kapital zbirati, združiti in prosti narod, kteremu se prilika da vsak teden tudi naj manjše vloge shraniti, od nje dobre obresti dobivati, k štedjenju ali varčnosti odgojevati.

Premoženje prostega delavca se bo vidom množilo in denar, kteri se zdaj dostikrat lehkomiseln po nepotrebi v loteriji ali v gostilnicah trati, bode postal naroden kapital.

Ta vloženi denar se v prvi vrsti obrne za posojilo drugim sosrenjčanom ali farmanom, kteri so ravno v tem hipu, momentano v sili ali zadregi, si neko svoto izposoditi, bodi si, da kteri neče žito, vino ali les za prenizko ceno prodati, bodi si, da je v sili in v nevarnosti, za dolžno svoto tožen biti in vsled tega morebiti še enkrat toliko tožbenih stroškov plačevati, kakor dolg znese. Ker je kapital že nakopičen, srenjčani med seboj eden drugega osebno, in potem kako njih materijalno stanje stoji, poznajo. Tako dobi kmet denar takoj brez dosti pisarenja in brez velikih stroškov, kar pri hranilnicah ni navadno in je vsled tega hitra pomoč ob pravem času dvojna pomoč. Zatega delj pa tudi vsak rajši neke goldinarje več od 100 gld. obresti plačuje, ker mu ni treba vsled plačevanja stroškov pri odvetniku ali biležniku neizmerno zvišene obresti indirektno plačevati, ali pa od tujcev jako dragi denar na posodo jemati.

Okraj postane neodvisen od posameznih tujih bogatinov, budi ljudstvo s tem, da boljše obresti plačuje nego hranilnice, še k večji varčnosti, končno ostane kot dobiček posojilnic ti večji vplačani obresti lastnina ljudstva in vsakega posameznega okraja, ter se, kot dividenda med deležnike razdeljuje.

Posojilnica vsake fare bi bila vrečina ali vir, iz katerega majhne vsote izvirajo, se kot materialni potoki nabirajo, med seboj v veliko reko, v banko združijo, tedaj pri eni posojilnici preveč nakopičen kapital glavni narodni banki na razpolaganje dajo in sledna spet svoj njej izročeni denar drugi posojilnici zaupa, ki ta trenotek podpore potrebuje, da željam in potrebam vsakega okraja po svoji previdnosti ustreže. To glavno denarno središče se lahko tudi v posamezna narodna večja podvzjetja spušča.«

V poslednjem članku je navedel dr. Vošnjak na novo izpopolnjen vzorec pravil take založnice — posojilnice ter poudarja pri tem glavna načela podjetja.

Z naštetimi članki, ki so obširno in poljudno utemeljevali ne samo potrebo po ustanavljanju samopomočnih gospodarskih organizacij, marveč so tudi čisto jasno pokazali pot, po kateri moremo — po zgledu drugih narodov, posebno Čehov — doseči zaželjeno gospodarsko izboljšanje in narodno osamosvojitve, je bila naša javnost dovoljno pripravljena. Z večletnim vztrajnim delom je dr. Vošnjak, ki je oral ledino na tem popolnoma novem torišču, končno dosegel, da je zainteresiral širše kroge naše javnosti in jih opogumil, da so se nazadnje vendarle lotili dela v začrtani smeri. S tem so bile idejne priprave končane in začela se je doba realizacije, praktičnega dela.

IV.

Začetki našega zadružnega gibanja

Za mariborskimi in šmarskimi rodoljubi so prvi poskušali Ljutomerčani, ustanoviti posojilnico po Schulze-Delitzs-
schevih načelih,⁶⁰ kar se jim je naposled res posrečilo. Na vloženo prošnjo pripravljalnega odbora je odobrilo namestništvo v Gradcu dne 23. junija 1872 z odlokom št. 7169 ustanovitev posojilnice v Ljutomeru na podstavi društvenega zakona z dne 26. novembra 1852. Posojilnica, ki je jela poslovati takoj po ustanovni skupščini, ki je bila dne 15. septembra 1872, je dosegla že kaj kmalu razveseljive uspehe. Leta 1874. je prilagodila svoja pravila predpisom zadružnega zakona z dne 9. aprila 1873. V zadružni register je bila vpisana pri okrožnem sodišču v Celju⁶¹ dne 27. oktobra 1874 z imenom *Okrajna posojilnica v Ljutomeru*, registrirano društvo z n. z.⁶²

⁶⁰ Ivan Lapajne, soustanovitelj ljutomerske posojilnice, pojasnjuje njeno ustanovitev takole: »Zavod smo ustanovili in vodili po načelih Schulze-Delitzscha, ker nazoni Raiffeisnovi so bili takrat še malo znani med Nemci in Slovenci še manj.« (Iz njegovega članka »Nekaj spominov«, objavljenega v že omenjenem Spominskem spisu Zadružne zveze v Celju ob priliki štiridesetletnice njenega delovanja 1883—1923.)

⁶¹ Do vštetea dne 13. oktobra 1897 se je vodil namreč tudi za zadruge iz okoliša mariborskega trgovinskega sodišča zadružni register v Celju. Zadnja zadruga, ki je bila vpisana še v Celju (dne 13. oktobra 1897), je bila »Bäckerei der Gastwirte in Marburg«.

⁶² Po Lapajnetovi navedbi je prišlo do imena takole: »Ko se je osnovala sedanja 'Okrajna posojilnica' v Ljutomeru, sva z njenim ustanoviteljem Ivanom Kukovcem ugibala, kako bi naj novi zavod krstila. Znano je bilo po dr. Vošnjakovih spisih ime 'založna', kar bi se doslovno reklo 'hranilno društvo'. Naš zavod pa bi naj bil hranilnica in posojilnica in tako je ostalo pri imenu, ki označuje glavni posel, namreč pri 'posojilnici'.« (Spominski spis Zadružne zveze v Celju ob priliki štiridesetletnice njenega delovanja 1883—1923, str. 3.)

Kot prva slovenska zadruga na Koroškem je bila l. 1873. ustanovljena Posojilnica pri Sv. Jakobu v Rožni dolini, in sicer prav tako po spred navedenem društvenem zakonu. Tudi ona se je že v kratkem času dobro uveljavila in pokazala povsem zadovoljive uspehe.⁶³

Doseženi uspehi prvih dveh posojilnic so hrabрили rodoljube tudi v drugih krajih, da so se lotili ustanavljanja posojilnic. Med letom 1874. sta bili ustanovljeni po prizadevanju drja. Vošnjaka dve posojilnici, toda že kar takoj po združenem zakonu, namreč »Gornjesavinjska posojilnica v Mozirju, vknjiženo društvo z neomejenim poroštvo«, ki je bila vpisana v združni register dne 18. avgusta 1874, in v Šoštanju posojilnica, ki je imela prvotno samo nemško firmo »Spar- und Vorschussverein zu Schönstein, r. G. m. b. H.«, je bila dne 2. oktobra 1874 vpisana v združni register ter se je imenovala šele izza dne 27. aprila 1887 »Posojilnica v Šoštanju, r. z. z n. z.«.

Naslednje leto (1875.) — dne 1. aprila — je jela poslovati prva posojilnica na bivšem Kranjskem, namreč »Prva dolenjska posojilnica, registrovana zadruga z omejenim poroštvo v Metliki«, ki je bila vpisana v združni register okrožnega sodišča v Novem mestu dne 12. januarja 1875 kot prva zadruga. Posojilnica se je l. 1882. izpremenila v zadrugo z neomejenim jamstvom ter je prilagodila svoja pravila zakonu z dne 27. decembra 1880, da se je mogla koristiti z njegovimi olajšavami za zadruge.⁶⁴

Po vzgledu Ljutomerčanov so tudi ustanovitelji v drugih krajih dajali tem novim organizacijam naziv »posojilnica«. S tem imenom, ki se je splošno razširilo, razumemo samo kreditno zadrugo, medtem ko označujemo s »hranilnico« denarni zavod, ustanovljen na osnovi tako imenovanega hranilničnega regulativa iz leta 1844. Pozneje, v drugi razvojni dobi našega združništva, se je udomačil način, dodajati kreditnim zadrugam še pristavek »hranilnica«, tako da imajo sedaj skoro vse, razen najstarejših (ki so obdržale še nadalje svojo firmo, sestoječo samo iz besede »posojilnica«) in najnovejših (ki uporabljajo navadno naziv »kreditna zadruga« s primernim pristavkom, n. pr. Kreditna zadruga mestnih, bančnih, železniških itd. nameščencev), firmo »hranilnica in posojilnica«.

⁶³ Zanimivo je to, da je spravila ta posojilnica svoja pravila v soglasje s predpisi združnega zakona šele leta 1900, in da je poslovala potemtakem vse dotlej kot društvo.

⁶⁴ Glej pripombo 71!

Istega leta, dne 2. maja, se je ustanovila v Ljubljani uradniška zadruga z imenom »Spar- und Vorschuss-Consortium des I. allgemeinen Beamtenvereines der oester. ungar. Monarchie in Laibach, registrierte Genossenschaft mit beschränkter Haftung« (ki so ga slovenili s Hranilnim in posojilnim konzorcijem I. splošnega uradniškega društva za avstro-ogrsko monarhijo, r. z. z om. jam.,⁶⁵ katero je deželno sodišče v Ljubljani vpisalo v združni register dne 21. avgusta 1875 kot četrto zadrugo. Do takrat je obstajala v Ljubljani samo nekaka ekspozitura največjega takratnega zavarovalnega društva, t. j. »des ersten allgemeinen Beamtenvereines der österreichisch-ungarischen Monarchie« na Dunaju. To društvo je imelo člane po vsej državi in le-ti so bili razdeljeni na posamezne krajevne skupine (konzorcije). Člani na bivšem Kranjskem so tvorili posebno kranjsko skupino, ki je imela v Ljubljani svoj krajevni odbor (»Local-Ausschuss«), voljen na letnih krajevnih skupščinah. Društvena pravila so določevala, da je krajevni odbor izvršilni in posreovalni organ med centralo in člani dotične skupine. Društvo je zavarovalo svoje člane za primer bolezni, invaliditete in smrti. Iz dotoka vplačanih zavarovalnih premij je društvo preko krajevnih odborov podeljevalo posojila. Ker se je ta panoga močno razvila, je društvo organiziralo v krajih, kjer je bilo večje število članov, samostojne kreditne zadruge. Tako se je tudi kranjska skupina v soglasju⁶⁶ in po navodilih centrale pretvorila formalno v samostojno zadrugo, gospodarski pa je ostala slej ko prej odvisna od centrale na Dunaju. Konzorcij je tudi vnaprej opravljal vse krajevne posle osred-

⁶⁵ Leta 1940. je zadruga, ki je v teku svojega dolgega obstoja nekolikokrat menjala svoja pravila, izpremenila svojo firmo v Hranilni in posojilni konzorcij, kreditna zadruga drž. uslužbencev z o. j. v Ljubljani.

⁶⁶ Iz registrskega akta te zadruge (Zadr. IV—43) je razvidno, da je bilo predlogu za vpis novoustanovljene zadruge v združni register priloženo tudi notarsko overovljeno dovoljenje centrale in izvod društvenih pravil. Ta pravila so zelo obširna in vsebujejo v četrtem oddelku (§§ 92. do 119.) podrobna in obvezna določila ter navodila o ustanovitvi, upravljanju in poslovanju konzorcijev. Ta določila nedvomno dokazujejo popolnoma gospodarsko in administrativno povezanost in odvisnost formalno samostojne zadruge od dunajske centrale.

njega društva, predvsem življenjsko zavarovanje. Društvo je nudilo zato konzorciju v tekočem računu potrebne kredite za dajanje podpor in cenениh posojil. V primeri z ostalimi tedanjimi konzorciji, ki so enako nastali in se nahajali v istem odnosu do dunajske centrale, se ljubljanski konzorcij ni posebno razvijal. Objavljeni statistični podatki za čas do leta 1894. (natisnjen računski zaključek za poslovno leto 1894.) prikazuje, da je zadruga od leta do leta polagoma rastla, dosegla leta 1888. svoj višek, nato pa začela vidno nazadovati. Leta 1888. je zadruga štela 239 združnikov, hranilne vloge so dosegle 2231 fl., poslovni deleži članov pa 22.189 fl. 67 kr., ki so se obrestovali po 5 %. Temu nasproti je pa konzorcij podelil za 27.584 fl. 48 kr. posojil, njegov rezervni sklad pa je dosegel znesek 1624 fl. 52½ kr. Po tem letu je opaziti vpad tako pri članstvu, v zvezi s tem seveda tudi pri poslovni glavnici, kakor tudi pri hranilnih vlogah in podeljenih posojilih. Kajpada sta to očitovala poslovni dobiček, ki se je od leta do leta nižal, kakor tudi obrestovanje, ki se je znižalo na 4 %. Razen drugih krajevnih vzrokov je slabo vplivalo dejstvo, da je ravvalo nemško osrednje vodstvo pristranski pri podeljevanju podpor in dovoljevanju posojil, daje prednost nemškim prosilcem.⁶⁷ Spričo gospodarske odvisnosti in nemškega obeležja ni imel konzorcij dolgo časa nobenega velikega pomena za naše zadružništvo. (Zadruga je bila sicer nekaj časa takoj po ustanovitvi tudi članica Zveze slovenskih posojilnic, katero pa je pozneje zapustila.)

---

⁶⁷ Po članku »Hranilni in posojilni konzorcij — Kreditna zadruga drž. uslužbencev v Ljubljani«, ki ga je objavil »Zadružni koledar za leto 1938.«. Kakor je razvidno iz članka, je nastopil v konzorciju leta 1901. preobrat. V odbor je prišla mlada slovenska opozicija, ki je jela intenzivno delovati ter ji je kmalu uspelo, razširiti področje konzorcija. Ko je bilo uspešno preustrojeno notranje poslovanje in proglašena konec 1908. leta slovenščina za službeni jezik konzorcija, so prevzeli že do leta 1914. Slovenci tudi vsa odborniška mesta. Po letu 1918. se je konzorcij osamosvojil. Z večjimi domačimi vlogami se mu je posrečilo, da je odplačal ne le ves dolg pri dunajski centrali, temveč tudi to, da je začel z rednim dovoljevanjem posojil zares pomagati zadolženemu uradništvu. Dandanes prištevamo konzorcij k najmočnejšim našim kreditnim zadrugam.

Dne 2. januarja 1876 je bila ustanovljena posojilnica v Ormožu, ki je imela prvotno samo nemško firmo »Friedauer Spar- und Vorschussverein, r. G. m. b. H.«. Posojilnica, registrirana dne 8. januarja 1876, je (kakor metliška) zamenila leta 1883. omejeno jamstvo z neomejenim ter dobila dne 12. aprila 1892 tudi slovenski naziv »Ormoška posojilnica, r. z. z n. z.«.⁶⁸

Pravila doslej naštetih posojilnic so slonela na načelih, ki jih je zagovarjal Schulze-Delitzsch.

Po ustanovitvi ormoške posojilnice je nastal glede ustanavljanja posojilnic nekakšen zastoj, ki je bil trenutno tem manj razumljiv, ker je že dobil veljavo združni zakon iz leta 1873. »Postava od 9. aprila 1873 o pridobilnih in gospodarstvenih društvih ali tovarištvih«, kakor je imenovala zakon slovenska izdaja državnega zakonika, je torej pri nas izzvala popolnoma nasprotne posledice, kakor jih je ugotovil dr. Hans Crüger na splošno za avstrijske razmere. Medtem ko so bistvene olajšave v pogledu ustanavljanja zadrug izzvale drugod »pravo ustanovitveno manijo«,⁶⁹ je pri nas bilo vprav obratno, kajpada ne zaradi uveljavitve novega zakona, marveč iz razlogov, o katerih bo pozneje govor. Novi avstrijski zakon je bil sestavljen po pruskem združnem zakonu iz leta 1869. Toda kljub temu je imela po zaslugi profesorja Antona Rande, velikega borca čeških kreditnih zadrug po Schulze-Delitzsch-Šimačkovem sistemu, to veliko prednost, da so se smele ustanavljati, razen zadrug z neomejenim jamstvom, tudi zadruge z omejenim poroštvom. Medtem ko je bilo pred uveljavitvijo združnega zakona res zelo otežkočeno ustanavljanje posojilnic, je postalo le-tó po njegovi uveljavitvi znatno bolj preprosto. Pred letom 1873. so se mogle namreč posojilnice usta-

---

⁶⁸ Izza dne 17. septembra 1925 se je imenovala zadruga »Ljudska hranilnica in posojilnica v Ormožu, r. z. z n. z.«.

⁶⁹ Dr. Crüger trdi (str. 253.): »... dazu kam, dass vielfach der Erlass des Genossenschaftsgesetzes als eine Aufforderung zur Gründung von Genossenschaften aufgefasst wurde und die Ansicht verbreitet war, dass die Genossenschaften berufen seien die Actiengesellschaften zu ersetzen. Dies veranlasste ein förmliches Gründungsfieber, das dann die entsprechenden Zusammenbrüche leichtfertiger Gründungen zur Folge hatte.«

navljati bodisi kot združbe po določbah občega državljan-skega zakonika z vsemi sončnimi in senčnimi stranmi trgo-vinskega podjetja ali pa kot društva po društvenem zakonu iz leta 1852. Ker prvi način nikakor ni bil priporočljiv glede na bistvo posojilnice, ki ima naglo se izpreminjajoče število članov in si ne prizadeva zgolj za poslovni dobiček, zato je bilo pač treba upoštevati drugi način, četudi ni bil brez temnih strani. Predvsem je že predpisana vnanja oblika po-stopka za ustanovitev samo marsikoga plašila. Ustanovitelji so si morali izposlovati namreč najpoprej oblastveno dovo-ljenje za pripravljalna dela ter so se mogli šele potem, ko so ga dobili, lotiti dela za pravo ustanovitev.⁷⁰ Glavna za-preka je tičala v tem, da je bilo, kar dokazujejo že spred navedeni primeri, zelo težavno, dobiti oblastven pristanek. Zakaj izdaja dovoljenja je spadala povsem v diskrecionarno pravico upravnega oblastva, prav za prav bila je prepuščena docela samovoljnosti ali prosti izprevidnosti upravnega oblastva, ki iz razumljivih razlogov ni bilo naklonjeno mla-demu slovenskemu gospodarskemu gibanju. Zato ni čudno, da je bila uradna rešitev tolikokrat neugodna. Vse težave z upravnim oblastvom so z združnim zakonom mahoma odpadle, ker je prešla pristojnost nad zadrugami na okrož-na sodišča, ki so bila pri registraciji zadruge dolžna, zgolj presoditi, so se li pri njeni ustanovitvi upoštevali ustrezajoči zakoniti predpisi ali ne, niso pa se smela spuščati v presojo o potrebi ali pa umestnosti ustanovitve zadruge. Združni zakon torej je stoprav priznal zadruge za svojevrstne go-spodarske organizacije manj imovitih oseb, prav za prav za združbe, ki jim glede na njihov namen pritičeta pose-ben ustroj in izjemen postopek, popolnoma drugačen od trgovinskih podjetij na eni in društev na drugi strani. Uve-ljavitev združnega zakona iz leta 1873. je pomenila veliko priznanje vsem prvim zadrugam, ki so se iz neznatnih za-četkov — v nekaterih državah hitreje, v drugih počasneje — tako razvile in gospodarski okrepile, da tudi odločilnim državnim činiteljem ni več kazalo, jih v formalnem zakon-

⁷⁰ Primerjaj, kako se je ustanovilo Obrtno pomožno društvo v Ljub-ljani. (Piščeva študija »Naša prva zadruga«, str. 6.)

skem pogledu istovetiti z drugimi ustanovami. Zategadelj so jim morali dati glede na svojstvenosti, samo njim lastne, tudi ustrezajočo zakonsko obliko.

Čeprav so bili torej formalni pogoji za ustanavljanje posojilnic po uveljavitvi združnega zakona jako povoljni, se vendar pri nas združna misel ni živahneje razgibala. Razlog je tičal v okolnosti, da je nedostajalo sistematičnega dela v združništvu, predvsem pa v dejstvu, da smo pogrešali moža, ki bi se bil ves posvetil združništvu, a ne morda delu in procvitu samo ene zadruge, ter vravnaval celokupno slovensko združno gibanje. Neoporečna resnica je sicer, da se je trudilo dokaj zelo požrtvovalnih delavcev v posameznih zadrugah za njihov ugodni prospeh, toda vse svoje moči so posvečali zgolj posojilnici svojega kraja, a za druge se seve niso zanimali. In vendar se je prav kmalu začutila potreba, da se že delujoče posojilnice povežejo med seboj. Tako bi mogla druga drugo podpirati z nasveti in morda tudi gmotno, skratka, po začeti poti skupno korakati, saj je zlasti po novi, neuglajeni poti, posuti s številnimi ovirami in nevarnostmi, hoja v družbi mnogo lažja in uspešnejša. Imeli smo sicer moža, dr. Jožeta Vošnjaka, ki je izpodbujal in pomagal povsod, kjer koli je le mogel, vendar mu njegov poklic, a še bolj njegovo vsestransko kulturno-politično delovanje ni dopuščalo, da bi posvečal vse moči in sile zgolj narodnemu gospodarskemu delu, ki je terjalo zaradi obsežnosti celega moža. Precej let je moralo naše jedva se porajajoče združništvo čakati na takega sposobnega moža, dokler ga ni dobilo stoprav leta 1880. v osebi Jožetovega brata — Mihaela Vošnjaka, ki se je nastanil kot upokojen železniški inženir v Celju.

V.

Nastop Mihe Vošnjaka

Srečno naključje je dalo našemu združenstvu Miho Vošnjaka, moža, ki je bil spričo sposobnosti in osebnih pogojev (gmotno dobro preskrbljen upokojenec, torej brez moreče skrbi za vsakdanji kruh) kot nalašč ustvarjen, da uresniči zamisel, katero je tako zelo vneto širil njegov brat Jože. Miha Vošnjak je pripadal tistim odkritosrčnim rodoljubom, ki so bili uverjeni, da si bo slovenski narod priboril narodno, politično in kulturno enakopravnost z drugimi avstrijskimi narodi samo, če bo tudi gospodarski dovolj močan pa samostojen. Iz tega razloga in te pobude se je oprijel dela, pospešujočega gospodarstvo, ter se posvetil združenstvu, ki ga je imel za najprimernejšo obliko v dosego zastavljenega si smotra. Pri tem je bil trdno prepričan, da je za Slovence najvažnejše in najnujnejše ustanavljanje narodnih denarnih zavodov, ki naj tvorijo krepko hrbtnico vsemu nadaljnjemu narodnogospodarskemu delovanju. Ko je proučil korenito položaj, je spoznal nadalje, da je sicer pot, ki so jo ubirali dotlej slovenski rodoljubi s tem, da so ustanavljali posojilnice, pravilna, da pa je navzlic temu nujno potrebno, vnesti v to prizadevanje premišljeno ustrezen načrt in delo znatno poglobiti. Brž ko je bil glede tega docela na čistem, si je zastavil delovno nalogo, s katere izvršitvijo naj bi se izpremenil dotedanji neorganizirani trud za koristi posojilništva v smotrnega ter se tako dosti lažje dosegali večji in pomembnejši uspehi.

Za prvo tako nalogo je imel Miha Vošnjak ustanovitev posojilnice v Celju, tem narodnem središču Spodnje Štajerske, dasiravno so mu namero resno odsvetovali tamkajšnji narodni delavci zaradi svojih že opetovano izjalovljenih

poskusov. Vošnjak odsvetovanja ni upošteval ter se tudi ni oziral na različne ugovore, marveč se je vneto lotil priprav. Po raznih vzorcih je sestavil za namerjano posojilnico ustrezajoča pravila, ki so določala med drugim poslovne deleže po petdeset goldinarjev in posojanje tudi nečlanom. Prav za časa, ko je vse potrebno pripravljaj, da doseže svoj namen, je sprejel dunajski državni zbor spričo ponavljajočih se predstavk zadrug, ki so ječale zavoljo velikih davkov in se zato niso mogle uspešno razvijati, zanje poseben zakon o davčnih olajšavah.⁷¹ S temi olajšavami so se mogle koristiti zadruge, ki so omejevale poslovanje zgolj na člane. Da bi bila tudi ustanavljajoča se posojilnica lahko deležna ugodnosti, katere je nudil novi zakon, je predručajil Vošnjak svoj že izdelani osnutek njenih pravil in ga prilagodil predpisom novega zakona. Važno je bilo posebno to, da je usvojil — nasprotno prvotni nameri — načelo, da mora postati sleherni posojilojemnik zadružnik. Zato je uvedel dve vrsti deležev, in sicer glavne in opravilne. Zadnje pa je razdelil še na dve vrsti tako, da je nova Posojilnica imela kar tri vrste deležev, glavne po sto goldinarjev, opravilne I. vrste po deset goldinarjev in opravilne II. vrste po goldinarju. S to kompromisno rešitvijo, o kateri bo še podrobneje govor, je Vošnjak na eni strani omogočeval, tudi najpotrebnejšim, da so lahko postali vsaj s po enim plačanim goldinarskim deležem člani posojilnice, na drugi strani pa ostal zvest svojemu prvotnemu načrtu, da z visokimi deleži zbere čimprej in čim večjo lastno glavnico. Razen tega se je na ta način zavaroval pred možnostjo, da bi vdrl v zadrujo tuj element in jo odtegnil narodnim na-

---

⁷¹ »Postava od 27. decembra 1880 o nekih premenah postav in propisov za pridobnino in dohodarino, glede pridobilnih in gospodarstvenih sodružij ali društev in glede založnic« — Zaradi svojevrstnih izrazov za posamezne vrste zadrug naj bo navedena tu prva točka § 1. tega zakona: »Določila te postave naj se uporabljajo: 1. Na samostalna pridobilna in gospodarstvena sodružja ali društva, ki so po postavi od 9. aprila 1873 (drž. zak. št. 70) v vpisnik vpisana in pa druga po načelu samopomočja osnovana, nevpisana taka sodružja (zajmava in kreditna društva, potrošna, sirovinska in magazinska društva, zidalna, stanovna in delovna sodružja in enakšna), katera svoje poslovanje po pravilih (statutih) na svoje društvenike omejujejo, če tudi od nedruštvenikov novcev v zajem jemljejo ali blaga kupujejo;...«

logam.⁷² Kljub preraznim zaprekam, ki so se pojavljale že izza vsega začetka, se je ustanovila naposled vendarle Posojilnica v Celji, r. z. z o. p. — Vorschussverein in Cilli, r. G. m. b. H. V združni register je bila vpisana dne 11. marca 1881, a uradovati je jela nato že dne 6. aprila.⁷³

Z žilavo vnemo se je lotil Vošnjak dela v novi posojilnici. Prvi dve leti so sloneli vsi pisarniški posli kakor tudi vse knjigovodstveno delo samo na njegovih ramenih. Prav vse je opravljal z veliko ljubeznijo in požrtvovalnostjo vzorno in zastoj povrhu. Posojilnica je postala za njegovega spretnega vodstva že v nekaj letih eden največjih denarnih zavodov na Spodnjem Štajerskem. Z velikimi uspehi je izpodbujala⁷⁴ še oklevajoče činitelje v marsikaterih krajih, da so se vendarle odločili za ustanovitev posojilnic ter bili kos oviram, ki so se jim zdele do tedaj nepremagljive. In res je vzniknilo v letih 1881. in 1882. pet novih posojilnic, pri čemer je Vošnjak z nasveti in dejanski sodeloval ter sestavil zanje tudi primerna vzorna pravila.

Prvi so bili Žalčani, ki so prosili Vošnjaka, naj jim pomaga ustanoviti posojilnico. To se je zgodilo. In tako je bil že dne 23. maja 1881 prvi uradni dan Savinjske posojilnice v Žavcu, vknjiženega društva z neomejenim poroštvom — Sannthaler Vorschussverein in Sachsenfeld, r. G. m. b. H. Zadruga, ki je imela dne 1. marca 1881 ustanovni občni zbor, je bila registrirana dne 19. aprila 1881.

Še istega leta, in sicer dne 18. septembra 1881, so ustanovili na pobudo znanega slovenskega mecena Antona

---

⁷² Na občnem zboru dne 19. marca 1883 je posojilnica predručala svoja pravila, in sicer je omejeno jamstvo spremenila v neomejeno.

⁷³ Takrat je bil predsednik celjskega okrožnega sodišča dvorni svetnik Heinriche, eden najbolj borbenih nemških veljakov na Spodnjem Štajerskem, ki se je ravnal vselej po svojem načelu: »Das Kapital und die Intelligenz in Untersteiermark sind deutsch und müssen deutsch bleiben.« Ta mož je nasprotoval z vso silo registraciji celjske posojilnice.

⁷⁴ Posebno ugodno je vplivalo na slovensko javnost dejstvo, da je zgradila posojilnica že leta 1896. veličastno palačo »Narodni dom« v Celju, ki je stala četrta milijona goldinarjev — ogromno vsoto za tedanje čase. Predaja doma svojemu namenu, ki je bila združena z veliko in pomembno narodno slovesnostjo, je bila dne 8. avgusta 1897.

Kneza in ob krepkem osebnem sodelovanju bratov Vošnjakov⁷⁵ župani ljubljanske okolice (Spodnje Šiške, Vodmata, Škofljice, Viča idr.) Kmetško posojilnico ljubljanske okolice, r. z. z o. p., ki je bila vpisana v združni register dne 13. januarja 1882. Omembe vredno je, da ta posojilnica kljub sodelovanju bratov Vošnjakov ni sledila vzgled celjske posojilnice v pogledu dvovrstnosti poslovnih deležev, marveč je uvedla samo eno vrsto deležev po 100 gld., od katerih je vsak dajal združniku pravico, glasovati na občnem zboru z enim glasom, vendar z omejitvijo, da nihče ni smel imeti več kakor pet glasov. Posojilnica je podeljevala kredite tudi nečlanom, morala pa zato plačevati davke. Vprav ta okolnost je odločilno vplivala, da je štiri leta potem, na izrednem občnem zboru dne 9. maja 1886, prilagodila svoja pravila predpisom zakona iz leta 1880. v želji, da bi se mogla koristiti z njegovi davčnimi ugodnostmi. Posojilnica je predvsem zamenila⁷⁶ omejeno jamstvo z neomejenim, izrecno določila v § 2. a, da daje posojila samo združnikom, in uvedla dve vrsti združnih deležev, glavne po 100 gld. in opravilne po 5 gld. Vsak združnik je imel pravico na občnem zboru glasovati o vseh točkah, pri čemer je imel vsak pravilni delež en glas, glavni delež pa dvajset glasov brez kake omejitve. Na sedmem rednem občnem zboru dne 17. februarja 1889 je Posojilnica vnovič izpremenila svoja pravila v pogledu deležev in ločila po vzgledu celjske posojilnice opravilne deleže v dve vrsti, po pet in en goldinar. Ker se je izpremenil zgolj ta paragraf, je razlog tej izpremembi nerazumljiv.

Po ljubljanskem vzgledu so dne 24. novembra 1881 ustanovili tudi na Vrhniki Kmetško posojilnico vrh-

⁷⁵ Zapisnik ustanovne skupščine, ki ga je sestavil notar in se nahaja v overavljeni obliki v združnem aktu okrožnega sodišča v Ljubljani (Zadr. I—74), priča, da je dr. Jože Vošnjak predsedoval ustanovnemu sestanku ter tudi obrazložil namen in pomen zadruga in pravila.

⁷⁶ Po skupščinskem zapisniku je predsedujoči (Janez Knez iz Spodnje Šiške) utemeljeval izpremembo, »da je ravnateljstvo, kakor tudi nadzorstvo uže davno spoznalo potrebo spremembe združnih pravil iz mnogih uzrokov, posebno pa radi tega, ker zadruga po sedanjih pravilih plačuje preveč davka in se je premalo razširjevala na podlagi pravil, po katerih ona le omejeno poroštvo prevzame«.

niške okolice, registrovano zadrugo z omejenim poroštvom, ki je začela poslovati sicer že dne 5. februarja 1882, a je bila registrirana zaradi oblikovne napake šele dva meseca pozneje — dne 8. maja. Vrhniška posojilnica je prevzela en bloc prva pravila svoje ljubljanske posestrime, jih jezikovno nekoliko izboljšala, vnesla pa vendarle nekatere izpremembe, ki pomenijo razveseljivo izpopolnitev. Tako so pravila na prvem mestu poudarjala, da je namen posojilnice »med ljudstvom smisel za prihranjenje denarjev zbujevali«. Nadalje so pravila navajala časopise, kjer naj posojilnica razglaša svoje uradne objave, in navedla besedilo zadružnega pečata.⁷⁷ Napredek kaže tudi določilo o izplačevanju hranilnih vlog, ker omogoča ravnateljstvu pri tem večjo prilagoditev blagajniškemu stanju. Novost pa kažejo vrhniška pravila v pogledu glasovalne pravice. Do petih deležev je vsak delež upravičeval zadružnika do enega glasu, od tega števila navzgor pa sta šele po dva deleža dala po en glas.

Franc Rapoc, tedaj notar v Šoštanju, pa svoje začete akcije, ustanoviti posojilnico v Mariboru, ni pozabil. Pri dobil je Miho Vošnjaka, da je z bratom Jožetom vnovič skušal prepričati Mariborčane o koristnosti in neogibnosti take narodne posojilnice. Dne 8. januarja 1882 je dospelo naposled vendarle tako daleč, da se je ustanovila Posojilnica za Maribor in okolico — Spar- und Vorschussgenossenschaft,⁷⁸ ki je začela poslovati že dober mesec pozneje, namreč 14. februarja. Med zanimivost je šteti, da so bila prva pravila tega zavoda, ki so ga ustanovili izrazito narodni ljudje, dvojezična (slovensko-nemška) in da je veljalo nemško besedilo za izvirno.⁷⁹ Po-

⁷⁷ Dasi se bistveno loči registrirana firma po § 1. pravil od besedila »družtvenega« pečata, ki govori o »Kmetški posojilnici na Vrhniki, registrovanem društvu z omejenim poroštvom,« je deželno sodišče v Ljubljani vendarle registriralo pravila (Zadr. IV—22).

⁷⁸ Posojilnica je bila vpisana v zadružni register dne 27. jan. 1882.

⁷⁹ Pisec že omenjene spomenice »Posojilnica v Mariboru 1882—1932« meni, da utegne biti najbolj verjetna domneva za to obzir na konservativne Nemce, češ »saj so osemdeseta leta čas ozkega političnega sodelovanja med Slovenci in konservativnimi Nemci in zastopa mariborski volilni okraj v dunajskem parlamentu konservativni Nemec, Goedel«.

sojilnica je bila v naši javnosti sprejeta z velikim zadovoljstvom ter so ji takoj v začetku pripisovali veliko pomembnost v gospodarskem pogledu za Maribor in vso njegovo bližnjo in daljno okolico.⁸⁰

⁸⁰ Za pravilno presojo, kakšne pomembnosti je bila ustanovitev mariborske Posojilnice, je važen vtis, ki ga je napravila v javnosti. V spomenici »Posojilnica v Mariboru 1882—1932« (str. 31.) je rečeno:

»Utis, ki ga je napravila ustanovitev Posojilnice v Mariboru na slovensko javnost, je bil izreden. Slov. gospodar in z njim Slov. Narod pišeta o srečnem shodu domoljubov slovenskih v Mariboru, ki so ustanovili to, kar smo si že dolgo želeli in kar smo težko pogrešali. Posojilnica je bila Slovencem že davno potrebna. Znaprej se Slovencem n. pr. ob času volitev ne bo treba bati pretenj od strani nasprotnih denarnih zavodov. Oba lista izrekata ob krstu mariborske Posojilnice željo, da krepko procvita in svojemu namenu od leta do leta bolj ustreza. Slovenec častita na ustanovitvi Posojilnice za mariborski okraj in povdarja, da imajo sedaj slovenski posestniki zaslombo, ki jih bo varovala pred gospodarskim propadom.

Narodno-politično povdarjanje pomena mariborske Posojilnice in istočasni nastoj Posojilnice s političnim društvom spominjajo na Jurčičev in Rapohev dopis 1868 in nam postavljajo ustanovitev Posojilnice v jasno luč. Posojilnica je nastala kot opora Slovenskemu političnemu društvu v narodnem boju v Mariboru in okolici. In slično nam kaže § 31. pravil iz leta 1872.!

Večina gleda narodnostni pomen Posojilnice, njen gospodarski pomen povdarja manjšina. Posojilnica pomeni novo narodnostno postojanko, ki bo varovala nastopajočo narodnostno osamosvojevanje. Ustanovitev celjske in mariborske Posojilnice pomeni novo dobo: doslej se je narodnostna diferenciacija vršila na političnem in kulturnem polju, medtem ko je bilo gospodarstvo organizirano v okviru dežele Štajerske, pri čemer nastopajo gospodarske organizacije, slovenske in nemške skupno; z ustanovitvijo mariborske in celjske Posojilnice pa se začno tudi gospodarske ustanove organizirati v okviru narodnosti. Slovenci začno sedaj gledati mestne hranilnice v Celju, Ptuj in Mariboru kot nemške postojanke ter jih ne gledajo več samo kot gospodarske ustanove.«

Da je bila ustanovitev posojilnice tako navdušeno pozdravljena, je razumljivo, če pomislimo tudi na gospodarsko stanje Maribora in njegove kmetske okolice. »Vsem je bila še predobro v spominu kriza 1873 in nad vsemi je še ležala mora banke Slovenije. Posledica je bila tezavirjanje denarja in razmah oderušta, ki je zlasti na deželi tlačilo kmeta s 15- do 30%nimi obrestmi! Na vaseh je pogosto pel boben, trtne bolezni so uničevale gospodarstvo celih pokrajin in po vsej deželi je šla edina zveličavna krilatica: Amerika! Hranilnice v mestih niso gledale, da naložijo denar na obresti, temveč so stremele za kar največjimi rezervnimi zakladi in za nakupom vrednostnih papirjev. Na razpolago so bile v glavnem meščanstvu, ki v splošnem ni poznalo krize. Hranilnice so postale mnogokje zavod, ki stremi izključno za dobičkom. Vse to razpoloženje so upoštevali ustanovitelji, ki so v nasprotstvu k celjski Posojilnici ustanovili zadrugo v pomoč kmetu.«

Prva pravila, ki so pokazala že v prvem poslovnem letu nedostatke in bila zato že dne 8. novembra 1884 izpremenjena, so označevala kot namen zadruga, dajati svojim udom kratkoročna posojila po kar mogoče nizki obrestni meri, in to predvsem na osebni kredit in le izjemoma na zastavo nepremičnin in premičnin. Prve mesece po ustanovitvi je dajala posojilnica res samo osebne kredite in šele na jesen je jela dovoljevati tudi hipotečna posojila. Tudi Mariborska posojilnica je imela dve vrsti deležev: opravilne po 10 gld. in glavne po 100 gld. Zanimiva je bila določba pravil, da imajo vlagatelji, nečlani zadruga, če vložijo več ko 300 gld., pravico, voliti tretjino nadzornikov, in tako možnost, prepričati se, kako se z njihovim denarjem gospodari. Nadalje so imeli po pravilih posredno glasovalno pravico pri vsakem najvažnejšem posvetovanju kakor tudi pri dovoljevanju posojil nad 2000 gld. Popravljenih pravil so to čudno pravico odpravila. Večja posojila, t. j. v zneskih preko 200 gld., so se dajala samo ob pogoju, da je moral plačati posojilojemnik, ako je dobil 200 do 400 gld., dva opravilna deleža, 400 do 500 gld. tri, 600 do 800 gld. štiri, 800 do 1000 gld. pet opravilnih deležev, a če je prejel posojilo nad 1000 gld., en glavni delež.

Tudi uspešno in povoljno delovanje posojilnice v Mariboru pod vodstvom dr. Jerneja Glančnika je presevalo celo v začetku vse pričakovanje ter prepričevalno dokazovalo, da je mogoče z organiziranim nastopom doseči tudi pri nas na gospodarskem področju velike izpodbudne uspehe.

Leta 1882. sta se ustanovili ob sodelovanju Mihe Vošnjaka še Posojilnica v Sevnici, r. z. z n. p. (dne 12. novembra), in Notranjska posojilnica v Postojni, r. z. z o. p. Prva je bila vpisana v združni register dne 24. novembra, druga pa dne 11. decembra 1882.

VI.

Ustanovitev prve zadružne zveze

Prvi del naloge, tikajoče se našega združništva, se je Mihi Vošnjaku, kakor si jo je bil zamislil in načrtal, popolnoma posrečil. Ustvaril je močan denarni zavod v Celju kot vzorno gospodarsko hrbtenico bližnje in daljne mestne okolice, v vseh večjih in pomembnejših krajih pa so že delovale posojilnice, razvijajoče se naglo in ugodno, a vsem v Podravju je krepko prednjačila mariborska. Toda kot dober gospodarski organizator, zroč na ustanovljene zadruge in njihov razvoj s splošno narodnega stališča, je Vošnjak kmalu uvidel, da bodo mogle posojilnice izvrševati veliko nalogo in uspešno ustrezati nadam, ki jih je gojil glede njih, samo, če bo vladala med njimi prava vzajemnost in se bo njihovo medsebojno delovanje ob potrebi tudi praktično udeleževalo. Da se to res doseže, ne zadostuje zgolj osebno znanje in prijateljsko razmerje med vodilnimi upravitelji posameznih posojilnic, ampak je treba tudi formalne vezi, torej organizacije, ki naj kot izrecno legitimirana združuje posamezne, sicer povsem samostojne edinice v prostovoljno organizirano celoto, kateri pa naj pritiče seveda še več drugih nalog.

Taki in podobni razlogi so pripravili Vošnjaka do tega, da se je odločil, ustanoviti vsekakor in čimprej centralo delujočih posojilnic. Dela se je lotil s prirojeno mu vnamo nemudno. Zaradi uresničenja svojega smotra je povabil dne 6. januarja 1883 vseh štirinajst slovenskih posojilnic, poslujočih v Celju, Ljubljani (Kmetsko posojilnico ljubljanske okolice, Obrtniško pomožno društvo, Hranilni in posojilni konzorcij), Ljutomeru, Mariboru, Metliki, Mozirju, Ormo-

žu, Postojni, Šoštanju, Št. Jakobu v Rožu, na Vrhniki in v Žalcu na sestanek v Celju, na katerem naj se ustanovi »Zveza slovenskih posojilnic«.⁸¹

Vabilu se je odzvalo samo pet posojilnic (Celje, Maribor, Mozirje, Šoštanj in Žalec). Pičli odziv ne priča ravno o prevelikem navdušenju za Vošnjakovo zamisel, nasprotno, postavlja naše takratne posojilnične voditelje v svojevrstno luč. Posebno bije v oči okolnost, da se niti ena kranjska posojilnica ni odzvala Vošnjakovemu povabilu. Razen mariborske so bile na sestanku samo posojilnice iz neposredne okolice Celja, torej krajev, ki so bili že tako poslovno tesno povezani s celjsko Posojilnico ali z Vošnjakom. Vendar ta začetni neuspeh Vošnjaka ni oplašil, marveč je do kraja izvedel začeto akcijo, ker je bil prepričan v njeno umestnost in koristnost. Poznejši dogodki in razvoj Zveze same so potrdili pravilnost Vošnjakovega stališča.

⁸¹ Besedilo vabila se glasi po izvirniku dobesedno:

Slavno predstojništvo Posojilnice!

Brez dvombe so se zadruge osnovane na podlagi postave od 9. aprila 1873 na slovenskem Štajarskem in na Krajskem jako razvile, ter se tudi kaže, da te zadruge na občno blagostanje prav uspešno uplivajo. V ta namen pa, da bi se deloma že obstoječe posojilnice še bolje razvijale in deloma, da bi se v krajih, kjer bi bila ustanovitev teh zadrug potrebna, dotične priprave pričele, bila je že od več strani želja izražena, naj se osnovi »Zveza slovenskih posojilnic«; ob enem se tudi omeni, da je do zdaj že 14 slovenskih posojilnic.

Da bi se pa posvetovalo o ustanovitvi take zveze, snidili se bodo poslanci slovenskih posojilnic dne 21. prosinca t. l. (:nedeljo:) popoldne ob dveh v uradnici Celjske posojilnice in k temu shodu povabi se tudi vodstvo Vaše posojilnice s prošnjo, nekatere člene Vašega predstojništva (:ravateljstva:) v ta namen tedaj semkaj poslati.

Razven posvetovanja o predloženih pravil o »Zvezi slovenskih posojilnic« se bo posvetovalo še o sledečih točkah:

1. Prošnja na finančno ministerstvo, naj se tudi menjice s slovenskim tekstom tiskajo in prodajajo.
2. Kako bi se za posojilnice potrebne tiskovine po naj nižjej ceni pridobile.
3. V katerih krajih spodnjega Štajarja in Krajskega, kjer še ni posojilnic, bi bila ustanovitev teh zavodov naj bolj potrebna.
4. Posamezni nasveti.

Z odličnim spoštovanjem

M. Vošnjak.

Sestanek zastopnikov je vodil sklicatelj. Po temeljitem razgovoru so bila soglasno sprejeta pravila, ki jih je sestavil Vošnjak sam. Njihovo besedilo se glasi po zapisniku⁸² dobesedno takole:

PRAVILA zveze slovenskih posojilnic

§. 1.

Podpisane zadruga napravijo na podlagi sledečih pravil »Zvezo slovenskih posojilnic«.

§. 2.

Zveza ima namen:

a. Sploh pospeševati napredek denarnih zavodov, kateri so se na podlagi postave od 9. aprila 1873 osnovali na Slovenskem.

b. Med temi posojilnicami nastaviti opravilno zvezo.

c. Na to delati, da se letni računi teh posojilnic v eni in tisti obliki (: v prvi vrsti kar se tiče »kontiranja« :) napravijo, oziroma razglasujejo.

d. Na to gledati in delati, da se v krajih na Slovenskem, kjer vkljub njihovih potreb se še niso nastavile posojilnice, take prej ko slej ustanovijo.

e. Pri osnovanju novih posojilnic pospešno pomagati.

§. 3.

Posebno se omeni, da zveza, oziroma njeni organi, nima nikake pravice, v imenu podpisanih posojilnic take pogodbe delati, s katerimi se posameznim posojilnicam ali pa zvezi naklada kaka zaveza.

§. 4.

Sedež zveze je za prihodnji dve leti v Celji.

§. 5.

Opravičeni k prošnji za sprejem v zvezo so vse slovenske posojilnice.

Prošnja se vloži pri načelstvu zveze.

---

⁸² Iz knjige zapisnikov Zveze slovenskih posojilnic (1883—1899).

§. 6.

Obstanek zveze se začasno določi na dve leti. Ali bi zveza potem še dalje obstala, ali po drugih pravilih, o tem bo se sklepalo pri občnem zboru leta 1884.

§. 7.

Če zveza neha, določi zadnji občni zbor, kako se razdeli premoženje zveze.

§. 8.

Organi zveze so:

- a. Načelstvo,
- b. občni zbor.

§. 9.

Načelstvo obstoji iz načelnika zveze in dveh odbornikov, ktere voli občni zbor na eno leto. Načelnik se mora iz srede ravnateljstva tajiste posojilnice voliti, kjer ima zveza svoj sedež. Kot odborniki se smejo le udje ravnateljstva posameznih v zvezi stoječih posojilnic voliti.

§. 10.

Načelstvo ima sploh nalogo vedno paziti na vse prigodbe zadružnih zadev in skrbeti za to, da se tiste potem glede naših razmer pretresujejo v prihodnem občnem zboru.

§. 11.

Načelstvo sklicuje občne zборе in odloči njihov dnevni red.

§. 12.

Načelnik oskrbuje blagajnične posle zveze in položi račun v občnem zboru.

§. 13.

Redni občni zbor se skliče vsako leto meseca aprila v kraj, kjer ima zveza svoj sedež.

§. 14.

Izvanredni občni zbori se skličejo, če se to potrebno zdi načelstvu, ali pa, če dve posojilnici to zahtevate in natanite predmete, v kterih bi se naj posvetovalo.

§. 15.

S povabilom vred se mora tudi naznaniti dnevni red občnega zbora.

§. 16.

Vsaka posojilnica zveze ima pravico zahtevati, da se od nje naznanjeni predmeti na dnevni red občnega zbora postavijo.

To zahtevanje se mora pa izjaviti načelstvu naj pozneje do konca meseca sušca.

§. 17.

Občni zbor sklepa:

- a. O premembi pravil
- b. o pregledovanju letnega računa zveze,
- c. o združnih zadevah sploh
- d. o nehanji zveze
- e. o posameznih nasvetih in
- f. voli načelstvo.

§. 18.

K občnemu zboru pošlje vsaka posojilnica zveze naj manj enega zastopnika. Pri glasovanju ima pa vsaka posojilnica le eden glas.

§. 19.

Za pokritje uradnih stroškov zveze donaša vsaka posojilnica primerno svoto, in sicer čisto po prosti volji.

§. 20.

Kot časnikarski organi zveze se določijo »Slov. Narod« in »Südsteir. Post« in »Slov. Gospodar«.

§. 21.

Vse prepire izvirajoče iz teh pravil rešuje občni zbor brez daljnega priziva.

Celje dne 21. prosinca 1883.

P. Simon l. r.

Jan. Hausenbichler l. r.

I. Vošnjak l. r.

Anton Goričar l. r.

Jože Lipold l. r.

Pravila prve slovenske zadružne zveze so prav zanimiva. Že § 2. kaže, da je bilo Zvezno področje zelo omejeno in da je bila vez, združujoča posojilnice, ki so jo pravila ustvarjala, silo rahla. Glavni namen Zveze je bil očitno ta, oživitvoriti skupno predstavnico že obstoječih slovenskih posojilnic in središče, ki naj pospešuje utanavljanje novih posojilnic, prav za prav jih pomaga ustanavljati po vsej Sloveniji. Vošnjakova načrtna namera je namreč bila, naj preprežejo vse večje slovenske kraje čim močnejše kreditne edinice, ki bi imele, razen že v pravilih določenega, še drug namen. Posebno naj bi se brigale in skrbele za to, da bi v svojem okraju organizirale in podpirale razne ustanove, namenjene gospodarski okrepitvi ljudstva, ter bile z denarno pomočjo opora vsemu narodnemu delovanju v svojem okolišu. Tako bi bila po vsem slovenskem ozemlju razporedena kolikor le mogoče gosta mreža posojilnic, ki bi načrtno opravljale gospodarske posle pod enotnim vodstvom Zveze slovenskih posojilnic. Kot predstavnica posojilnic bi nastopala Zveza v njihovem imenu ter zastopala skupne njihove koristi pri oblastvih in pred javnostjo, obenem pa organizirala akcije in ukrepe, ki bi olajševale in pospeševale poslovanje posameznih. Preko tega okvira naj bi Zveza ne posegala, zlasti pa ne prevzemala kakršnih koli obveznosti v imenu svojih članic, kar je izrecno prepovedal § 3. njenih pravil. Zvezo so njena prva pravila onesposobljala za kakšno večjo akcijo že zaradi tega, ker ni premogla lastnega denarja. Saj so prispevale članice (po § 18. pravil) celó za poravnavanje upravnih stroškov lahko zneske po svoji prosti volji. Sploh vejeta iz vseh določil v pravilih nekaka čudna nezaupljivost in ljubosumno varovanje samostojnosti od posameznih članic.⁸³ Ostala določila so prav preprosta in taka, kakršna pač morajo vsebovati pravila podobnih društev.

⁸³ To domnevo naj podkrepe tile stavki iz spomenice Posojilnice v Mariboru (str. 36.): »V notranjem poslovanju Posojilnice opazimo poleg velike opreznosti takoj prvo leto potezo, ki je značilna za ves njen nadaljnji razvoj do začetka XX. stoletja. To je neizprosno čuvanje popolne samostojnosti in protivnost proti vsakemu vezanju na kateri koli drugi denarni zavod. Ko je Celjska posojilnica povabila mariborsko, da zaprosita skupaj za kredit pri Bodenkreditanstaltu na Dunaju, je mariborska

Kljub tem nedostatkom pomeni ustanovitev Zveze vendarle izredno važen dogodek v naši zadružni povestnici. S tem činom se zaključuje namreč prav za prav prvo obdobje našega zadružništva. Preden je bila Zveza ustanovljena, so obstajale samo posamezne zadružne edinice, katerih vsaka se je seveda prvenstveno zavzemala zgolj za svoje koristi, prav za prav je pospeševala bolj ali manj le blaginjo svojih zadružnikov ter se je ozirala na sosedne zadruge večidel samo toliko, kolikor so to neogibno zahtevale istovetnosti zamišljenega smotra in morebitne osebne prijateljske vezi. Po svoji ustanovitvi pa je morala nastopati Zveza kot priznana predstavница vseh včlanjenih posojilnic, potemtakem kot organ, ki ni bil istoveten s to ali ono posojilnico, marveč nadrejen vsem in zategadelj povrhu dolžan, imeti v vidu koristi prav vseh Zveznih članic. Do tedaj je bil Miha Vošnjak naš strokovno najbolj usposobljen zadrugar ter kot tak tudi najbolj zaželen in čislán svetovalc in pomočnik glede vseh zadružnih zadev, zato pa tudi osrednja oseba v našem zadružništvu. Dasi je to res in ne more temu nihče oporekati, je postal vendar, ko ga je izvolila ustanovna skupščina za Zveznega predsednika, tudi formalni voditelj,⁸⁴ docela upravičen, nastopati v imenu celokupnega našega zadružništva. Le-tó se je povzpelo z ustanovitvijo Zveze od akcije posameznih oseb in krajev do organiziranega gibanja z enotnim vodstvom in določnim načrtom.

Razlog, da je naša prva osrednja zadružna edinica, tretja glede časa ustanovitve v bivši Avstriji, dobila društveno obliko, je iskati v naslednjem. V zadružnem zakonu iz leta 1873. je že usvojeno pravilno stališče, da zadruge ne združujejo v toliki meri kapitalov, kolikor bolj osebe in osebno delovanje ter se vprav po tem bistveno razlikujejo

---

Posojilnica to namero odklonila. Istotako se je mariborska Posojilnica varovala pri ustanavljanju Zveze slovenskih posojilnic vsake obveznosti in je bila v tem oziru nositeljica težnje po popolni avtonomiji posameznih posojilnic.«

⁸⁴ Ta okolnost je bila znatnega pomena za naše zadružništvo posebno takrat, ko je bil izvoljen Miha Vošnjak (leta 1885.) za državnega poslanca ter je imel v tej lastnosti velikokrat priliko, potegniti se z odločno besedo za potrebe in koristi našega zadružništva.

od kapitalističnih gospodarskih tvorb. Dosledno temu načelu zadruga ne more obstajati samo iz pravnih oseb, saj le-té ne morejo osebno in neposredno delovati v zadrugi, marveč bi to storile samo posredno preko svojih organov ali pa zastopnikov. Zvezo pa so sestavljale samo zadruge, torej pravne osebe, njen namen je bil zgolj člansko združevanje, zastopanje, poučevanje, torej opravljanje negospodarskih poslov, kar je zopet v nasprotju z nalogami prave zadruge. Razen tega pa zakonodavec, ko je redigiral prvi zadružni predpis, očitvidno ni računal na tako velik razmah zadružništva in zato tudi ni mislil na poslovne in revizijske zveze. Zaradi tega ne vsebuje naš prvi zadružni zakon nikakih predpisov o takih osrednjih zadružnih organizacijah, za katere velja zdaj v vseh modernih zadružnih zakonih samo po sebi umevna izjema od spred omenjenega načela. Še več, zakon sam jih predpisuje, ter jim določa naloge, ustroj in obvezno članstvo.

Dejstvo, da ni bilo dopustno organizirati zadružno zvezo v obliki zadruge, je bilo Vošnjaku verjetno, dà, po vsej priliki celo dobrodošlo. Prav dobro je poznal domače razmere in vedel, da je bilo lažje pridobivati ljudi za pristop k društvu, čigar članstvo ni nalagalo nikakršnih denarnih obveznosti, kakor pa k zadrugi, pri kateri so se morali vplačati deleži in moralo prevzeti jamstvo. Povrhu pa je bila pri zadrugi na splošno podana še mnogo večja povezanost in odvisnost člana od združbe kakor pri društvu. Dokaz za to trditev nudita zgovorno § 3. Zveznih pravil in spred navedeno priznanje mariborske posojilnice.

Določitev društvene oblike je imela za Zvezo le to senčno stran, da je bila pripustitev in odobritev društva odvisna po dotičnem zakonu od upravnih oblastev, ki niso bila nič kaj naklonjena mlademu slovenskemu gospodarskemu gibanju. Upravna oblastva, usmerjena nacionalno nemški, so utemeljeno slutila, da bo novoustapovljena Zveza pospeševalno vplivala na slovensko posojilništvo, ki utegne postati sčasoma zelo močan gospodarski činitelj, prav za prav neljub in skrajno nevaren nasprotnik nadaljnjemu nemškemu politično-gospodarskemu pomikanju proti

jugu. Od tod odklonilno, dà, celo sovražno stališče nasproti slovenskim zadrugam in kajpada hkrati njihovi centrali.

Ker naj bi se raztezalo Zvezno področje na vse slovenske pokrajine (Štajersko, Kranjsko, Koroško in Primorsko z Istro) je moralo pristati na ustanovitev Zveze notranje ministrstvo, ki mu je predložil Vošnjak osnutek Zveznih pravil v odobritev že dne 21. februarja 1883. Ker pa ni bila vloga dolgo časa rešena, je jel upravičeno misliti, da delujejo pri tem sovražne sile, ki želijo preprečiti Zvezo. Zaradi tega je prosil brata Jožeta, tedaj državnega poslanca za celjski okraj, naj posreduje glede odobritve Zveznih pravil. Dr. Jože Vošnjak je bratovi prošnji ustregel. S trudom se mu je naposled posrečilo, da je izposloval vkljub neugodnim poročilom najvišjih vladnih oblastev v Trstu, Gradcu in Celovcu in njihovemu nestvarnemu zatrjevanju, češ da bo imela nameravana Zveza političen značaj, pri ministrskem predsedniku grofu Edvardu Taaffeju odobritveni odlok.

VII.

Prvi uspehi Zveze

Zveza slovenskih posojilnic je jela, ne da bi količkaj odlašala, praktično uresničevati nameravani smoter. Že na njeni ustanovni skupščini je bilo sklenjeno (kar je razvidno iz zapisnika) prositi: finančno ministrstvo »s tem zapopadkom, da se imajo tiskati menjice s slovenskim tekstom in da se zamorejo kupiti pri vsakem prodajalcu kolekov na spodnjem Štajarskem in Kranjskem«; notranje ministrstvo, »da ukaže hranilnicam, naj izposojujejo iz svojega rezervnega fonda posojilnicam proti naj nižjem ne črez 3 % obsegajočim obrestovanju«; trgovinsko ministrstvo, »naj zapove, da se oddajo posojilnicam posojila poštnih hranilnic proti naj nižjem obrestovanju«, ter »naj ukaže, da se upeljejo za črke č, š in ž vsaj za notranjo telegrafično občevanje posebna telegrafična znamenja, da se s tem v okom pride na ta način popačenim brzojavom tam, kjer se nahajajo te črke«. Ustanovna skupščina je nadalje sklenila, naj načelništvo »na to pozor jemlje, da se po mogočnosti hitro priskrbi društvena tiskarna, s katero se pripravijo vse za posojilnice potrebne tiskovine«. Ker pa so dobro vedeli, da takega dovoljenja ne bo mogoče v doglednem času izposlovati, so načelništvu naročili, naj se dogovarja s to ali ono zasebno tiskarno zaradi natiskanja vseh tiskovin, potrebnih posojilnicam za praktično poslovanje.⁸⁵

⁸⁵ Zveza je to naročilo vestno izpolnila in dala natisniti dolgo vrsto tiskovin, ki so bile zadrugam prav dobrodošle. Omembe vredno je, da je sestavila Zveza tudi obrazec za slovenske menice. Izrazi, prvič v njem uporabljeni, so se udomačili in jih še dandanes porabljam. Zveza si je izposlovala leta 1891. za zalaganje tiskovin celó tiskarniško koncesijo, katero je dala v najem Dragotinu Hribarju. Pozneje je pa nekaj časa sama oskrbovala tiskarniško obratovanje pod firmo »Zadružna tiskarna« v Celju.

Glede ustanavljanja novih posojilnic je pooblastila ustanovna skupščina načelnštvo, prosto »dajati prve nasvete, kadar se zdi po... razsodku čas ugoden«. In ravno v tem pogledu je pokazala Zveza, pravilneje rečeno, njen predsednik Miha Vošnjak,⁸⁶ že prva leta kaj lepe uspehe. Interesenti so ustanovili še isto leto (dne 13. decembra 1883) Hranilno in posojilno društvo v Ptuj⁸⁷, prihodnje leto pa Posojilnico v Pišec⁸⁸ah (dne 29. maja 1884, a registrirana je bila že čez devet dni — 7. junija). Le-tá je bila prva kmetska posojilnica, ustanovljena po vzornih pravilih, ki jih je sestavil Miha Vošnjak nalašč za zadruge te vrste. Kot druga taka posojilnica se je ustanovila Posojilnica na Slatini (dne 9. junija, a registrirana je bila dne 18. junija). Njo je sledila Posojilnica v Št. Petru pod Svetimi gorami (ustanovljena dne 22. junija in registrirana dne 9. julija).⁸⁸

V istem letu (1884.) so bile ustanovljene nadalje še posojilnice v Konjic⁸⁹ah (registrirana dne 27. avgusta), Makolah (registrirana dne 21. avgusta), istrskem Kopr⁸⁹

---

⁸⁶ Saj ostala člana načelnštva — dr. Jernej Glančnik v Mariboru in dr. Pitamic v Postojni — zaradi oddaljenosti od Zveznega sedeža, t. j. Celja, nista prihajala za stalno delo kdo ve koliko v pošteve. Da je bil načelnik ne samo osrednja osebnost, marveč prav za prav edina delujoča v Zvezni upravi, kaže tudi § 12. pravil, ki je predpisal, da je načelnik obenem blagajnik.

⁸⁷ Ta zadruga, vpisana v register dne 15. decembra 1885, si je nadelala dne 15. marca 1928 novo ime Posojilnica v Ptuj⁸⁷, r. z. z n. p. A v Ptuj⁸⁷ je delovala že poprej nemška kreditna zadruga (registrirana dne 12. januarja 1875) z naslovom »Pettauer Vorschussverein, r. G. m. b. H.« ki je imela izza leta 1876. neomejeno jamstvo.

⁸⁸ Te posojilnice ne omenjajo niti Zvezni »Izkazi« niti »Letopisi«, očitno zato ne, ker — po beležkah — sploh ni jela poslovati in je bila dne 23. aprila 1897 izbrisana iz združnega registra. Zato te zadruge v bodoče ne upoštevamo.

⁸⁹ Zanimanje za zadrugo s firmo »Hranilno in posojilno društvo za Koperski okraj« je bilo od vsega začetka zelo živahno. Že na njeno ustanovno skupščino je prišlo dne 15. maja 1884 v Pasjo vas pri Kopr⁸⁹ nad dve sto posestnikov. (Po poročilu v »Zadrugi«, tečaj I., str. 16.) — Kako zelo potrebna je bila ta posojilnica, pričajo pač dovolj jasno gospodarske razmere, opisane na str. 23., a povrh še nastopno besedilo iz njenega letnega poročila, priobčenega v »Zadrugi« (tečaj II., str. 26.): »Da samo nekaj omenim o postotkih, koje naši ljudje drugod plačujejo. Za 10 for. da plača nekdo nekemu vsak dan pol litra mleka, Recimo da pol litra mleka 5 novč. stoji, potem ta plača na 10 for. glavnice ali

in na Vranskem.⁹⁰ V Gorici je bila ustanovljena iste-
ga leta 1884. Ljudska posojilnica.

Po zaslugi zelo realno gledajočega predsednika se je Zveza trudila ne le za ustanavljanje novih zadružnih po-
stojank, ampak pazila je tudi na to, da so se že obstoječe
posojilnice na znotraj in na zunaj utrdile in uveljavile ter
da se je zadružna misel čimbolj popularizirala. Za dosego
teh nalog je uporabljala Zveza razna sredstva in razne
pripomočke. Skušnje so pokazale, da so izrednega pomena
osebni stiki funkcionarjev posameznih posojilnic med seboj,
prav posebno pa z vodilnimi Zveznimi upravitelji. Zato je
tudi predsednik, ta nepobitno vodilna osebnost v našem
takratnem združnem pokretu, redno obiskoval posamezne
posojilnice, jim razlagal in tolmačil zadružne zadeve ter jih
poučeval v vodenju posojilničnih poslov in izpodbujal k
vztrajnemu delu, slikajoč jim pravi narodnopolitični in so-
cialni pomen posojilništva. Mnogokrat so zaradi nastalih
težkoč posamezni funkcionarji kljub velikemu idealizmu
obupavali in hoteli odložiti svoja mesta. Toda Vošnjakova
izpodbudna beseda, še bolj pa njegova vzgledna vztrajnost
sta jih ohrabrila za novo delo in borbo. Položaj upraviteljev
novoustanovljenih posojilnic prav zares nikakor ni bil
lahak. Večidel strokovno sploh nič ali pa le bore malo iz-
obraženi so morali prevzemati popolnoma nove in odgovor-

---

kapitala 35 novč. obresti ali interesov na teden, na mesec dni 1 for.
i 50 novč., na leto dni 18 for., ali kar je to isto 180 po sto. K temu
se v več slučajih ne zna nikdar pravega računa. Vsak čas se kaj prinaša,
ali na račun obresti, ali pa darove, koji bi v mnogih slučajih zado-
stovali za primerne obresti. Drugač se pa plačuje po 10, 12, 20, 25, 30
i več po sto za obresti, kakor se je mogel odbor tečajem svojega po-
slovanja osvedočiti i kakor se lahko vsakdo iz prošenj osvedoči. To je
tudi dokaz, kako je posojilnica bila potrebna i ako je nekoliko draga,
vendar je veliko ceneja nego drugi navadni verovniki. To je tudi jeden
glavnih vzrokov, zavoljo kojih se ljudi pri posojilnici posodo prosili —
da se namreč reše dolgov, na koje plačujejo previsoke obresti.»

⁹⁰ Dasi je bila ustanovljena posojilnica na Vranskem že to leto,
vendar do njene registracije ni prišlo, ker jo je zavračeval tamkajšnji
notar, pooblaščen glede njene izvedbe. Zato je dobilo Vransko stoprav
leta 1890. posojilnico (registrirano dne 7. aprila 1891). Ivan Lapajne trdi,
da je notar to namenoma storil, češ: »Ta gospod je stal v zvezi s celj-
skim Heinricherjem in ta dva sta tako dolgo 'mučkala', da je cela stvar
zaspala.« (Spominski spis Zveze slovenskih posojilnic, str. 19.)

nosti polne naloge, t. j. upravljati tuje premoženje po zamotanih formalističnih predpisih. Navezani zgolj nase so prečesto zadevali na nerazumevanje in veliko nezaupanje celo pri svojih rojaki, ki so bili še premalo samozavestni in vse preveč še vajeni, ubogati zgolj tujerodce ter upoštevati in ceniti samo tisto, kar so oni stvorili. Zategadelj kar verjeti niso mogli, da utegne tudi domača ustanova, ki so jo ustanovili sami rojaki, pokazati uspehe in imeti trajen značaj. Razen tega so morali premagovati tudi splošno konservativnost našega življa, posebno kmetskega, ki spremlja sleherno novoto v začetku bolj ali manj z nezaupanjem ter se sprijazni z njo šele, ko se sam prepriča, da je dobra.

Velike težkoče so delali mladim posojilnicam narodni nasprotniki, ki jim prav nagli razvoj slovenskega posojilništva kajpada ni ugajal. Skušajoč, zavirati ga čimbolj, niso izbirali za dosego škodoželjnega namena prav nobenih, niti ne ogabnih pripomočkov. Podpirala so jih javna oblastva, neprijazna Slovencem, ki so bolj ali manj prikrito ovirala ustanavljanje posojilnic s tem, da so tolmačila razne formalne predpise v škodo slovenskim koristim. Seveda so se trudila pri tem vsaj navidezno varovati objektivnost in enakopravnost, medtem ko so nastopali nemški politični krogi docela javno in odkrito.⁹¹ Potemtakem ni čudno, da se je zaradi ustanovitve skoraj sleherne zadruga vnela prava borba. Vsaka nova posojilnica je namreč pomenila zgradbo nove narodne trdnjave, v kateri je mogel slovenski človek v gospodarski stiski najti zavetje in dobiti oporo. Toda z ustanovitvijo tega ali onega narodnega denarnega zavoda borba še ni bila končana, zakaj nasprotnik je venomer prežal ter skušal tudi najneznatnejšo napako zadruga ali združnih funkcionarjev obrniti tako v svoj prid, da jo je na vse mogoče načine napihoval in širil s tem nezaupanje do mladih slovenskih gospodarskih ustanov. V formalnem oziru so naši posojilničarji, posebno prva leta, tu pa

---

⁹¹ Za primer, kako daleč je segalo sovraštvo, naj zadostuje samo tale stavek: »Neka hranilnica na Štajerskem je slovenski posojilnici odtegnila privoljeni odprti kredit zarad tega, ker je posojilnica podpisovala slovenski svojo firmo, ker je firma samo slovenski registrovana.« (»Za-druga«, tečaj I., št. 1, str. 4.)

tam včasih tudi res grešili, kar ni bilo nič čudnega spričo številnih zakonskih predpisov in naredb in uradnega tolmačenja. Tudi pomanjkanje strokovne podlage je močno oviralo brezhibno poslovanje naših posojilnic, ki so komaj stopile v praktično življenje. Zato tudi v tem pogledu seveda niso mogle tekmovati z drugimi denarnimi zavodi, na primer hranilnicami, ki so razpolagali z vsestransko izvežbanimi in dobro plačanimi strokovnimi močmi. Če se je torej zgodila kakšna taka napaka, kakor na primer uvrščanje združnih deležev in rezervnega sklada med aktivne postavke bilance — kar seveda nikakor ni pravilno — je bila to narodnim nasprotnikom prav dobrodošla prilika za splošni napad na slovenske posojilnice. V svojem časopisju so trgali lajiško sestavljene bilance ter dokazovali, da Slovenci ne upravljajo pravilno svojih posojilnic in da jim preti nevarnost gospodarskega poloma. Taki in podobni napadi⁹² niso ostali brez učinka na slovenske vlagatelje. Kaj radi so nasedali taki agitaciji in hiteli dvigati svoje prihranke iz domačih zavodov. Le-ti so tako premnogokrat zašli v hudo zagato ter se morali na razne načine pošteno truditi, da so pravočasno odbili spretno usmerjeno in vodeno uničevalno akcijo ter si znova pridobili zaupanje zbeganih rojakov. In prav zaradi takih in sličnih nevarnosti je morala Zveza vedno kar najbudneje paziti na poslovanje posojilnic ter se zlasti pri vsaki novi truditi za njen trdni in brezhibni temelj že takoj skraja. Od tod sta izvirali tudi nje skrb in čuječnost, da je pomagala posojilnicam ob potrebi čim najizdatneje moralno, za stvarno pomoč pa zainteresirala močnejše združne edinice.

Zvezni predsednik je uporabljal za popularizacijo združne misli kajpak tudi domači tisk. Preskrboval je večinoma sam primerne poučne članke in ustrezna poročila, ki so mu jih priobčevali »Slovenski Narod«, »Slovenski Gospodar« in »Südsteierische Post«, ⁹³ ter tako utrjeval smisel

⁹² Leta 1886. je bil tak napad večjega obsega naperjen zoper Posojilnico v Mariboru in posredno tudi na vse slovenještajerske posojilnice.

⁹³ »Südsteierische Post« je izdajal Miha Vošnjak v Mariboru. Namen tega lista je bil, objektivno informirati posebno neslovenske narode o težnjah Slovencev in ostalih južnih Slovanov. List je priobčeval med

in razumevanje za posojilništvo. Stalno občasno poročanje v časopisju o gospodarskem poslovanju in stanju poedinih posojilnic s številčnim navajanjem in podkrepljevanjem uspehov in napredka je prav povoljno vplivalo na slovensko javnost in precej pripomoglo k nagli popularizaciji domačega posojilništva. Obenem je tako poročanje izpodbujalo rojake v drugih krajih k posnemanju, t. j. k ustanavljanju posojilnic v domačih krajih. Kmalu pa je Miha Vošnjak spoznal, da potrebuje slovensko zadružništvo, če se hoče res krepko uveljaviti, lastno glasilo. To spoznanje je leta 1884. uresničil.

Dne 29. februarja 1884 je izšla »Zadru^{ga}. List za razpravo narodno-gospodarskih vprašanj«. Svoj nastanek in pojav je obrazložil ta prvi slovenski zadružni list z uvodnikom: »Kak namen ima ustanovitev časnika ‚Zadru^{ga}?« takole:

»Že zopet nov list, bo marsikdo rekel in omenil, da imamo Slovenci v zdanjem času itak preveč časnikov, da se toraj narodovo veselje do branja in naročbe mora utruditi. Če bi tudi priznavali, da ima naš narod obilno število časnikov, velja to samo za politične časnike. Primanjkuje nam pa še časnikov raznovrstnih strok. Posebno nam je treba časnika, ki razpravlja narodno-gospodarska vprašanja, ker mora vsak narod v sedanjem času posebni ozir vzeti za izboljšanje in utrjenje svojega materijelnega stanja, ako hoče stati na lastnih nogah.

Največje narodno-gospodarske važnosti so pa denarⁿi zavodi in na tem polji še pred kratkim naš narod ni ničesar storil. Še le, ko se je izdala postava o pridob^{il}nih in gospodarskih zadru^{ga}h je začel naš narod si ustanavljati lastne denarne zavode, t. j. posojilnice.

---

drugim tudi zadružne članke, ki jih je po večini napisal Miha Vošnjak sam. Ti članki so bili velikega pomena za naše zadružništvo, ker so neslovenske kroge objektivno informirali o njegovem stanju ter tako pomagali širiti pravo razumevanje za njegove težnje. Posebno ob številnih napadih na naše posojilništvo je bil list prav dobrodošla tribuna za obrambo, saj so preko njega krogi, ki niso brali slovenskih listov, lahko slišali drugo plat zvona. (Primerjaj članek dr. Bogumila Vošnjaka: »Značaj Mihe Vošnjaka«, priobčen v brošuri: Ob stoletnici rojstva Mihe Vošnjaka, prvega slovenskega zadrugarja.)

Prve posojilnice so se ustanovile v Ljutomeru, Šoštanji, Mozirji, Ormožu in v Št. Jakobu na Koroškem. Potem je nastala zastaja. Na nagibljej zveze slovenskih posojilnic ustanovile so se l. 1881. posojilnice v Mariboru, v Celji, v Žavcu, v Sevnici, v Ptuiju, potem v Ljubljani, v Postojni in na Vrhniki.

Ali je s tem se dosti storilo za nas Slovence? Gotovo ne, ker imamo še vedno na Spodnjem Štajarskem sodniške okraje, ki nimajo denarnega zavoda. Vsa Istra in Teržanska pokrajina sta brez narodnega denarnega zavoda. Koroška ima samo eno narodno posojilnico in naše osrednje Kranjsko še ima veliko premalo denarnih zavodov. Seveda pa so razmere naštetih dežel gledé denarnih zavodov, ki bi se tam ustanovili, popolnoma različne. Na spodnjem Štajarskem, Koroškem in Primorskem skoro ni mogoče ustanoviti hranilnic z narodnim vodstvom, kajti mestni zastopi so tu večinoma v nemško-liberalnih in italijanskih rokah. Okrajne hranilnice na Štajarskem bi se dale tu pa tam osnovati in obdržati v narodnih rokah. Na Kranjskem pa si lahko vsak okraj osnuje narodno hranilnico in ž njo združi poseben odderek za osobni kredit, po tem takim ni potreba za dotični okraj osnovati posojilnice. Slovenci na Spodnjem Štajarskem, Koroškem in Primorskem pa si zamorejo osnovati le posojilnice kot narodne denarne zavode.

„Za druga“ kot glasilo zveze slovenskih posojilnic ima toraj v prvi vrsti nalogo, vzbujati ustanovitev narodnih denarnih zavodov, stvarno in zvedeno razpravljajoč njih koristi in navode dajati za primerno poslovanje z ozirom na razmere časa itd. Dalje si stavi „Za druga“ nalogo, kazati Slovencem, da in kako izdatno rabijo vse koristi združne postave od 9. aprila 1873. l., in da se zadružništvo razširi tudi med druge predele gospodarskega življenja, česar se do zdaj žalibog ni skoraj nič storilo.

Seveda smo si s tem postavili težavno nalogo, katero zamoremo le tedaj izpolniti, ako nas podpirajo vsi rodoljubi, posebno pa moramo prositi načelnike obstoječih posojilnic in vse druge veščake, da nam pomagajo s stvarnimi razpravami in opombami. Sploh pa je naš list za

vsako stvarno razpravo o narodno-gospodarskih prašanjih našim domoljubom na razpolago.

Prosimo toraj za mnoge dopise in obračamo se do vseh rodoljubov z najuljudnejšo prošnjo, naj nas tudi materijelno podpirajo z obilnim naročevanjem.

Izkustva kažejo, da nam ni treba biti v denarnem obziru odvisnim od naših poželjivih drugonarodnih sosedov. Postavimo se v tej stroki tudi na svoje noge! Vsak razumnik ve, kaj pomeni za Slovence samosvojestvo v premoženji. K temu pripomoči je naša svrha in zato pričakujemo mnogo sotrudnikov!

„Zadru ga“ bode izhajala enkrat v mesecu; če se bodo pa dotični krogi za to zanimali, bo izhajala dvakrat na mesec ali bi postala „Zadruga“ celo tednik.«

Sprednji proglas, ki sta ga podpisala Miha Vošnjak kot izdajatelj in lastnik lista⁹⁴ in Maks Veršec kot urednik, ne utemeljuje samo, zakaj je prišlo do ustanovitve posebnega strokovnega lista, marveč obenem tudi razgrinja nadaljnji delovni program Zveze. Poudarek je na posojilnicah, čemur se niti ne moremo čuditi, ker ga je izdala pač centrala posojilnic. Napredek vidimo pa v tem, da obljublja list razpravljati tudi o drugih vrstah zadrug in ne samo o kreditnih, kakor je bilo to dotlej in je žal še dolgo ostalo.

Brez dvoma pomenja izdaja posebnega zadružnega lista že močno utrditev našega zadružništva sploh in Zveze še posebej ter dokazuje, da so bile srečno prebrodene začetne težave. Pri tem ni prezreti dejstva, da je začel izhajati naš prvi zadružni časopis v času, ko marsikateri drugi, mnogo večji narodi še niti poznali niso zadružne ideje ali pa so se komaj jeli z njo seznanjati in so se pri njih šele pojavljale prve zadruge.⁹⁵ Res pa je, da je bilo izdajanje

---

⁹⁴ »Zadrugo« je začel izdajati Miha Vošnjak sam na lastne stroške. Že na prvem Zveznem občnem zboru dne 6. aprila 1884 je bilo sklenjeno, da postane Zveza lastnica lista šele, ko se sestavijo nova pravila, kar se je dejanski tudi zgodilo šele s tretjim letnikom.

⁹⁵ Samo zaradi primerjave navajamo, da je bila prva srbska zadruga ustanovljena dne 29. marca 1894 v Vranovem pri Smederevu, prva

»Zadruga« prav za prav Vošnjakovo osebno delo, kar se vidi po tem, da je list moral prenehati, brž ko je bil Vošnjak s političnim delom preobložen,⁹⁶ druge primerne osebe pa očitvidno niso imeli ali dobili.

hrvatska leta 1898. in prva bolgarska leta 1890. v vasi Mirkovu (okraj Pirdop). Dne 15. januarja 1895 je začel izhajati prvi srbski zadrugi-
ni list »Zemljoradnička zadruga«.

⁹⁶ List je izhajal mesečno na štirih straneh. V prvem letu je izšlo enajst števil, ker je prva številka izšla šele dne 29. februarja. Ravno tako je drugi letnik štel samo enajst števil, ker je bil v zadnji (11.) z dne 30. novembra 1885 objavljen sklep Zveznega občnega zbora, da bo od takrat naprej izhajala »Zadruga« samo vsak drugi mesec. Tretji letnik šteje samo pet števil. V letih 1887. do 1889. pa je izšla samo po ena številka, očitvidno samo zaradi tega, da je bilo v smislu pravil objavljeno vabilo na Zvezni občni zbor ter je bila objavljena statistika naših posojilnic, tako imenovani »Opravični izkaz slovenskih posojilnic«. V letu 1890. pa je bila »Zadruga« zamenjana z »Letopisom«.

VIII.

Vodilna načela Vošnjakovega združnega delovanja

Že iz tega, kar je povedano v sprednjih poglavjih, si lahko ustvarimo prepričanje, da je vse združno delovanje Mihe Vošnjaka potekalo po dobro vnaprej zamišljenem načrtu. Potrditev za to nahajamo tudi v raznih njegovih izjavah in člankih. Ako si ogledamo pobliže Vošnjakovo delovanje za združništvo, se nam pokažejo tudi načela, ki so ga pri vsem dejanju in nehanju vodila.

Razumljivo je, da je posvečala Zveza (bolje Miha Vošnjak) pozornost predvsem ustanavljanju novih denarnih zavodov — popolnoma skladno z že omenjenim načrtom svojega predsednika. Po zapisniku o prvi redni Zvezni skupščini z dne 6. aprila 1884 v Celju je bil »pogovor o ustanovitvi novih posojilnic« ena bistvenih točk dnevnega reda. V zapisniku je Zvezni delovni program takole zabeležen:

»Načelnik omenja kraje, kateri še nimajo narodnega denarnega zavoda, namreč: Zgornja Radgona, Kozje, Št. Lenart, Slov. Bistrica, Rogatec, Šmarje, Brežice, Trbovlje, Konjice i. t. d., potem mnoge okraje na Kranjskem, Koroškem, na Goriškem in Istri.

Potem razlaga stanje vseh sodnijskih okrajev spodnjega Štajerja glede denarnih zavodov ter izreče željo, da bi se v vsakem okraji ustanovil denarni zavod ali posojilnica ali hranilnica, seveda z narodnim vodstvom. Slednjič izraže željo, da bi se vendar le narodnjaki v taistih okrajih spodnjega Štajerja, v katerih še ni narodnih denarnih zavodov, poprijeli dotične ustanovitve.

Kar se Kranjske vojvodine tiče, misli načelnik zveze, da bi za tamošnje razmere kazalo v v s a k e m sodnijskem okraji ustanoviti občinsko hranilnico zvezano z odelkom za osebni kredit. Ker po tem takem bi se v okom prišlo nenaravnemu položaju, da morajo vse pupilarne vklade vandrati v ljubljansko hranilnico⁹⁷ in tam se porabile na korist nemške stranke. Tudi bi po tem potu mogoče bilo, odelke za osebni kredit zalagati z denarjem iz dotične občinske hranilnice po nizkih %, ter bi tudi kredit za osebni kredit potem lagje po nizkih % dajal.

Zarad ustanovitev narodnih denarnih zavodov na Goriškem in Primorskem pa le kaže ustanoviti posojilnice.«

Iz tega izvajanja Mihe Vošnjaka se dobro zrcali njegovo hotenje. Vse Vošnjakovo prizadevanje je bilo usmerjeno očitvidno zgolj na to, da bi dobili Slovenci denarne zavode z upravo v narodnih rokah, ker bi samo to jamčilo, da bodo res koristili našemu ljudstvu.⁹⁸ Pri tem Vošnjaku organizacijska oblika očitno ni bila važna. V začetku je še kolebal med posojilnico, slonečo na združenem zakonu, in hranilnico, temelječo na tako imenovanem hranilničnem regulativu z dne 2. septembra 1844. Hranilnice so bila občinska, okrajna ali mestna podjetja. In zato je bila vsaka posamezna tesno povezana z usodo tistega, ki jo je ustanovil, potem-takem občine, okraja ali mesta. Vse to je razodevala seve tudi sestava njene uprave. Kdor je imel v rokah občinsko, okrajno ali mestno upravo, je bil hkrati gospodar hranil-

---

⁹⁷ V mislih je imel Miha Vošnjak »Kranjsko hranilnico« v Ljubljani, ustanovljeno na pobudo, ki jo je dal deželni guverner Jožef grof Sweerts-Spork. Deželna vlada je dovolila dne 20. oktobra 1820 ustanovitev hranilničnega društva: »Verein der krainischen Sparcasse«, kakor se je sprva imenovala ta hranilnica, ki je začela poslovati dne 4. novembra 1820. Ta hranilnica je bila druga taka ustanova v avstrijskem cesarstvu (prvo so ustanovili leta 1819. na Dunaju).

⁹⁸ Posojilnice so tudi skušale preprečiti, da bi tujerodni denarni zavodi še nadalje izkoriščali slovensko ljudstvo v svoje strankarsko-nacionalne namene. Splošno znano je bilo, »da nemško-liberalni zavodi, in sicer štajarska hranilnica in eskomptni zavodi pri deželnih in državno-zbornih volitvah svoj upliv v brezmernej meri rabijo in znani so nam možjé, ki so morali zoper lastno prepričanje zaradi njihove odvisnosti od nemško-liberalnih denarnih zavodov za nemško-liberalno stranko voliti, ako niso hoteli, da njihova posest propade v rubež«. (»Zadruka«, tečaj I., št. 6, str. 22.)

nice. Zategadelj je priporočal Vošnjak ustanovitev hranilnic samo tam, kjer so imeli občino Slovenci trdno v svojih rokah, ker le tako je bila hranilnica slovenska. Povsod pa, kjer je bilo to drugače, je svetoval ustanavljati rajši posojilnice, torej zadruge, katerih vodstvo je bilo povsem neodvisno od samoupravnih oblastev in so ga izvolili člani, prav za prav narodno zavedni ljudje, ki so ustanovili denarni zavod. Ker so bile razmere na Spodnjem Štajerskem takrat v narodnostnem pogledu silo negotove, se je odločil Vošnjak za ustanavljanje posojilnic in ne hranilnic. Isto je veljalo za Koroško, Goriško in Primorsko. Na bivšem Kranjskem je pa prevladoval tudi v političnem pogledu slovenski živelj. In zavoľo tega je Vošnjak lahko priporočal in zagovarjal ustanavljanje občinskih hranilnic v svesti si, da ni in ne bo nevarnosti, da bi dobile vodstvo hranilnice kdaj v roke narodno nezanesljive ali celo nasprotno osebe. Ker pa so dajale regulativne hranilnice načeloma posojila na nepremičninsko zastavo (hipotečna posojila), bi nado-meščale hranilnice le takrat popolnoma posojilnice, če bi dovoljevale posojila tudi proti osebnemu poroštvu. In vprav zato je predlagal Vošnjak, naj se snujejo občinske hranilnice, združene »z odelkom za osebni kredit«.

Ali se ne pokaže Vošnjak — in prav za prav tudi Zveza slovenskih posojilnic kot taka, ker se je docela strinjala z mišljenjem in delovanjem svojega predsednika — v svojevrstni luči, ko kot voditelj in vrhovni predstavnik zadružništva podpira in priporoča ustanavljanje nezadružnih ustanov? Da moremo to pravilno razumeti, se moramo vživeti v tedanje časovne razmere, ki so bile v narodnopolitičnem pogledu zelo razgibane. Miha Vošnjak in maloštevilni njegovi sodelavci so se trudili in si prizadevali — kakor je bilo že večkrat poudarjeno — za to, da bi ustvarili narodne denarne zavode. Uverjeni so bili namreč ysi, da bodo samo te ustanove največ in najbolj pripomogle, osamosvojiti naše ljudstvo neposredno na narodnogospodarskem, a povrhu še posredno na narodnopolitičnem torišču, kar je bil že tako končni delovni smoter vseh takratnih narodnih buditeljev. Torej ustvaritev narodnih denarnih zavodov, pri čemer pot in oblika nista važni! Ker pa se je izkazala zadružna oblika

tako v tujini kakor doma za najprimernejšo, jo je Vošnjak usvojil, prav za prav izbral, ne da bi zametaval pri tem še kako drugo organizacijsko obliko, če bi utegnila biti nemara prikladnejša. Glavno potemtakem smoter, a ne sredstvo! Dejanski pa je snoval Vošnjak zgolj posojilnice, torej zadruge, in ne hranilnic, očitvidno zaradi tega, ker so mu razmere tako velevalе. Edina izjema je bila ustanovitev »Južne Štajarske hranilnice« v Celju, ki pa ima posebno ozadje in svojo zgodovino.⁹⁹

Razlog, da bi ustanavljal Miha Vošnjak skoraj rajši — vsaj zdi se tako — občinske ali pa okrajne hranilnice kakor pa zadruge, tiči po vsej priliki v njegovem prepričanju, da morejo uspešno pomagati slovenskemu ljudstvu samo v veliki denarni zavodi. Ti imajo velik promet in zato tudi večji poslovni prebitek, ki ga lahko porabljaajo ne samo za jačenje zavoda samega v obliki ustvaritve čim večjega rezervnega sklada, marveč predvsem za razne narodne potrebe (finansiranje različnih narodnih akcij, podpiranje nadarjene slovenske mladine, graditev narodnih domov itd.). Tudi je bilo zaupanje ljudstva v občinske ali pa okrajne hranilnice večje nego v posojilnice, saj je bila hranilnica kot starejša ustanova bolj udomačena. Mnogo je razen tega pomenilo pri nezaupljivem ljudstvu dejstvo, da je za hranilne vloge pri hranilnici jamčila še občina, včasih prav bogata, ali pa jamčil okraj. V očeh širokih množic je močno povzdigovala ugled hranilnic nadalje tudi okolnost, da so nalagala sodišča in druga oblastva njim zaupani denar v hranilnice, ki so jih zakonske določbe zato favorizirale kot »pupilarno varne« zavode. To jim je še kar prav posebno koristilo, ne glede na to, da jim je dotekal spričo obveznega nalaganja redno denar in se jim zviševal tako tudi redni dobiček. Vzlic vsemu pa prednosti in ugodnosti, ki jih je imela hranilnica, pri Vošnjaku vendarle niso bile zmožne odtehtati največjega nedostatka, da bi mogla ali pa hotela uresničiti hranilnica, ki ne bi bila trdno v narodno zavednih

---

⁹⁹ Primerjaj dr. Franc Skabernè: Slovenski advokati in javni notarji v književnosti, znanosti in politiki, str. 37.

rokah, nade, v pogledu narodnopolitične osamosvojitve našega človeka.¹⁰⁰

Za Miho Vošnjaka je bil odločilen tudi način podeljevanja posojil, ker so ga izvajale posojilnice drugače kakor hranilnice. Nazorno je to povedal sam na Zvezni skupščini dne 6. aprila 1884, ko je med drugim rekel:

»Ako je prošnik značajan in če so poroki zanesljivi in če so zemljiške knjige v redu, se posojilo dovoli; dovoli se mu tudi, če ravno ima prošnik zamazane zemljiške knjige v slučaji, da zaupni mož opiše prošnika kot značajnega, marljivega in treznega gospodarja, da je vsled neprilik prišel v zadrego in da se je nadejati, da bode okreval in da mu bo s posojilom pomagano, posebno če ima iz svoje fare dobre poroke, kar tudi svedoči, da mu je upati. Nasprotno pa tak prošnik ne dobi posojila, ki ga zaupni mož slabo opiše, da je nezanesljiv, neskrben gospodar in na slabem glasu, tudi ne dobi na hipoteko in akoravno bi se posojilo vknjižilo na I. stopinjo njegovega posojilu primerne vrednosti zemljišča. Nastavljanje zaupnih mož mora biti tajno.

Kmetom naj se dajajo posojila na dolžna pisma, ne na menjice, da se ta stan ne navadi na to nevarno orožje in da, danes ali jutre ne podpiše privatnim upnikom menjic, da ni nevarnosti. Tudi so večji stroški pri takih, ki pisati ne znajo.«

Na podstavi tega izvajanja je skupščina sprejela načelo, »da se pri dovoljevanji posojil na osobni kredit gleda v prvej vrsti na značaj prosilca glede delavnosti, zaneslji-

---

¹⁰⁰ Kljub temu, da so uživale hranilnice nekaj ugodnostem položaj, so bile vendar samo nekatere zaradi svoje kapitalne moči vredne upoštevjanja. Zato je lahko Zveza povsem upravičeno zahtevala v petičiji, naslovljeni na državni zbor, dne 20. januarja 1884, da naj bodo posojilnice z neomejenim jamstvom, ki smejo le članom dajati posojila, »glede koristonosnega nalaganja pupilarnih in drugih v javnem varstvu stojećih denarjev« enakopravne s hranilnicami. V utemeljitvi prošnje je bilo rečeno: »Hranilne vloge pri posojilnicah z neomejeno zavezo vložene, posebno ako dajejo te samo udom posojila, so z ozirom na veliko število zadružnikov bolj varno naložene, kakor v marsikateri hranilnici na deželi. — Po tem takem ni nobenega tehtnega in sploh umnega zadržka, da ne bi imele hranilne knjižice takih posojilnic ravno tiste veljave, kakor vložne knjižice hranilnic pri koristonosnih naložbah denarjev, stojećih v javnem varstvu, t. j. pupilarnega, ustanovitevskega premoženja.«

vosti itd. Važno je tudi, da se izvan kraja posojilnice nastavijo zaupni možje. Kmetje naj le podpišejo dolžna pisma; če se rabijo menjice, naj posojilnice rabijo samo tako zvane lastne, suhe menjice, da se prihranijo stroški protestov.« Prav isto je pojasnil Vošnjak v članku »Kako dovoljujejo posojilnice in hranilnice posojila?«,¹⁰¹ samo da je dodatno še omenil, kako postopajo pri tem hranilnice. Dejal je:

»Pravi namen delovanja posojilnice glede dovoljevanja posojil je ta, da gleda v prvi vrsti na značaj prošnika in da takim ne daje posojil, ki so na slabem glasu; tudi ne, ako-ravno še niso zadolženi in če tudi imajo zanesljive poroke gledé premoženja. Ako se bi takim, ki so zapravljljivi ali sploh na slabem glasu, dajala posojila v taki meri, kakor jih zahtevajo in za katere bi imeli gledé varnosti še dovolj zaslombe, bi jih gotovo še hitreje spravila taka posojila same in rodbino v siročino.

Če se na tak način strogo postopa, se posojilnica ne le sama utrdi, ampak tudi moralično ljudstvo krepča. Mogoče je vendar da se tu in tam poboljša kmet, ki je začel že pijančevati in slabo gospodariti, ako ve, da mu v potrebi v takih razmerah ne bode nikdo pomagati hotel.

Na primer so nam znani slučaji Celjske posojilnice, ki ni dovolila prošniku posojila zaradi tega, ker je na slabem glasu, akoravno ima posestvo nezadolženo, brez vknjižeb in akoravno bi se bilo posojilo vknjižilo na I. stopinjo; od hranilnice dobi brez ovir, ta ne praša po značaju, ampak le, koliko posestvo prenese.

Če bi posojilnice razven značaja gledale tudi na to, da se dovoljujejo le taka posojila, katera so prošniku neobhodno potrebna in da se tudi za to porabljaajo, kar se lahko po zaupnih možeh pozve, potem se jim ne more očitati, da pospešujejo zadolževanje, ampak mora se jim pripoznati, da ljudstvo vtrjujejo v dobrih lastnostih. To se pa hranilnicam ne more reči.

Kot hranilni zavodi imajo pa hranilnice in posojilnice eden in isti namen, namreč varčnost ljudstva vzpodbujati.

¹⁰¹ »Zadruga«, tečaj I., št. 4, str. 15.

Kako se dobi od hranilnice posojilo? Prošnik predloži cenilni zapisnik z ekstraktom in druga pisma in če se iz teh razvidi varnost za prošeno posojilo, ga tudi dobi brez ozira na značaj prosilca; če sploh kmetovalec prošeno posojilo potrebuje in če bode res za tisto potrebno reč posojilo porabil ali ne, tega nikdo ne praša.

Dobi na primer lahkomišljen fant lepo posestvo od svojih starišev brez bremen, bode jemal dokler gre, pridno denar iz hranilnic in konec takega početja je žalibog že preveč znan.«

To Vošnjakovo stališče glede moralnega jamstva je tudi dosledno ne le iz npravstvenih, ampak tudi iz narodnostnih ozirov. Miha Vošnjak s sodelavci vred si je prizadeval za to, da bi gospodarski okrepil in osamosvojil našega človeka ter ga usposobil, postati borec tudi v narodnostnem pogledu. Če bi pa posnemale posojilnice tedanje vzglede hranilnic, nanašajoče se na podeljevanje posojil, bi se izjalovil končni in glavni smoter, zaradi katerega je prav za prav nastalo pri nas združno gibanje. Saj bi tako posojilnice ne pomagale gospodarski krepiti stanja naših ljudi, marveč bi le množile število denarnih zavodov, prizadevajočih si brez globljih etičnih in drugih načel za čim večji dobiček. V takem primeru bi bila nevarnost za našega človeka, da še prej gospodarski propade, tem večja, čim številnejše bi bile posojilnice. Pojav naših posojilnic, držječih se pri podeljevanju posojil poslovnih načel Mihe Vošnjaka, pa je vplival kot blagodejen korektiv za poboljšavo še na druge vrste denarnih zavodov.

Glede ustroja prvih slovenskih združnih edinic je treba, razen že povedanega, še tole naglašati:

Horakovo Obrtno pomožno društvo v Ljubljani se je ustanovilo po načelih, podobnih večinoma Schulze-Delitzschevim, dasi ta naša prva zadruga ni bila ustanovljena — kakor takrat skoraj vse druge — po načelih in navodilih velikega zadrugarja Hermana Schulze-Delitzscha. To je priznal le-tá sam v svojem poslovnem poročilu za leto 1859., v katerem omenja celovško in ljubljansko obrtniško zadrugo ter poudarja, da so nastale prve zadruge v bivši Avstriji popolnoma samostojno in neodvisno od njega. On

dokazuje to s tem, da so ubirali ustanovitelji prvih zadrug v nekdanji Avstriji v nekih pogledih za dosego svojega namena čisto druga pota od njega. Schulze na primer ni poznal zadružne uredbe o porokih — institucije garantov, ki sta jo imeli celovška in ljubljanska obrtna zadruga.¹⁰²

Ljutomerska posojilnica je bila — kakor pravi soustanovitelj Ivan Lapajne — ustanovljena popolnoma po načelih Schulze-Delitzscha.¹⁰³ Isto velja bolj ali manj za vse posojilnice, ustanovljene, preden je stopil na našo zadružno pozornico Miha Vošnjak.

Ko je pripravljaj Vošnjak ustanovitev celjske posojilnice, so tudi njemu bila za vzor pravila, ki jih je sestavil ustanovitelj meščanskega kreditnega zadružništva Hermann Schulze-Delitzsch. Storil je to namenoma in predvsem pač zaradi tega, ker mu je bil ta sistem dosti bolj znan od poslovnih načel, ki jih je zagovarjal realni človekoljub Friedrich Wilhelm Raiffeisen. Še odločilneje pa je bilo, da so Schulze-Delitzscheva načela vsekako bolj ustrezala Vošnjakovi zamisli kakor Raiffeisenova. Vošnjakova želja je bila namreč — kakor je bilo že često poudarjeno — ustvariti velike denarne zavode, ki bi mogli uspešno podpirati narodno stvar ter bi prav zaradi tega morali biti trdno v rokah zavednih narodnjakov. Za-

---

¹⁰² Schulze-Delitzsch poudarja v tem letnem poročilu, da sta celovška in ljubljanska zadruga nastali »... ganz selbstständig und unabhängig von der durch ihn im Jahre vorher in die Hand genommenen Organisation in Delitzsch, wie schon ein flüchtiger Blick auf den von beiden Seiten eingeschlagenen, sehr verschiedenen Weg ergibt... Allerdings führte man in Klagenfurt, und nach dessen Vorgange in Laibach, Troppau und den meisten österreichischen Vereinen das höchst eigenthümliche Institut der Garanten ein, welches nur noch eine Ergänzung der Kreditbasis durch die Bürgschaft von dem eigentlichen Kreditbedürfniss fremdstehenden Personen ausdrückt.« Potem opisuje ta institut in zaključuje takole: »Indessen wurde gleichzeitig für allmähliche Abstreifung dieser die Selbsthilfe beeinträchtigenden Garantien und dadurch bedingten Einsprache der Garanten in die Vereinsangelegenheiten mittelst Bildung eines Reservefonds gesorgt, dem man den ganzen Geschäftsertrag zuwies, und der bei den meisten Vereinen die Gesamtsumme jener Garantien bereits überstiegen hatte, so dass wir diese Vereine, trotz mancher Verschiedenheiten, als durchaus mit uns auf demselben gesunden volkswirtschaftlichem Princip stehend zu begrüßen haben.« (Po Crügerju str. 246. in sl.)

¹⁰³ Glej pripombo ⁶⁰!

vzemajoč to stališče, je Vošnjak usvojil Schulzejevo načelo o visokih deležih, ki bi bili samo v rokah rodoljubov, res v narodnem pogledu zanesljivih. S tem je skušal doseči, da bo ostala snujoča se celjska posojilnica ves čas obstoja trdno v narodnih rokah, s čimer bi se tudi preprečilo, da bi se mogla ta kreditna zadruga izneveriti nalogi, katero ji je začrtal njen ustanovitelj, t. j. gospodarski krepiti slovenski živelj. Vošnjak se je pa tudi zavedal, da ne bi vsi zmogli tako visokih deležev (100 gld.), in je zato v prvotnem načrtu določal, da bi se posamezni posojilojemniki pač lahko okoriščali s posojili, ne da bi morali biti člani zadruge. Seveda bi taki posojilojemniki ne mogli kakor koli vplivati na posojilnično poslovanje samo in ne bi bili upravičeni, ker ne bi bili člani in s tem tudi ne solastniki posojilnice, odločati o njeni usodi. S tako ureditvijo posojilnice je Vošnjak odstopil od enega temeljnih združnih načel, t. j. da bi bili tisti, ki potrebujejo kredit, tudi nosilci podjetja, ali — z drugimi besedami povedano — od načela samopomoči. Zakon z dne 27. decembra 1880 o davčnih olajšavah pa je Vošnjaku že izdelani osnutek pravil bistveno prevrgel. Ugodnosti, katere je nudil, so bile precejšnje. Zato je želel Vošnjak, da bi se mogla z njimi okoristiti tudi nova posojilnica. Ker pa so se določila zakona nanašala zgolj na zadruge, »katere svoje poslovanje po pravilih (statutih) na svoje društvenike omejujejo«, je moral temu primerno prikrojiti svoj osnutek pravil in določiti, da mora však posojilojemnik postati član posojilnice. Najpreprostejša rešitev bi bila znižanje višine deleža za toliko, da bi zmogli plačati deleže tudi najširši krogi. A Vošnjak te poti ni ubral, ker ni hotel zavreči prvotne svoje zamisli — dati lastnikom visokih deležev usodo posojilnice v roke. To načelno vprašanje, ki se mu je zdelo ogromne važnosti, je rešil na način, ki nasprotuje sicer enemu temeljnih združnih načel, t. j. enakopravnosti članov. Uvedel je namreč dvovrstne deleže — glavne in opravilne. Glavni deleži so bili razmeroma zelo visoki (po 100 gld.) in so jih posedovali imovitejši in v narodnem pogledu brezpogojno zanesljivi rodoljubni veljaki. Opravilni deleži so bili nizki (po deset in en goldinar) ter zatorej dostopni tudi manj premožnim

osebam, potrebnim posojila, odnosno tistim, v katerih prid se je predvsem ustanavljala posojilnica. Seveda so lastniki enih in drugih deležev imeli različne pravice v posojilnici. Samo lastniki glavnih deležev so smeli biti izvoljeni v r a v - n a t e l j s t v o, kakor so takrat imenovali upravni odbor. S tem je že tudi rečeno, da so samo oni imeli usodo posojilnice v rokah, medtem ko lastniki opravičnih deležev niso imeli nobenega vpliva na njeno upravljanje, pač pa jim je bila dana pravica, preko nadzorništva dobiti vpogled v posojilnično poslovanje.

Tesno povezana z deleži je pravica glasovati na skupščinah. Vošnjak je tudi v tem oziru odstopil od pravega zadružnega načela, ki velevala, da imej vsak zadružnik samo po en glas. Ta Vošnjakov odstop je pa samo logična posledica uvedbe dvovrstnih deležev. Zadružniki, ki so vplačali glavne deleže, so imeli vse pravice, torej tudi aktivno in pasivno volilno pravico, a člani z opravičnimi deleži so imeli pravico, voliti samo člane nadzornega odbora. Nekatere posojilnice so na zunaj ublažile to kričečo neenakopravnost med člani, uredile vprašanje glasovalne pravice pa vendarle tako, da je prišlo zopet na isto, t. j. na neizpodbitno prevalentnost zadružnikov z glavnimi deleži. Tako so n. pr. druga pravila Kmetijske posojilnice ljubljanske okolice, ki so že odredjale glavne in opravične deleže, določala, da ima sicer vsak zadružnik glasovalno pravico, toda vsak opravični delež upravičuje samo do enega glasu, glavni pa do dvajsetih (izjema je veljala za volitev nadzornega odbora; tu je bil izenačen opravični delež z glavnim).

Uvedba dvovrstnih deležev pri celjski posojilnici in po njenem vzgledu pozneje tudi pri nekaterih drugih zadrukah je imela daljnosežne posledice, dobre in slabe. Miha Vošnjak se je odločil zanjo spričo tega, da je ostala posojilnica trdno v narodnih rokah in se ni mogel vtihotapiti vanjo v narodnem pogledu mlačen ali celo sovražen element, ki bi utegnil obrezuspešiti glavni namen posojilnic, t. j. gospodarsko osamosvojitev našega življa in njegovo iztrganje iz rok narodnega neprijatelja. Tako je utemeljeval uvedbo ob različnih prilikah. V Celovcu na primer jo je priporočal ko-

roškim združnim delavcem kot najprimernejši način, da se ohrani slovenski značaj posojilnice.¹⁰⁴

Z uvedbo dvovrstnih deležev je določil Miha Vošnjak ene (glavne) visoko in dosegel s tem, »da je na eni strani merodajnim osebam mogoče, da zadobijo važen upliv za združni obstanek in da se na drugi strani deležna svota do dostojne višine spravi«, t. j. da si ustvari združga takoj, od vsega začetka, čim večjo lastno glavnico. Zavzel je namreč stališče, naj imajo posojilnice visoke deleže, »ker prava poraba združništva je namreč ta, da si dobivajo združge le od svojih udov denarna sredstva, vplačana po združnih deležih, da si so na ta način odvisne (očividno tiskovna napaka, ker bi morala stati smiselno beseda: 'neodvisne') od zunanjih pritiskov v slučajih kake finančne krize«.

Ob drugi priliki je razložil v članku »Visokost združnih deležev«¹⁰⁵ isto misel takole: »Prvi pogoj trdnega temelja vsake združge je ta, da je njena upravna gotovina, kolikor mogoče, stalna, kar se pa doseže jedino le z združnimi deleži, ker se ti ne morejo samovoljno nazaj vzeti, dalje tudi ne bo združni ud tako brezobzirno terjäl svojega denarja nazaj, kakor neud svoje hranilne vloge, ker se združni ud nepogojno bolj briga, da podvzetje dobro napreduje, kakor neud.«

Uvedba dvovrstnih deležev s tako različnimi pravicami pa je imela seveda tudi senčno stran. Največja hiba je bila pač ta, da je prišla posojilnica, ker je dodelila vse pravice samo maloštevilnim imetnikom glavnih deležev, popolnoma v le-teh roke, medtem ko ni imela večina združnikov, lastnikov opravičnih deležev, nobenega pravega vpliva na združgo. Posledica tega je bila, da je tako urejena posojilnica ostala tuja pretežni večini njenih članov, ker niso mogli videti v njej svojega podjetja, kar bi bilo z združnega

¹⁰⁴ »Na vprašanje, kako zabraniti, da bi kaka posojilnica ne prišla v roke nasprotnikov, odgovori g. Vošnjak, naj se napravijo glavni in upravni deleži, z določbo, da imajo le glavni deleži volilno pravico. Tisti se potem razdelijo le med zanesljive rodoljube.« (Zapisnik o zborovanju »Zveze slovenskih posojilnic« v Celovcu dne 3. oktobra 1894.)

¹⁰⁵ »Združga«, tečaj I., št. 5, str. 19.

stališča edino pravilno, a tudi z narodnega vidika zaželjeno. Če je posojilnica, razen tega, še zamudnega dolžnika ostreje izterjevala, se ni kar nič čuditi, ako so široki ljudski sloji mnogokje istovetili posojilnice z drugimi vrstami denarnih zavodov, kajti zanje je bilo odločilno samo to, kdo nudi ugodneje prepotrebno posojilo. Ta okolnost je nedvomno precej vplivala v poznejšem času, da je našlo prizadevanje za ustanavljanje konkurenčnih kreditnih zadrug v istem ali bližnjem kraju silo ugodna tla.

Nezadružna in nedemokratična določba pravil o uvedbi dvovrstnih deležev je bila glede na dober namen, ki ga je zasledoval pri tem Vošnjak, za prve čase opravičljiva in samo iz tega razloga sprejemljiva, postajala pa je, kolikor bolj so se razmere ustaljevale, nesodobna in mnogokje tudi škodljiva. Čisto človeško je, da je privilegirani položaj, ki so ga imeli lastniki glavnih deležev, zavedel marsikoga k izkoriščanju in izrabljanju v popolnoma osebne ali pa strankarski politične namene na škodo širokih vrst zadrugnikov.

Uvedba dvovrstnih deležev je bila prav dobrodošel predmet za napade narodnih nasprotnikov na slovenske posojilnice. Trdili so, in to ne ravno neutemeljeno, da ločitev na glavne in opravilne deleže deli posojilnične člane v posedujoče in potrebne, v vladajoče in ubogajoče, plemenite naloge zadrugništva pa terjajo popolno enakost, katere pa pri takih slovenskih posojilnicah ni.

Zanimiva je ugotovitev, da so vzgledu celjske posojilnice v pogledu dvovrstnosti deležev sledile samo nekatere posojilnice. Tako je — kakor smo že omenili — Kmetška posojilnica ljubljanske okolice v Ljubljani imela najpoprej samo eno vrsto deležev (po 100 gld.), kakor si je Vošnjak to prvotno zamišljal za celjsko posojilnico, in šele pet let pozneje je uvedla dve vrsti deležev. Vrhiška posojilnica pa je tudi ostala pri Vošnjakovem prvotnem načrtu. Pač pa je mariborska posojilnica že od vsega začetka uvedla glavne in opravilne deleže. Zopet druge zadruge pa si sploh niso usvojile Vošnjakovega načela o izredno visokih deležih. Tako je na primer žalska posojilnica, ki je bila ustanovljena ob Vošnjakovem sodelovanju, imela samo eno vrsto deležev, in to po 10 goldinarjev.

Pozneje je Vošnjak svetoval ustanoviteljem novih zadrug, naj določijo višino deležev po vrsti jamstva.

Glede delovnega torišča posojilnice — v čemer se je Raiffeisen, ki je zagovarjal majhne okoliše, bistveno ločil od svojega nekdanjega vzornika Schulze-Delitzscha, ki je bil za velika območja — je Vošnjak sledil zadnjega. To je napravil kratko in malo tako, da v pravilih sploh ni navedel posojilničnega okoliša in s tem molče, ker ni bilo nobene omejitve, odobril velikega. Vošnjak je svoje stališče opetovano utemeljeval s trditvijo, da morejo samo veliki denarni zavodi ustvarjati za narod res pomembne vrednote, velike ustanove pa se morejo razviti samo, če je delovno torišče veliko.

V primeri z dandanašnjimi zadrugami so naši prvi posojilničarji — tudi če vzamemo samo zadružnike z opravnimi deleži — neprimerno več prispevali iz naslova združnih deležev kakor dandanašnji. Zato je tudi povsem razumljivo, da so jih skušali odškodovati na ta način, da so jim obrestovali deleže. Razen tega so nekatere posojilnice dajale zadružnikom tudi dividende, in sicer po razmerju polno vplačanih deležev, torej prav tako kakor kapitalistična podjetja.

Po Schulze-Delitzschevem vzoru so bili člani ravnateljstva nagrajeni za svoje delo v posojilnici. Višino nagrade so deloma določala že pravila sama (na primer 5 % poslovnega dobička), deloma pa je bilo odmerjanje prepuščeno vsakoletnemu občnemu zboru.

Vprašanje, naj se li uvede pri posojilnicah omejeno ali neomejeno jamstvo, je rešil Vošnjak zelo praktično. Zavzemajoč stališče, da je vprašanje vrste jamstva važno prav za prav samo za pridobitev zaupanja pri vlagateljih, je priporočal, naj se usvaja v krajih s premožnejšim ljudstvom omejeno jamstvo, posebno če so še zadružni funkcionarji imoviti. Po Vošnjakovem mnenju je v takih primerih vrsta jamstva postranskega pomena, ker jo zaupajo ljudje pač osebam, ki uživajo sloves dobrih gospodarjev. Nasprotno pa je neogibno potrebno, sprejeti neomejeno jamstvo tam, kjer ni premožnih ljudi, ali kjer se le-ti nočejo lotiti dela v posojilnici, ali v siromašnih podeželskih krajih ali

v mestih, kjer nameravajo obrtniki ustvariti svojo posojilnico. Načelno je vkljub temu Vošnjak dosledno svetoval, naj se uvaja povsod, kjer le ni odpor prevelik, neomejeno poroštvo že iz razloga, da postane posojilnica deležna ugodnosti, ki jih jej nudi že večkrat omenjeni zakon iz l. 1880. Dejanski so imele res skoraj vse tedanje posojilnice uvedeno neomejeno jamstvo ali pa so pretvorile nekatere, na primer celjska, ormoška, metliška idr., pozneje omejeno jamstvo v neomejeno.

Načeloma je Vošnjak zagovarjal podeljevanje kratkoročnih posojil, ki so se dajala zadružnikom:

- a) na podstavi popolnoma vplačanih zadružnih deležev,
- b) na osebni kredit (menico ali dolžno pismo, toda v obeh primerih na poroštvo vsaj ene zanesljive osebe) in
- c) na zastavo vrednostnih listin in premičnin, izjemoma tudi nepremičnin.

Na točno in redno odplačevanje posojila so strogo pazili, nerednega dolžnika, od katerega se je moral dolg sodno izterjati ali za katerega je moral porok plačati, pa je posojilnica izključila iz svojega članstva.

Posojilnico je upravljalo **ravnateljstvo**, ki je bilo duša vsemu posojilničnemu delovanju in ki so ga tvorili ravnatelj, denarničar, kontrolor in gotovo število odbornikov. Naloge posameznih članov upravnega odbora so opredeljevali že njihovi naslovi sami. Omeniti bi bilo morda samo to, da je bila glavna kontrolorjeva naloga, voditi pomožne knjige in pomagati blagajniku ob posojilničnih uradnih dnevih.

Delo ravnateljstva je kontroliralo **nadzornišstvo**, v katerega so imeli dostop tudi zadružniki z opravičnimi deleži, s čimer so očitvidno hoteli vzbujati večje zanimanje, posebno pa zaupanje v teh vrstah zadružnikov za posojilnično poslovanje. Poudariti pa je treba, da ustanova nadzornega odbora po zadružnem zakonu ni bila obvezna. Če so imele skoraj vse naše zadruge nadzorne odbore, je to za naše posojilnice lepo spričevalo, saj dokazuje, da se niso branile, še manj pa bale objektivne kritike in kontrole.

Razveseljivo dejstvo je tudi, da so vse posojilnice posvečale veliko pozornost rezervnemu skladu in skrbele, da

se je stalno večal z vsakoletno dodelitvijo večine poslovnega dobička. Pri tem pa naše posojilnice že od vsega začetka niso pozabile, naklanjati znatne zneske za splošno koristne in dobrodelne namene.

V ostalem so posojilnična pravila vsebovala običajna določila o občnem zboru, sestavi bilance, hranilnih vlogah itd. Tudi so pravila imela določila o razsodišču, ki so ga imenovala mirilno sodnijo. Naloga te institucije, ki je pri dandanašnjih zadrugah prav redka, je bila reševanje prepиров med zadružniki kakor tudi med zadružniki in upravnim odborom.

Na teh osnovah, izpopolnjenih z osebnimi izkustvi, je sestavil Vošnjak vzorna pravila za posojilnice. In na njih temelje po večini vse posojilnice, ki so bile v tistem času ustanovljene. Včasih pa so ustanovitelji posameznih zadrug marsikatero določbo pravil tudi po svoje spremenili.

Ko je uvidel Vošnjak, da vzorna pravila, sestavljena za posojilnice, ki so se ustanavljale po mestih in trgih, niso primerna tudi za kreditne zadruge po manjših naseljih (vaseh), je sestavil za take posojilnice, k m e t s k e imenovane, posebna pravila, ki jih je prilagodil kmetskimi razmeram. Po le-teh je bilo področje kmetskih posojilnic majhno, da so mogla biti »društvena predstojništva natanko informirana o premoženji in sploh o kreditnej zmožnosti tistega, ki hoče posojila imeti, in njegovih porokov«. ¹⁰⁶ Nadalje naj bi bili uprava brezplačna in deleži nizki, skratka, kmetska posojilnica naj bi poslovala po Raiffeisnovih načelih. Pri sestavljanju vzornih pravil za take zadruge je zavzemal Vošnjak stališče, da imajo kmetske posojilnice v »prvi vrsti namen, da služijo personalnemu kreditu, to je, da se ne dajo posojila na hipoteke, temveč proti poroštvu; kajti ko bi hotele te posojilnice gojiti tudi hipotekarni kredit, bi morale imeti veliko večji fond, kakor ga taka društva po deležih in h r a n i l n i h v l o g a h večinoma imajo. Od drugih denarnih zavodov izposojeni denar pa bi prišel posojilnicam predrago, da bi se mogel potem ta denar kot hipotekarno posojilo izdajati.«

---

¹⁰⁶ »Zadruga«, tečaj I., št. 5, str. 17.

Dejstvo, da poprej niso bile ustanovljene kmetске po-
sojilnice, obširno opravičuje Vošnjak takole:¹⁰⁷

»Da se pri nas Slovencih do najnovejše dobe na osnovo
takih malih posojilnic ni mislilo, ali da se niso osnovalе,
temu je več uzrokov. V prvi vrsti se je marsikomu zdelo
nemogoče, da bi priprosti kmetски posestniki, rokodelci in
drugi zamogli take zavode osnovati in potem voditi, v drugi
vrsti pa so se bali prevelikih stroškov osnove, registrovanja,
tiskovin in slednjič niso vedeli, kje bi dobili p r v i denar za
otvorjenje posojilnice.

V resnici je bilo to tudi do najnovejše dobe deloma
opravičeno, kajti skušnja uči, da je bila osnova novih po-
sojilnic jako težavna, nekoliko zaradi nevednosti, kako
imajo dotične osebe pri osnovi posojilnic postopati, in dalje
zaradi tega, ker so tiskovine prav veliko stale, ker je bilo
treba vsakokrat v s e obrazce vnovič tiskati, tudi p r v a pri-
prava denarstvenih pomočkov je bila težavna. Te ovire je
spoznalo predstojništvo zveze slovenskih posojilnic, mislilo
je tedaj, kako bi se dale odpraviti. Nekoliko se zgodi to-
tem potem, da zvezno predstojništvo pri osnovi novih po-
sojilnic osebno posreduje in se pri takih prilikah za mala
društva sposobnih že tiskanih obrazcev za štatut, ki se ima
podpisati, poslužuje, da prošnje za registrovanje in proto-
koliranje brezplačno oskrbuje, in da je nadalje zvezno pred-
stojništvo za celotno posojilnično siužbeno opravo izdelalo
načrt j e d n o l i č n i h tiskovin, katere je dalo v 'Narodni
tiskarni' v Ljubljani tiskati, kjer se po znižani ceni dobi-
vajo; tudi zamore zvezno predstojništvo novo osnovanim
društvom zaradi denarnih pomočkov na ta način koristiti,
da njim od večjih posojilnic posojil ali hranilnih vlog po-
kolikor mogoče nizkih procentih poskrbi. Ustanovitev kmet-
skih posojilnic stane tedaj zdaj tako malo dela in stroškov,
da je, rekli bi, v vsakej večjej fari (župniji) mogoča, ako
se le združi kakih 5 z a n e s l j i v i h, čitanja in pisanja
zmožnih posestnikov, kateri imajo veselje in radost na tem,
da prevzemo osnovo kmetске posojilnice.«

Še popolnejšo in bolj zaokroženo sliko o Vošnjakovih
zadružnih načelih dobimo, ako si ogledamo njegov »n a -

¹⁰⁷ Kakor pripomba ¹⁰⁸

vod za osnovo posojilnic in njihovo delovanje«, ki ga je sestavil na prošnjo kranjskega deželnega odbora v pouk občinam, katere si želijo ustanoviti posojilnico.¹⁰⁸

Ta »navod« podaja v zgoščeni obliki ne samo praktična navodila, kako se ustanovi posojilnica, marveč nam obenem zgovorno prikazuje Miho Vošnjaka kot praktičnega zadružnega delavca v okviru tedanjih razmer. Pri tem je treba upoštevati, da je sestavil Vošnjak »navod« leta 1885. in da je zato rezultat obilnejšihkušenj in zrelejših pogledov na zadružno delo, kakor pa so prvotna vzorna« pravila.

Iz vsega spred navedenega lahko zaključim, da je Miha Vošnjak v glavnem sledil Schulze-Delitzscha ter presadil njegov tip in njegovo značilno obliko zadrug na slovenska tla. Za osnovo svojega namena je porabil načela in ustroj zadrug tega slavnega nemškega zadrugarja, vendar pa je prilagodil vse potrebno našim domačim razmeram.¹⁰⁹ Pri tem pa se je oziral na osebne in krajeвне razmere ter njim primerno postopal. Ker so se ustanovljale v prvi dobi posojilnice v pretežni meri samo v večjih krajih, mestih in trgih (Celju, Žalcu, Ljubljani, Mariboru, Ptuju itd.), je najprej sestavil vzorna pravila, ki so — razen v pogledu deležev — nalikovala povsem Schulze-Delitzschevim. Čim pa je spoznal, da Schulzejeva poslovna načela za manjše, bolje rečeno, kmetske kraje niso prikladna, je za take kreditne zadruge sestavil druga vzorna pravila, skoraj povsem enaka Raiffeisnovim. Zato je utemeljena splošno udomačena trditev, da je Miha Vošnjak slepo sledil Schulze-Delitzscha samo toliko, kolikor je bilo njegovo torišče, skladno njegovemu delovnemu načrtu, v prvi vrsti po mestih in trgih. Ker niso bile posojilnice, katere je ustanovil Vošnjak, zgolj goli posnetek bodisi Schulzejevih bodisi Raiffeisnovih zadrug, ampak so imele vendarle nekaj svojstvenega, so jih imenovali nekateri »v o š n j a k o v k e«, podobno, kakor so

¹⁰⁸ Navod je objavljen tudi v »Zadrugi« (tečaj II., št. 4, str. 13.).

¹⁰⁹ Miloš Štibler trdi v članku »Razmišljanje ob štiridesetletnici Zadružne zveze v Celju« (»Spominski spis...«, str. 9.), da je Vošnjak »ustroj še poslabšal z uvedbo glavnih in opravičnih ali poslovnih deležev...«

dejali Čehi kmetskim posojilnicam »kampeličky«. ¹¹⁰ Toda označba »vošnjakovka« se ni udomačila.

V zvezi s prednjim naj bodo omenjena tudi svojevrstna pravila, ki jih je imelo ob ustanovitvi (leta 1892.) ¹¹¹ V z a - j e m n o p o d p o r n o d r u š t v o v L j u b l j a n i, registrovana zadruga z omejenim jamstvom. Ker so se razlikovala ta pravila bistveno od navadnih pravil drugih posojilnic, zato navajamo najznačilnejša njihova določila v nastopnem po izvirniku.

Namen društva je bil po § 1. pravil:

a) spodbujati varčnost bodi si v tem, da daje članom priložnost, se založitvijo vlog v malih obrokih prihraniti si tekom let dobro obrestovano glavnico — bodi si s tem, da sprejema in obrestuje hranilne vloge;

b) dajati svojim članom predujeme (posojila) pod kolikor mogoče ugodnimi pogoji v pospeševanje trgovine, obrti in zasebnega gospodarstva sploh.

Predujemi dovoljujejo se iz v blagajno tekočega denarja.«

Prava posebnost te zadruge je bila v tem, da so bili razvrščeni člani na odseke, strogo ločene med seboj. Vsak odsek je imel svojo blagajno in svoje knjigovodstvene knjige kakor tudi je bil zase udeležen pri poslovnem uspehu svojega delovanja. Možno je bilo celo to, da je posojal odsek odseku denar na določene obresti in primerno jamstvo. Obstoj vsakega odseka so določala pravila na sedem in pol leta, s čimer je bilo časovno omejeno tudi članstvo posameznega zadružnika. Zadružnik je namreč po sedmih letih in pol prestal biti član ter se je moral, ako je želel obdržati

¹¹⁰ Dr. František Cyril Kampelik je razširjal na Češkem z geslom: kar posameznik ne zmore, je mnogim lahko (»co jednome nemožno, to všem dohromady snadno«), ustanavljanje posebno kmetских kreditnih zadrug, toda žal brez praktičnih uspehov. Čehi so spoznali šele po njegovi smrti važnost zadružništva ne le v gospodarskem, ampak tudi narodnopolitičnem pogledu. V zahvalo Kampeliku, ki si je močno prizadeval za razvoj njihovega zadružništva, uporabljajo na Češkem še dandanes za kmetске kreditne zadruge izvedenko iz njegovega priimka.

¹¹¹ Zadruga je bila ustanovljena dne 30. decembra 1892 in še isti dan je bil vložen registracijski predlog. V zadružni register je bila zadruga vpisana dne 2. januarja 1893 (Zadr. I—152).

zadružno članstvo, priključiti drugemu — novemu odseku. A nasprotno načeloma ni bilo dopustno, pred potekom rečenega časa stopiti iz zadruge. Pač pa so povzročali seveda prestanek njenega članstva smrt, konkurz, popolno obubožanje in izključitev. V zadnjem primeru je pripadlo, kar je član vplačal, zadruzi ali pa odseku v korist.¹¹²

Zadružni delež, ki je bil zelo velik, saj je znašal 195 gld., se je plačeval v tedenskih obrokih po 50 kr. Kdor ga ni redno na teden vplačeval, je bil kaznovan z zamudnimi obrestmi, po treh mesecih nerednega vplačevanja pa z izključitvijo. Tedensko vplačevanje zneskov je značilo torej stalno štedljivost (štednjo), kakršna je uvedena dandanes marsikje.

Zadružnik je imel pravico do predujmov, in sicer ob naslednjih pogojih:

»Vsak član zamore na vsak vpisani delež za čas odsekove dobe dobiti predujem v znesku 200 gld., ako ni zaostal z obroki vpisanega deleža več nego določa § 14. a teh pravil.

¹¹² Pravila izražajo najvažnejša spred našeta določila takole:

»§ 3. Zadruga osnuje se za nedoločeno dobo in razpada v odseke. Vsak odsek traja 7½ let. Prvi dan januarja vsacega leta se prične nov odsek, ako se zglaši zadostno število društvenikov; je-li zglašeno število zadostno, presoja ravnateljstvo. Društveniki jamčijo v smislu § 76. postave z dne 9. aprila 1873, št. 70 drž. zak., za vse od društva prevzete obveze. Vsak, kdor je opravičen sam oskrbovati svoje premoženje, zamore k društvu kot član pristopiti, vendar sme ravnateljstvo sprejem brez navedbe kakih vzrokov odkloniti. Pod kakimi pogoji se člani v ta ali oni odsek sprejemajo, če se oglasijo še-le tekom odsekove dobe in ne takoj s početka, določa § 8. teh pravil.

Gospodarstvo in knjigovodstvo.

§ 4. Skupno voljeno ravnateljstvo vodi gospodarstvo vseh odsekov in vsak odsek mora prispevati za režijo z od ravnateljstva določenimi odstotki njegovih deležev. Blagajna in knjige vodijo se za vsak odsek posebej.

Dobiček in izgubo trpi vsak odsek zase.

Posojila posameznim odsekom.

§ 5. Ako bi imel ta ali oni odsek kaj denarnega prebitka, opravičeno je ravnateljstvo del tega prebitka posoditi drugemu, denarja potrebnemu odseku; a skrbeti je obvezano ravnateljstvo za to, da se vrne to posojilo pred potekom dobe starejšega odseka, ki je posojilo dal. Za taka posojila plačati mora tisti odsek, ki je posojilo prejel, odseku, kateri je posojilo dal, od 100 gld. posojila na teden 14 kr. obresti in pristojbin. Dolžni odsek jamči upnemu odseku z vpisanimi deleži.«

Pri izplačevanju predujemov držati se je sledečih načel:

a) član, kateri ne želi več, nego tri četrtinke vplačane vloge, zahtevati sme, da se mu ta predujem takoj izplača;

b) drugim prosilcem izplačajo se predujemi po vrsti vloženih prošenj in po meri denarnega zaklada;

c) ako član ne vzdigne pravočasno dovoljenega predujema, izplačati je ta pridržani predujem tistemu članu, ki je prvi za njim prošnjo za predujem vložil, in kateremu se je predujem dovolil.

§ 12. Ker iznaša vsak delež 195 gld., nasproti se pa sme dovoliti za vsak vpisani delež 200 gld. predujema, treba je primanjkujoči znesek pokriti. Za pokritje tega zneska, kakor tudi za prispevek k režiji, mora vsak član, ki sprejme predujem, od vsacih 100 gld. predujema plačati vsaki teden 14 kr. v naprej. Vpisnine plačati je za vsacih 100 gld. predujema enkrat za vselej 50 kr.«

Ko je pretekla odsekova doba, se je razdelilo premoženje odseka med njegove člane, kajti § 32. je določal:

»Po preteku odsekove dobe postavijo se aktiva in pasiva nasproti in prebitek, ki se pokaže po odračunu morebitnih obvez tega odseka za razdeliti po meri števila deležev med društvene člane dotičnega odseka, vračunajoč prejete predujeme.

Pred razdelivijo pa se odračunita od tistega zneska, ki presega svoto odsekovih deležev, t. j. od čistega dobička 2 %, ki se vknjižita kot poseben splošni društveni razpoložni zaklad, o kojega porabi določuje občni zbor.«

Opisana zadruga je bila izrazito meščanska, in to ne samo zaradi tega, ker je izražala že v pravilih, da je njen namen, podeljevati posojila v pospeševanje trgovine, obrti in zasebnega gospodarstva, marveč še bolj po svojem ustroju, ki je bil posnet po graškem »Selbsthilfeverein«. Zadruga je temeljila na sistemu, ki ga danes imenujemo »stalna štednja«. Ta sistem obstaja v tem, da se zadružniki obvežejo, gotovo dobo, v konkretnem primeru 7^{1/2} let, vplačevati določeni znesek (50 kr.) v rednih obrokih (mesečnih ali — v danem primeru — tedenskih). Ta vplačila, imenovana »deležni obroki«, so člani morali vplačevati na določeni dan in ob določenem času v zadružni pisarni. Tako

redno vplačevanje pa zmorejo samo osebe, ki imajo redne dohodke, kakor nameščenci, trgovci in obrtniki, torej meščanski krogi, nikakor pa ne kmetje, ki pridejo v glavnem samo enkrat na leto, in sicer v jeseni z vnovčevanjem svojih kmetijskih pridelkov, do denarja.

Stalna štednja je dobra ustanova, pripravna posebno za one male varčevalce, ki bi ne mogli iz lastne pobude ali brez zunanjega pritiska sami doma varčevati. Pri tem sistemu pa priganja varčevalca zapretena kazen v obliki zamudnih obresti, še bolj pa strah, da bo v primeru nerednega plačevanja izključen iz članskega kroga in bo izgubil vse že vplačane obroke. Izključitev, še bolj pa izguba vseh dotlej vplačanih obrokov je bila temna stran tega sistema. Razumljivo je, da je morala zadruga zahtevati od oseb, ki so prostovoljno pristopile med stalne varčevalce, redno vplačevanje obrokov, kajti v nasprotnem primeru ne bi ustanova imela nobenega smisla. Pač pa bi morala pravila dosti znatneje, nego je to dejanski bilo, upoštevati vsaj po nastanku članstva nastopivšo nezmogljivost nadaljnega vplačevanja, in to tembolj zategadelj, ker je trajanje odseka bilo določeno na tako dolgo dobo (7¹/₂ let). Nevarnost prestrogega izvajanja določil o izključitvi zaradi trimesečnega zaostanka je bila tem večja, ker so zapadli obroki izključenega prišli v prid ostalim članom odseka. Ta nevarnost se je z leti stopnjevala, prav za prav večala, čim bolj se je zaključek sedeminpolletne dobe približeval, ker je na eni strani izključenec imel vedno več vplačanega denarja in se je zato izključitev bolj izplačala, na drugi strani pa se je z izključitvijo število upravičencev, med katere je bilo treba deliti dobiček, zmanjšalo.

Dasi je bil pri tej zadrugi poudarek na stalni štednji, je bilo zanjo podeljevanje posojil vendarle važen in potreben ter seveda tudi donosen posel. Ker je zadruga podeljevala posojila samo zadružnikom, je moral vsakdo, ki si je želel najeti posojilo, postati njen član in s tem tudi stopiti v krog stalnih varčevalcev. S podelitvijo posojila so zato članu narastle velike obveze, saj je moral vplačevati tedenske obroke tako iz naslova vračanja posojila kakor sploh običajne »deležne obroke«, razen tega pa seveda tudi obre-

sti in druge manipulacijske stroške. Ker so si zadružniki ob najetju posojila mnogokrat premalo zavedali, kakšne obveznosti so s podelitvijo kredita združene, ali pa so precenjevali svojo gospodarsko zmogljivost, so prišli ob strogem in doslednem izterjevanju v težavne neprilike.

Ostale določbe stilistično dobro sestavljenih pravil so bile navadne; tako na primer: da je imel vsak delež en glas (vendar ni smel imeti nihče več ko deset glasov); »ravnateljstvo« (upravni odbor), voljeno za tri leta, je štelo 21 članov in 5 namestnikov, »nadzorovalni svet« (nadzorni odbor) pa deset članov in pet namestnikov.

Zadruga, registrirana dne 3. januarja 1893, se imenuje izza dne 28. julija 1920 »V z a j e m n a p o s o j i l n i c a v L j u b l j a n i, r. z. z o. j.«.

IX.

Utrditev Zveznega položaja

Obstanek Zveze slovenskih posojilnic so določala njena prva pravila (§ 6.) začasno samo na dve leti, a hkrati je bilo rečeno: »ali bi potem zveza še dalje obstala, ali po drugih pravilih, o tem bo se sklepalo pri občnem zboru leta 1884.« Ustanovitelji po vsej priliki sami niso za gotovo vedeli, se bo li Zveza obnesla ali ne. A preskušnjo je odlično prestala že v prvem letu. Zgovorno dokazuje to kakor tudi dejstvo, da so pravilno ocenile delovanje Zveze njene članice, soglasni sklep že prve Zvezne redne skupščine z dne 6. aprila 1884, ki pravi, da bodo plačevale posojilnice članice Zvezi za vzdrževanje letni prispevek po višini izplačanih posojil (do 25.000 gld. posojenega denarja 5 gld., do 50.000 gld. — 10 gld. do 75.000 gld. — 15 gld., do 100.000 gld. — 20 gld. in čez 100.000 gld. — 30 gld. »letnine«). To je bilo kaj lepo priznanje Zvezi, posebno če se upošteva, da posojilnice komaj leto dni poprej, na ustanovni Zvezni skupščini sploh niso hotele pristati na kakšne dajatve Zvezi in da so morala na izvoljo dano prostost glede prispevkov poudarjati celó njena pravila (§ 19.).

Izredna skupščina z dne 5. oktobra 1884 v Ljubljani¹¹³ je soglasno sprejela nova pravila in napravila Zvezo s tem za stalno ustanovo.

---

¹¹³ Istega dne popoldne je sklicala Zveza tudi »shod« v čitalnično dvorano, na katerem se je zbralo nad šestdeset »samih odličnih slovenskih domoljubov, da se posvetujejo, kje bi se na Kranjskem ustanovili novi denarni zavodi in kakšne vrste: Hranilnice ali posojilnice? in kdo bi se za dotične kraje poprijel potrebnih priprav?« (»Zadruga«, tečaj I, št. 9, str. 33.) Shod se je odločil za posojilnice ter toplo pozdravil na predlog Mihe Vošnjaka sklep mestnega občinskega sveta ljubljanskega, da se ustanovi mestna hranilnica, »v katero naj bi se denar vlagal oziroma iz katere bi kmetске posojilnice dobivale potrebni kredit«.

Ta pravila, v primeri s prvimi mnogo bolj sestavljena, kažejo že po razporeditvi tvarine velik napredek. Zvezi je bil po § 2. pravil namen, »da pripomaga posojilnicam na Štajarskem, Kranjskem, Primorskem in Koroškem k uspešnemu razvoju, in sicer s tem, da bode s podukom in dejanski podpirala posojilnice v njihovem delovanji, da bode primernim potom pri c. kr. vladi in pri zakonodateljnih zborih se potegovala za uredbe in zakone v prid posojilnicam, in pomagala ustanoviti nove posojilnice v zgoraj navedenih deželah«.

Zvezne članice so smele biti samo posojilnice, ustanovljene po združnem ali pa društvenem zakonu. Kot novi organ Zvezne uprave so bili zamišljeni pododbori, ki bi se smeli samo po sklepu občnega zbora ustanoviti v posameznih deželnih središčih.¹¹⁴ Število članov glavnega odbora je bilo zvišano od treh na osem. Funkcijska doba izvoljenih članov je trajala dve leti. Predsednik in dva člana so morali prebivati na sedežu Zveze. Po vsej priliki so tvorili nekak izvršni odbor. Velikega pomena za nadaljnji Zvezni razvoj je bil predpis, da imenuje predsednik za pisarniške in blagajniške posle tajnika s primerno plačo. To je omogočalo Zvezi, dobiti za množeče se pisarniško delo stalno moč, ki se je lahko povsem posvetila svojemu poklicu, saj je zagotavljalo njen življenjski obstoj preje-

¹¹⁴ Besedilo glede pododborov, popravljeno na zahtevo notranjega ministrstva, se glasi takole: »Za vsako v § 2. navedenih dežel se sme po sklepu občnega zbora zveze nastaviti pododbor, in sicer s sedežem v Celji, Ljubljani, Trstu in Celovcu. Pododbori imajo nalogo za dotično deželo podpirati odbor v vsakem oziru. Vsaki pododbor obstoji iz petih udov, katere izvoli občni zbor zveze na dve leti. Člani pododбора morajo biti združniki v zvezi stoječih posojilnic ali vsaj skušeni v združnih zadevah. Od občnega zbora izvoljeni člani pododбора izvolijo si načelnika ali tajnika. Pododbor ima vsako leto najmanj eno sejo, katero skliče načelnik pododбора, ter naznani članom pododбора čas in dnevni red seje. Tej seji predseduje načelnik: sklepa se z nadpolovično večino navzočih. Sklepi so veljavni, če so najmanj trije udje pododбора navzoči. O teh sejah se sestavljajo zapisniki, katere podpisujejo vsi navzoči. Razglasi objavljajo se v časniku 'Zadruga'. Pododbor zastopa načelnik, kateri tudi podpisuje vsa pisma, tikajoča se pododborovih poslov. Vsak pododbor delegira dva člana kot zastopnika v občni zbor zveze. Ker plačujejo vse v zvezi stoječe posojilnice v § 19. navedene doneske odboru, ima dobiti pododbor od odbora primerni denarni znesek za pokritje pisarničnih potreb. Sestavo pododбора naznani načelnik vladi.«

manje mesečne plače.¹¹⁵ Za napredek je zaznamovati brez dvoma tudi to, da so določala pravila na eni strani pravico posojilnic, »iskati si informacije o zboljšanju in o poduku v svojih zadevah pri odboru...«, na drugi strani pa dolžnost, plačevati Zvezi letne prispevke v višini izposojanega denarja in dajati statistična poročila. Pravila so nadalje tudi določala, naj izdaja Zveza za posojilnice poučne spise in svoje glasilo. Kot tako je prevzela že izhajajoči mesečnik »Zadrugo«.

Zanimivo in značilno je, da je ostal — po zapisniku — sedež Zveze v Celju, »in sicer je bilo merodajno to, ker v Celji stanuje g. Mihael Vošnjak, ki je uresničil zvezo slovenskih posojilnic in ki je največji¹¹⁶ strokovnjak v posojilničnih stvareh«.

Nova pravila je notranje ministrstvo, ko je ugodila Zveza zahtevi, da se popravita §§ 10. (o pododborih) in 23. (o razpustu društva), potrdilo dne 19. januarja 1885 z odlokom št. 643.

Zveza slovenskih posojilnic je dobila prav laskavo priznanje za svoje delo tudi od slovenskih oblastev.¹¹⁷

---

¹¹⁵ Za tajnika je bil imenovan Makso Veršec (poprej tajnik celjske posojilnice), ki je opravljal tajniške posle že izza Zvezne ustanovne skupščine ter pomagal predsedniku pri pisarniškem delu; bil pa je označen tudi kot urednik na Zveznem glasilu »Zadrugi«.

¹¹⁶ Nekdo je besedo »največji« prečrtal. Sodeč po barvi črnila, Vošnjak sam, ko je podpisal zapisnik.

¹¹⁷ Za zgled samo sledeči dopis:

»Št. 7487.

Slavno načelstvo „Zveze slov. posojilnic“ v Celju
v roke g. M. Vošnjaku

Slavni deželni zbor kranjski je v 9. seji dne 9. oktobra 1884 izrekel „zvezi slovenskih posojilnic“ svojo zahvalo in priznanje za njeno koristno delovanje. Ob enem je naročal deželnemu zboru, da v posebni okrožnici do občinskih in župnijskih uradov opozarja na koristno delovanje hranilnih in posojilnih zadrug in da okrožnici priloži navod k ustanavljenju, izgledna pravila in poduk za delovanje.

Podpisani deželni odbor se počastuje, slavni zvezi naznanjati sklep slavnega deželnega zbora ter dostavlja prošnjo, da naj zveza blagovoli pripomagati deželnemu zboru pri izvršitvi deželno-zbornega sklepa s tem, da sestavi poduk, kako naj se ravna pri ustanavljenji in delovanji hranilnih in posojilnih zadrug.

Slavna zveza bi deželnemu odboru jako ustregla, ko bi priložila tudi izgledna pravila, in sicer:

S tem, da je sprejela izredna skupščina leta 1884. nova, trajna pravila, je Zveza slovenskih posojilnic že uspešno zaključila prvo dobo svojega obstoja. Njeno stanje konec istega leta je bilo po »Opravičnem izkazu slovenskih posojilnic in stanju leta 1884.«¹¹⁸ takole: Število posojilnic se je povečalo na dva in dvajset. Med njimi jih je bilo trinajst na Spodnjem Štajerskem, šest na Kranjskem, dve na Primorskem in ena na Koroškem. Vse te posojilnice so šteje 7536 zadruŹnikov,¹¹⁹ ki so vplačali 197.160 gld. deleŹev. Število zadruŹnikov prav za prav ni bilo ravno veliko. Razlog za to tiči tudi v dejstvu, da so posojale nekatere posojilnice denar tudi nečlanom, tako na primer Kmetska posojilnica ljubljanske okolice v Ljubljani, ki je imela samo dva in trideset zadruŹnikov, a ji je konec 1884. leta dolgovalo sedem in devetdeset strank 53.460 gld. Število zadruŹnikov je v prihodnjih letih naglo naraščalo, ker so se zaradi visokih davkov posojilnice druga za drugo odločevale, da so spravile svoja pravila v soglasje s predpisi zakona iz leta 1880., in sicer tako, da so pretvarjale omejeno jamstvo v neomejeno, posojila pa podeljevale zgolj zadruŹnikom. Leta 1884. je znašal denarni promet posojilnic, pripadajočih Zvezi, 4.796.256 gld., kar predstavlja za takrat prav znatno vsoto. Konec leta 1884. so dosegle hranilne vloge znesek 1.365.747 gld. (samo to leto jih je bilo za 505.682 gld.

1. Za kmetske posojilnice z omejenim poroštvo, ker za neomejeno poroštvo nazori niso še dovolj jasni, in

2. za posojilnice z neomejenim poroštvo.

DeŹelni odbor bo potem svoji okroŹnici do Źupnijskih in obćinskih uradov priloŹil navod in pravila.

Konečno si usoja deŹelni odbor slavnj zvezi naznaniti, da je tudi kmetijska enketa, katera je 17. in 18. aprila t. l. bila zborovala v Ljubljani, v drugi seji sprejela enoglasno sledeći sklep: »Zvezi slovenskih posojilnic« se izreče zahvala za njeno marljivo in koristno delovanje, po katerem je že marsikatera kmetija bila rešena od propada.

Od deŹelnega odbora kranjskega
v Ljubljani dne 26. oktobra 1884.

Za deŹelnega glavarja:
Ivan Murnik.«

¹¹⁸ »Izkaz« je bil priobćen v »ZadruŹi«, tečaj II., št. 5.

¹¹⁹ To število zadruŹnikov je netočno. Glej pripombo ¹²⁰!

več), ki so jih obrestovale vse posojilnice po pet odstotkov, razen dveh, pri katerih je znašala obrestna mera štiri in pol odstotka. Posojila so znašala ob koncu istega leta 1.591.746 gld. Obrestna mera je bila pri šestnajstih posojilnicah po šest odstotkov, ponekod celó po pet in pol odstotka, dve posojilnici sta pobirali sedemodstotne odnosno osemodstotne obresti; stanje izposojil je bilo konec leta 93.302 gld. Glede poslednjega je treba povedati, da so posojilnice, razen celjske in mariborske, venomer tožile, da imajo premalo gotovine, da je bilo povpraševanje po kreditih vedno zelo živahno in da na žalost niso mogle ustrezati često niti najnujnejšim željam številnih prosilcev. Razumljiva je zato večkratna zahteva, naj dajo odločilni činitelji po državnih ali pooblaščenih denarnih zavodih tudi slovenskim posojilnicam kredite ob primernih pogojih na uporabo. Tako je prosila Zveza že dne 20. januarja 1884 dunajski državni zbor, naj odpre posojilnicam kredit poštna hranilnica. Zvezna skupščina pa je leto pozneje s posebnim sklepom (resolucijo) zahtevala, da bi narodna (avstro-ogrska) banka »kakor pomaga s svojim cenim kreditom veliki trgovini in veliki industriji, ravno tako morala najštevilnejšim in najvažnejšim stanovom, obrtniškemu in kmetškemu dovoljevati kredit«; to bi lahko storila brez velikih težav in »brez nevarnosti za svoje zaklade po tem potu, da olajša kredit tistim denarnim zavodom, katere so si ustanavljali kmetje in obrtniki sami na podlagi solidarnosti, to so hranilne in posojilne zadruge«. ¹²⁰ O dobrem gospodarstvu je pričalo zlasti to, da so zaključile posojilnice pri povprečno samo enoodstotni obrestni razliki poslovno leto 1884. z dobičkom 18.813 gld. in da so dosegli njihovi rezervni skladi že znesek 88.095 gld. Toda poudarjati se mora pri tem, da so imele 11.901 gld. upravnih stroškov, v katere so všteti tudi razmeroma visoki davki.

Zveza slovenskih posojilnic si je prizadevala za doseg svojega namena še v nadaljnjih dveh smereh. Povečati je hotela število posojilnic z ustanavljanjem novih združnih postojank v krajih, kjer še ni bilo domačega denarnega

---

¹²⁰ Zapisnik o skupščini Zveze z dne 15. novembra 1885.

zavoda, ter zgraditi in utrditi zadružništvo na znotraj. Zapisniki, članki, zapisi idr. iz tedanje dobe kažejo, da se je posvečala sicer polna pozornost obema nalogama, da pa se je poudarjala vendarle vedno in predvsem nujna potreba notranje izpopolnitve tako Zveze kakor njenih članic.

Ako razmišljamo o številčnem razvoju posojilnic v nadaljnjih desetih letih, torej do leta 1895., ki je velikega pomena za naše zadružništvo, vidimo, da zaznamuje kako leto večji, kako pa zopet manjši napredek. Izza leta 1893. pa opazamo, da je število novih posojilnic v stalnem porastu.

Leta 1885. so bile ustanovljene Okrajna posojilnica v Krškem (vpisana v zadružni register dne 14. aprila 1885), na Koroškem posojilnici v Slovenjem Plajbergu in Bekštajnu v Ločah, Prva Gorenjska kmetijska posojilnica v Podbrezjah in končno še močna Posojilnica v Črnomlju (registrirana dne 20. januarja 1885). Zanimivo je, da so se ukvarjali v Slovenjem Plajbergu tudi z mislijo, da bi ustanovili konsumno zadrugo.

Naslednje leto (1886.) ni rodilo nobene nove posojilnice.¹²¹

Leta 1887. sta se ustanovili samo posojilnici v Spodnjem Dravogradu in pri Sv. Lenartu v Slovenskih goricah, ki je bila registrirana dne 15. aprila 1887.

Leto 1888. je dalo našemu zadružništvu močni posojilnici v Ribnici¹²² na Dolenjskem in Logatcu; poslednja

---

¹²¹ Pri razvrščanju posojilnic glede na čas ustanovitve sem vzel za podstavo dan registracije, izvršene pri okrožnih sodiščih v Ljubljani, Novem mestu, Celju in Mariboru, Ivan Lapajne pa je moral v svojem prikazu, priobčenem v spomenici ob dvajsetletnici Zveze slovenskih posojilnic očitno dati prednost dnevu ustanovitve (ustanovne skupščine). Zaradi tega se njegovo in moje navajanje, koliko posojilnic je bilo ustanovljenih to in koliko ono leto, razlikujeta — ne ujemata, in sicer pri zadrugah, katerih sedeži so bili v območju omenjenih štirih okrožnih sodišč. Tako navaja na primer Lapajne, da sta se ustanovili leta 1886. dve posojilnici (v Logatcu in pri Sv. Lenartu v Slovenskih goricah), a jaz trdim, da nobena, ker je bila šentlenartska registrirana šele meseca aprila prihodnjega leta, logaška pa stoprav celó meseca avgusta leta 1888.

¹²² O ustanovitvi in delovanju te posojilnice (ki je začela poslovati dne 1. junija 1888, bila vpisana dne 29. avgusta 1888 v zadružni register

je bila vpisana v združni register dne 28. avgusta. Prav to leto se je pripravljalo vse, česar je treba, za ustanovitev posojilnic v Celovcu in Šmihelu pri Pliberku.

Naslednje leto (1889.) so bile ustanovljene posojilnice v D j e k š a h, G l i n j a h (na Koroškem) in N a b r e ž i n i.

V letu 1890. je prišlo do ustanovitve petih posojilnic, in sicer v S i n č i v e s i, K a m n i k u (Okrajna posojilnica v Mestu Kamnik, r. z. z o. z., ki je bila registrirana dne 15. julija), G o r n j e m g r a d u (vpisana dne 19. decembra), V i t a n j u (registrirana dne 3. junija) in M a r e n b e r g u (vpisana dne 2. marca).

Bolj živahno je bilo leto 1891., v katerem je nastalo kar devet novih posojilnic, in to v Č r n i, T i n j a h, V e l i k o v c u, Ž u ž e m b e r k u (registrirana dne 24. marca), na V r a n s k e m (registrirana dne 7. aprila), v R a d o v l j i c i (registrirana dne 22. maja), F r a m u (dne 8. decembra),

---

pod št. 1221 okrožnega sodišča v Novem mestu ter je imela prvotno glavne deleže po 50 gld. in opravilne po 5 gld.) govori »Spominski spis«, izdan ob štiridesetletnici njenega obstoja meseca oktobra leta 1928. Razlog za nastanek posojilnice je opisan v njem takole: »Naš kmet, obrtnik in trgovec so bili tudi izročeni na milost in nemilost ne morda tujemu velekapitalistu, temveč raznim domačim mogotcem, ki so jim nudili v sili in potrebi denarna sredstva v gospodarske namene. — Toda pogoji, pod katerimi so ti reveži dobivali v sili in potrebi denar, so bili tako težki, da se moramo danes čuditi, kako so mogli sploh životariti. Postopanje bank neposredno po vojni, in to še do nedavno z obrestmi po 15—25 %, mogoče še več, je le odsev metod, ki so se jih posluževale te ljudske pijavke v svojem odiranju žrtev, ki so jim prišle pod nož. Poglavje o oderuhih in o oderuštvi je posebno v obmejnih slovenskih krajih najžalostnejša slika našega propadanja do vojne. Postojanko za postojanko smo opuščali v neenakem boju s premočnim sovragom, ki nas je gospodarsko ubijal in nas demoraliziral. — A tudi v ribniški dolini, kjer ni bilo v bližini meje in izvzemši stikov z nemškimi Kočevci, ki nam gospodarsko niso bili neposredno ravno nevarni, ni bilo gospodarsko jačjih nasprotnikov, je narod trpel in ječal v odvisnosti petičnih mož, ki so ga izsesovali, uničujoč ga s pretirano visokimi obrestmi. — V to žalostno gospodarsko stanje, v katerem ni bil mogoč nikak napredek, posežejo vmes človekoljubi, katerih imena se ne blešče v svetovni zgodovini, a ki so ohranjena v naših srcih, in rešijo našega malega človeka gospodarskega pogina. Dva dobrotnika sta, ki sta se zavedla resnosti položaja. V pravilnem umevanju gospodarske krize, ki je grozila dolini, sta s svojo neumornostjo in požrtvovalnostjo ustvarila »Posojilnico« in s tem dvignila blagostanje Ribnice in rešila kmeta, obrtnika in trgovca oderuških rok. Prvi je pokojni notar Franc Erhovnic, drugi (1914. leta umrli — op. piščeva) sodni predstojnik Franc Višnikar.«

Gornji Radgoni (dne 29. decembra) in Šebreljah na Goriškem.

Leto 1892. je bilo nekoliko manj plodovito, kar se tiče novih posojilnic, zakaj prineslo nam jih je samo šest, in sicer dve na Koroškem (v Suhin nad Pliberkom in Ziljski Bistrici), tri na Primorskem (v Rojanu, mestnem delu Trsta, Pulju in Trstu) in eno na Štajerskem (v Šmarju pri Jelšah, ki je bila registrirana dne 20. oktobra).

V letu 1893. je doseglo število novih posojilnic deset. Ustanovljene so bile posojilnice v Ljubljani (Vzajemno podporno društvo), na Prevaljah, pri Sv. Lenartu pri Sedmih studencih, v Št. Janžu v Rožu, Cerknem, Tolminu, Slapah pri Vipavi (registrirana dne 30. septembra), Starem trgu pri Ložu (registrirana dne 30. novembra), Radečah in Dolu pri Hrastniku (registrirani dne 12. in 24. decembra).

Še vidnejši je bil porast novih posojilnic leta 1894., ko smo jih dobili kar štirinajst. Ustanovljene so bile namreč v Mokronogu (registrirana dne 6. februarja), Ljubnem v Savinjski dolini (dne 20. julija), Slovenski Bistrici (dne 3. avgusta), Idriji (dne 18. septembra), Trnovem (kar dve, t. j. kot prva Hranilnica in posojilnica, registrirana dne 18. septembra, in nekoliko dni pozneje kot druga Posojilnica za Ilirsko-Bistriški okraj, registrirana dne 28. septembra), Horjulu (registrirana dne 20. septembra), Litiji (dne 30. septembra), Zagorju (registrirana dne 11. decembra), Brežicah (dne 15. decembra), Dobrépolju (registrirana dne 28. decembra), Cerknici (zopet dve v istem kraju, namreč Posojilnica, registrirana dne 29. decembra, in Hranilnica in posojilnica, registrirana dne 31. decembra) in v Borštu pri Trstu.

Vidni porast novih posojilnic v letih 1893. in 1894., še bolj pa istočasna ustanovitev dveh posojilnic v istem kraju (v Trnovem in Cerknici) daje slutiti, da se je pojavil v našem združenstvu mimo Zveze slovenskih posojilnic še drugi činitelj, ki je v pogledu ustanavljanja novih posojilnic zelo pospeševalno posegel v razvoj našega združnega življenja. To potrjuje tudi urednikov uvod k petemu letniku »Leto-

pisa«, ki izrecno priznava, da se je osnovalo nekaj posojilnic, pri katerih Zveza ni sodelovala.¹²³ O tem pojavu bo pa že tako govor pozneje.

Mnogo tehtnejša od številčnega porasta pa je bila notranja izpopolnitev naše združne zgradbe. Mimo opravljanja vsakodnevnih upravnih poslov sta silili od leta do leta čedalje bolj v ospredje denarna izravnava med posameznimi posojilnicami in njihova revizija. In ravno zahteva glede pravilne rešitve teh dveh tako težavnih in važnih vprašanj pač jasno dokazuje, kako zelo je organizacija že napredovala in se razvila, ker bi sicer ne mogla misliti na ureditev takih reči, zahtevajočih dosti časa in treznega preudarjanja. Kaj zanimiv in poučen je razplet obeh vprašanj in prav isto se mora reči o poskusih njune rešitve potem, ko je vobče prodrlo spoznanje, da je imeti vse to za neogibno potrebo, katera se mora čimprej zadovoljivo urediti.

Denar je dotekal novoustanovljenim posojilnicam počasi, in to deloma iz naslova deležev, deloma in dosti bolj pa s hranilnimi vlogami. Vlaganje denarja v posojilnice ni bilo v začetku toliko gospodarski dobro premišljen ukrep, kolikor je veljalo bolj za dejanje, storjeno iz narodnih nagibov — pomagati narodni akciji in prispevati h gospodarski osamosvojitvi. To je razumljivo, saj so bile posojilnice mlade gospodarske ustanove brez rezerv, tradicije in drugih atributov, ki dajo denarnim zavodom videz in sloves solidnosti. Zategadelj je pričakovala posojilnica, da vložijo pri nji denar samo premožnejši narodno zavedni rojaki. A čim več jih je bilo, tem več so vložili. In ker je imela narodnostna ideja navadno v mestih in trgih največ pristašev, zato so v njih imeli najboljši odziv pozivi, naj vlagajo ro-

---

¹²³ »In če se je tudi na Kranjskem osnovalo nekaj posojilnic, pri katerih ni naša 'Zveza' sodelovala, nas to čisto nič ne peče, ker so tudi te posojilnice, katere so brez 'Zvezine' pomoči nastale, vendar le prave slovenske posojilnice, če se tudi Raiffeisenove posojilnice imenujejo; njih pravila so posneta vendar največ po uzorih 'Zvezinih' pravil, bodisi tistih, katere je 'Zveza' še pred več leti priporočila, bodisi tistih pravil, katera so bila v lanskem 'Letopisu' priobčena. Mi smatramo torej vse posojilnice, katere slovenski uradujejo, za naše zavode; zato smo tudi vse v ta 'Letopis' sprejeli in bomo to tudi v prihodnje storili, ako se nam bodo le tudi od vseh letni računi poslali.« (Urednikov uvod k V. »Letopisu« za poslovno leto 1894.)

jaki prihranke samo v domačih posojilnicah. Posojilnica v tem ali onem takem kraju je kmalu razpolagala z znatnimi denarnimi sredstvi. Toda popolnoma drugačen je bil položaj tam, kjer ni bilo premožnih narodnjakov, ali pa na siromašnem podeželju. Tu novoustanovljena posojilnica seveda ni mogla pričakovati, da bi domačini veliko vlagali, marveč je nasprotno denar še potrebovala, da je utegnila nuditi domačim prosilcem čim več posojil. Naloga take posojilnice je bila, preskrbeti si gotovino drugod, bodisi v obliki naložb ali vsaj cenenega kredita. Samo ob sebi umevno pa je, da je bilo posojilnic, ustanovljenih v takih krajih in zato potrebujočih gotovine, precej več ko onih z dovolj denarja.

Vprašanje dovoljne gotovine je bilo stalno na dnevnem redu Zveznih skupščin. Miha Vošnjak je poudarjal na skupščini leta 1885., da posojilnicam, razen celjski in mariborski, še vedno nedostaja gotovine. Skupščina se je po njegovem predlogu zahvalila mariborski posojilnici, ker je bila »podpornica mnogim manjšim posojilnicam«. Tudi celjska posojilnica je posodila, kakor je sporočil Zvezni predsednik, drugim posojilnicam že 26.000 gld. po petinpolodstotnih obrestih. Nadalje je izrekla skupščina zahvalo tako mestni občini ljubljanski za hranilno vlogo 10.000 gld. kakor ljubljanskemu društvu »Narodnemu domu« za vlogo 2000 gld. pri celjski posojilnici.

Prihodnje leto je poročal Vošnjak na skupščini, da imajo posojilnice dovolj denarja, ter sprožil obenem razgovor o ureditvi denarnega vprašanja. Med njim so bili stavljeni razni predlogi, a naposled je izzvenela debata v tem smislu, naj javljajo posojilnice Zvezi, ali potrebujejo denar ali pa ga imajo dovolj, kajti to bo omogočalo posojilnicam, zvedeti pri Zvezi, na katero tovarišico naj se obrnejo v denarni stiski. Zveza naj bi opravljala potemtakem posel posredovalke. Prav zanimivo pa je, da je odklanjal Vošnjak misel, naj bi se ustanovil osrednji denarni zavod, in da so se nasprotno nekateri skupščinarji ogrevali za tako ustanovo.

Na skupščini leta 1890. je bil na dnevnem redu zopet razgovor o ustanovitvi skupne denarne zadruge, kakršno je predlagal Ivan Lapajne, šolski ravnatelj v Krškem. Po njegovi zamisli naj bi se stekal v to zadrugo odvečni

denar posameznih posojilnic. Z njim naj bi zalagala Zveza manjše posojilnice s hranilnimi vlogami in posojili. Predlog je bil po živahni razpravi na Vošnjakov nasvet odložen na prihodnjo skupščino. V oči bije pa to, da so nasprotovali predlogu zastopniki večjih posojilnic¹²⁴ z utemeljitvijo, da je taka centrala nepotrebna, ker opravljajo isto nalogo že tako večje posojilnice, ko podpirajo manjše. Ravno tako je odklonila skupščina leta 1891: vnovič stavljeni Lapajnetov predlog s staro utemeljitvijo, da zadostuje, ako opravlja Zveza obveščevalno službo med posojilnicami tudi glede tega vprašanja. Ista usoda je zadela Lapajnetov predlog na skupščini leta 1892. s pripombo, da še ni napočil čas za ustanovitev »narodne banke« in da za enkrat zadostujejo potrebi obstoječi hranilnici, t. j. Ljubljanska mestna in Južnoštajerska v Celju, in večje posojilnice.

Ivan Lapajne se je res prav živahno zavzemal za uresničenje svoje zamisli. Širil je razumevanje za svoj predlog tudi javno v časopisju,¹²⁵ a razen tega je objavil v drugem letniku »Letopisa slovenskih posojilnic«¹²⁶ dobro podkrepjen članek z naslovom »O skupni denarni zadrugi ali centralni posojilnici«. V njem ponavlja svoj že dvakrat zavr-njeni predlog, »da se ‚Zveza‘ sama pretvori v tako denarno zadrugo, t. j. da bi ‚Zveza‘ poleg moralne podpore, ki jo

¹²⁴ Tudi Vošnjak je bil prvotno med njimi, kajti že na skupščini z dne 27. avgusta 1886 je — po zapisniku — takole o tej reči govoril: »Da bi se posojilnice združile v centralni denarni zavod, ta misel je nekoliko nemška. Nemci so poskusili ustanoviti ‚Central-Vorschusscassa‘ — vse posojilnice v centralni zvezi, kot člani centralne posojilnice. — Ko je prišlo do tega, da bi se upisale kot člani, so se vendar nekaj ustrašile. Ta misel, ki se je tam izprožila, se ni dala uresničiti. Zdaj ko so si pomogle same, ena posojilnica drugi pomaga — se ne more priporočat centralna posojilnica. Kako zdaj drugim posojilnicam pomagat? Naj naznani vsaka posojilnica, koliko ima več koliko manj, le v izkazu se poznati more. — Da bi se posojilnice nadzorovale? — Vsaka posojilnica je na realni podlagi — bi čuden vtis napravilo — prepričaj, ako sem vredna kredita ali ne — naj določi današnji zbor o tej misli, naj naznani posamezna posojilnica stanje in načelstvu zveze bode naznanila, ta ali ona ima več denarja.« — V poznejših letih je tudi Vošnjak izprevidel važnost denarne izravnave med zadrugami po Zvezi ter se prav vneto zavzel za Zvezno reorganizacijo v takem smislu.

¹²⁵ V »Slovenskem Narodu« je priobčil med drugim tudi že načrt takega osrednjega zavoda.

¹²⁶ Več o tem zborniku navaja pripomba ¹²⁸.

daje slovenskim posojilnicam, še materijelno podporo jim naklanjala, t. j. nove in stare posojilnice naj bi 'Zveza' ali centralna posojilnica zalagala s potrebnimi sredstvi v podobi hranilnih vlog. Centralna posojilnica naj bi pa v ta namen dobivala od vseh slovenskih posojilnic potrebna sredstva v podobi deležev ali hranilnih vlog, katere bi dajale proti nizkim obrestim te posojilnice, ki naj bi kot zadružnice pristopile k nameravanemu osrednjemu denarnemu zavodu.«

Ker Lapajne s svojim predlogom v okviru Zveze ni uspel, je na svojo roko ustanovil leta 1895. Centralno posojilnico slovensko v Krškem kot zadrugo z neomejenim jamstvom, ki ji je bil namen, sprejemati od slovenskih posojilnic odvečen denar, pošiljati jim hranilne vloge, dajati jim posojila in stopiti v zvezo z velikimi slovenskimi denarnimi zavodi. Lapajnetova odločitev je naletela na oster odpor¹²⁷ pri vodilnih Zveznih funkcionarjih, ki so bili — kakor je znano — vzeti iz vrst najmočnejših Zveznih članic. Ogorčenje teh zastopnikov nad Lapajnetovim postopanjem, označevanim za samolastno, je bilo toliko, da njegove zadruge v znak protesta niso hoteli niti sprejeti v članstvo Zveze slovenskih posojilnic. To se je zgodilo šele leta 1900., ko je že vse kazalo, da bo Zveza primorana zaradi dotedanjih neuspešnih poskusov v tem pogledu vendarle sprejeti Lapajnetovo denarno centralo za svojo in jo v ta namen preseliti iz Krškega v Celje, do česar pa zaradi reorganizacije Zveze same ni nikoli prišlo.

Velike posojilnice, med njimi najbolj celjska, so ves čas odklanjale misel o ustanovitvi posebne denarne centrale, utemeljujoč svoje stališče s trditvijo, da opravljajo to vlogo že tako same in da zato ni priporočljivo ustvarjati še v lastnih vrstah nepotrebno konkurenco. Posebno se je temu protivila celjska posojilnica, ker se je očitvidno bala za svojo

---

¹²⁷ »Zveza slovenskih posojilnic« je v »Slovincu« dne 19. junija 1895, št. 138, priobčila izjavo, v kateri poudarja, da za dne 23. junija določena ustanovitev »Centralne posojilnice slovenske« v Krškem ni po njenih intencijah in jo zato ne odobrava, ker je njena centralna posojilnica de facto celjska posojilnica. Ustanovitev »Centralne posojilnice« je samo »osoben poskus podjetja gospoda Ivana Lapajnet«.

vodilno vlogo, saj je pri mnogih, zlasti koroških zadrugah veljala za Zvezno denarno centralo. Zveza sama pa je morala upoštevati mnenje velikih posojilnic, in to ne le zaradi tega, ker so bili njihovi zastopniki v Zvezi odločujoči činitelji, marveč tudi zato, ker je bila v gmotnem pogledu docela od njih odvisna. Velike posojilnice so namreč plačevale največ prispevkov, s katerimi se je Zveza vzdrževala, ter so razmeroma bore malo zahtevale od nje, prav za prav niso povzročale nobenega dela, saj so imele strokovno dobro izvežbano osebje in druga sredstva. Odpor istih posojilnic je nadalje zakrivil, da se je reorganizirala Zveza slovenskih posojilnic tako pozno ter da je izstopila iz nje medtem marsikatera zadruga, nezadovoljna, ker ji — kakor so delale to pozneje druge zadružne zveze za svoje članice — ni nudila vseh ugodnosti obenem tudi kot denarna centrala. Taka nezadovoljna zadruga se je rajši pridružila drugi osrednji zadružni organizaciji, od katere je imela večje koristi.

Srečnejšo roko je imela Zveza slovenskih posojilnic pri uvedbi nadzorstva nad včlanjenimi posojilnicami. Sicer je res, da niso prevladovali pri tem interesni spori, kakor je pri vprašanju centrale za denarno izravnavo, marveč so bili pregledi, ko je bilo premagano prvo nezaupanje, celó zaželeni kot dobrodošla prilika, da so se mogli poslujoči odborniki manjših posojilnic marsičesa naučiti od revizorja, ki je bil v posojilničnih zadevah vsestranski dobro podkovan. Gotovo je pospeševala in mnogo doprinala k hitrejši udomačitvi revizij tudi okolnost, da se je pripravljaj ob tistem času, ko je začela Zveza z revizijami, poseben revizijski zakon za zadruge ter se je o tem tako v strokovnih krogih kakor sploh v javnosti mnogo razpravljalo. A kljub temu pomeni uvedba prostovoljnega nadzorstva ne le izredno lep napredek našega zadružništva, temveč tudi prav lep uspeh Zveze slovenskih posojilnic. Pri presojanju se mora namreč upoštevati že naglašeno ljubosumno varovanje samostojnosti in neodvisnosti od posameznih posojilnic, ki je prihajalo zgovorno do dokaza pri dokončni ureditvi prvih Zveznih pravil.

Prvo beležko,¹²⁸ nanašajočo se na revizijo zadrug, je priobčila »Zadruga« (tečaj II., št. 10, str. 40) že leta 1885., vendar samo kot kronistično vest o dobrih posledicah uvedenega pregledovanja pri nemških zadrugah z željo, da se uvede kaj podobnega tudi pri nas, o čemer naj razpravlja morda že prihodnja Zvezna skupščina. Toda šele tri leta pozneje (1888.) je sklenila Zvezna skupščina na predlog zastopnika mariborske posojilnice, drja. Jerneja Glančnika, soglasno: »Zvezi se naroča, da skrbi za enotno in redno poslovanje slovenskih posojilnic in da v ta namen odredi in naprosi ravnateljstva posojilnic, da pregledujejo delovanje drugih posojilnic, in sicer po nekem redu, od vodstva zveze ustanovljenem. Sklep se naznanja vsem posojilnicam s prošnjo, da prevzamejo pregledovanje tiste posojilnice, katero jim je naloženo od vodstva, oziroma da odposlanca pregledujoče posojilnice blagovoljno sprejme ter mu razjasnjuje poslovanje.«

Izvršujé navedeni skupščinski sklep, je sklenil Zvezni odbor dne 28. oktobra 1888 tole: »V smislu sklepa občnega zbora zveze slovenskih posojilnic v Ptuju dne 29. julija t. l. glede pregledovanja posojilnic in njihovega poslovanja odredil je danes odbor v svoji seji, da se poslovanje štajerskih posojilnic pregleda še pred novim letom, in sicer po tajnikih Mariborske in Celjske posojilnice, kar se posojilnicam: Ptuj, Ormož, Žavec in Spodnji Dravograd z opazko naznanja, da bodeta dan pregledovanja omenjena tajnika sama naznanila in se prosijo posojilnice, da tem dvema gospodoma blagovoljno razkažejo poslovanje.«

Tako se je prostovoljno uvedla ustanova, ki je bila in je za naše združno življenje velikega in odličnega pomena.

---

¹²⁸ Glasila se je: »Pregledovanje posojilnic. V nemških združnih listih čitamo, da imajo nekatere zveze nemških zadrug preglednike zadrug, in posnamemo iz dotičnega poročila, da so se povsod vse zadruge prav rade podvrgle pregledovanji: tu in tam so se nahajali pogoški in pomanjkljivosti, ki so se odstranili in se je na ta način pri združništvu v dveh letih večboljšalo, kakor prej v 10 do 20 letih. Tudi pri nas bi bilo to zelo koristno in treba bode enkrat na to misliti. Znabiti bode imel že letošnji občni zbor zveze slovenskih posojilnic priliko, se o tem važnem predmetu razgovarjati.«

Ker Zvezna pravila med svojimi nalogami niso navajala ali določala opravljanja revizij, jih je skupščina dne 8. oktobra 1890 predvsem zaradi izpopolnitve v tem smislu¹²⁹ izpremenila, in sicer »da bode imel odbor pravico in dolžnost, pošiljati svoje nadzornike k posameznim posojilnicam, da se prepričajo o njih poslovanju in uradovanju. Ti nadzorniki naj bodo, ako mogoče, zapriseženi, ali pa naj vsaj storijo načelstvu zveze s častno besedo obljubo, da bodo revizijo izvršili vestno in čuvali uradniško tajnost.« Izpremembo je potrdilo notranje ministrstvo dne 24. novembra 1890 z odlokom št. 23.419.

(Potrjena pravila so ostala v veljavi ves čas nadaljnjega Zveznega obstoja. »Zveza kranjskih posojilnic«, ki je bila leta 1895. ustanovljena v Ljubljani, je sprejela skoraj dobesedno ista pravila, ker jih je očitvidno imela za dobra in praktično preskušena.)

Revizije so rodile prav dober uspeh in se tudi razmehoma prav kmalu udomačile. Iz predloga, stavljenega na skupščini leta 1891., »da se naj revizor od vlade zapriseže, ker bi imel čisto drugo stališče proti Posojilnicam«, se more posneti, da nekaterim posojilnicam ni bil popolnoma jasen revizorjev značaj in položaj. Posamezniki so mislili, da je treba pridobiti revizorju potrebno veljavo — spričo nedostajanja zakonitih predpisov — z Zveznimi sklepi. Dasi predlog ni bil sprejet, odseva iz njega vendarle živa želja, napraviti revizorje za uradne ali vsaj poluradne osebe, ki bi imele seve ne samo dolžnosti, marveč tudi pravice, prav za prav za osebe, katerih službene izjave bi veljale za uradne ali najmanj za poluradne. Ugotovitve, izjave ali kar si že bodi dejanj takih revizorjev bi gotovo povsem drugače učinkovale in se koristno uporabljale pri zavračanju stalno se ponavljajočih napadov posojilničnih nasprotnikov, ki so trosili javno klevete o nerednostih v naših mladih denarnih zavodih in skorajšnjem njihovem propadu.

Ista skupščina je nadalje določila, na kaj mora revizor med pregledovanjem posebno paziti in kaj v svojem revi-

¹²⁹ Na Zvezni skupščini dne 23. julija 1887 so bila pravila tudi izpremenjena, zlasti § 2., tako, da je imela Zveza »pravico braniti posojilnice pred splošnimi napadi ter čuvati koristi posojilnic kot skupine«.

zijskem zapisniku¹³⁰ omenjati, kakor tudi sklenila, naj vsaka posojilnica, ki prostovoljno pristane na Zvezno revizijo, to pismeno sporoči Zvezi v štirinajstih dneh.

Na skupščini je sporočil Miha Vošnjak, tedaj državni poslanec na Dunaju,¹³¹ da je bil stavljen v državnem zboru zakonski predlog o uvedbi obvezne revizije zadrug, ter obenem razložil, kakšne pobude so to pospešile. Pravi razlog za ta korak je tičal namreč v polomih več nemških zadrug, pri katerih so marsikaj poneverili premalo nadzorovani njihovi opravitelji. Istočasno so namerjali spremeniti tudi nekatera določila zadružnega zakona, zlasti tista, ki so se nanašala na jamstvo.

Gmotne razmere Zvezi niso dopuščale, namestiti posebno strokovno moč za opravljanje revizij. Zato si je pomagala tako, da je naprosila tajnika mariborske posojilnice, naj pregleduje posojilnice kot njen revizor. Pozneje (iz leta 1892.), ko je uvidela, da vseh pregledov ena sama oseba ne bo zmogla opravljati, je postavila tajnika mariborske posojilnice Pavla Simona za nadzornika štajerskih in koroških, a Ivana Lapajneto za nadzornika kranjskih in primorskih posojilnic, kar je trajalo z manjšimi spremembami do leta 1898., ko se je Zvezno gmotno stanje že toliko okrepilo, da je bil lahko nameščen stalni revizor in tajnik, in to Franjo Jošt, uradnik celjske posojilnice.

Omembe vredno je, da je dala pregledovati Zveza zgolj manjše posojilnice, a velikih ne. Svoj postopek je utemeljevala s tem, da je pri velikih denarnih zavodih že tako vse pravilno, ker imajo dobre strokovne moči tako med uradništvom kakor v upravi ter bi se tratil torej z revizijami

---

¹³⁰ Revizor je uporabljal pri izvrševanju te naloge poseben natisnjeni obrazec, ki ga je založila Zveza. To »poročilo o reviziji oziroma o delovanju in poslovanju Posojilnice...« se je od leta do leta vidno izpopolnjevalo, kar priča, da je praktično izvrševanje revizije samo pokazalo, v kateri smeri naj se izpopolnjuje ta nova ustanova.

¹³¹ Že Zvezni skupščini za leto 1887. je povedal Vošnjak, da se je potegoval v državnem zboru za ustanovitev »posojilniškega kluba« — krožka poslancev interesentov za vsa vprašanja, tikajoča se posojilnic. Njemu se je posrečilo, ustanoviti tak krožek, ki se je kmalu zelo dobro uveljavil v prid posojilnicam. Zasluga kluba je tudi bila, da se je sprožila v parlamentu zahteva glede obvezne revizije zadrug in da je sestavila vlada s sodelovanjem klubskih članov primeren zakonski osnutek.

samo čas, in to tembolj, ker bi utegnile trajati marsikje kar po več dni.

Pridobljene skušnje in praktični uspehi so pripomogli, da se je revizija od leta do leta čimbolj izpopolnjevala in postala polagoma nepogrešljiva ustanova. Zakon¹³² o njeni obveznosti ji je preskrbel potemtakem samo zakonito podstavo in potrdil njeno dolgoletno stanje in ni uvedel pri nas nobene novosti.

---

¹³² Zakon z dne 10. junija 1903, drž. zak. št. 133, o reviziji pridobitnih in gospodarskih zadrug in drugih društev.

X.

Stanje našega zadružništva ob zaključku prve dobe

Ako presodimo ob zaključku prve razvojne dobe našega zadružništva njegovo stanje ter napravimo bilanco njegovega več ko dvajsetletnega obstoja in delovanja, se nam nudi prav zanimiva slika. Že uvodoma smo poudarjali, da se zadružna misel pri nas — ako izločimo ljubljansko Obrtno pomožno društvo — razmeroma dolgo časa ni uko-reninila. Šele šestnajst let po odlično uspeli akciji ljubljanskih obrtnikov v letu 1856. je nastala druga slovenska posojilnica. V nastopnih letih so sledile nekatere druge, nato pa je leta 1877. ustanavljanje zastalo, kar je trajalo do leta 1881., ko je nastopil Miha Vošnjak. Izza tega časa se je število novih posojilnic stalno večalo, to leto bolj, ono zopet manj. Nazorno prikazuje številčni razvoj slovenskih posojilnic za prvo dobo tabela I., kateri je vzeta za podstavo zadrugam v bivših deželah Kranjski in Štajerski zadružni register.

Številčno drugačno sliko pa nudijo Zvezni »Opravični izkazi slovenskih posojilnic« za posamezna leta in »Letopisi«, ¹³³ ki so tudi temelj drugi in tretji tabeli.

¹³³ Glede izdajanja tega zbornika je treba vedeti tole: Zvezna skupščina je usvojila dne 8. oktobra 1890 predlog Ivana Lapajnet, mereč na to, »da bi se na mesto 'Zadruga' vsako leto izdal 'Letopis slovenskih posojilnic' na podlagi letnih računov. Ta letopis bi naj prinašal račune posojilnic in druge važne reči in bil bi naj obširna in podučljiva knjiga za strokovnjake in slovenske domoljube«. Sklep je bil uresničen leta 1891., ko je izšla prva knjiga, katero je uredil Ivan Lapajne. Ta začetni »Letopis« je podal sliko o dejanju in nehanju naših posojilnic v poslovnem letu 1890. Toda tudi v naslednjih letih so izhajali »Letopisi«, ki so se vsebinski bolj in bolj izpopolnjevali. V predgovoru k drugemu letniku »Letopisa« pravi Vošnjak med drugim: »Pričeto delovanje je treba nadaljevati. Za lanskim 1. Letopisom sledi 2. Le-

Tabela I.

Številčni razvoj slovenskih posojilnic

Leto	Kranjska	Štajerska	Koroška	Primorska	Vseh
1856.	1	—	—	—	1
1872.	1	1	—	—	2
1873.	1	1	1	—	3
1874.	1	3	1	—	5
1875.	3	3	1	—	7
1876.	3	4	1	—	8
1881.	3	6	6	—	10
1882.	6	8	1	—	15
1883.	6	9	1	—	16
1884.	6	14	1	2	23
1885.	9	14	3	2	28
1886.	9	14	3	2	28
1887.	9	16	3	2	30
1888.	11	16	5	2	34
1889.	11	16	7	3	37
1890.	12	19	8	3	42
1891.	14	22	11	4	51
1892.	14	23	13	7	57
1893.	18	24	16	9	67
1894.	28	27	16	10	81

Razlika je v tem, da so upoštevane v prvem primeru ob koncu vsakega leta samo posojilnice, že vpisane v združnem registru, medtem ko so »Opravični izkazi« in »Letopisi« vsebovali vse posojilnice, formalno že ustanovljene do konca obravnavanega leta, včasih celo tiste, ki so bile ustanovljene do dne zaključene redakcije, potemtakem še po koncu obravnavanega poslovnega leta.

Razlika med tem in onim načinom je precejšnja. Medtem ko kaže tabela I., da je bilo konec leta 1894., torej ob

topis slovenskih posojilnic, ob enem glasilo naše 'Zveze', ki hoče s priobčevanjem podatkov in navodov, ki so v tej knjigi, z ene strani koristiti v zvezi stoječim posojilnicam, z druge pa svetu, osobito slovenskemu občinstvu pokazati, kako stoje in napredujejo naši slovenski zavodi. Nadejamo se, da s tem naši dobri stvari in slovenskemu imenu koristimo.«

zaključku prve razvojne dobe, skupaj ena in osemdeset posojilnic, od njih osem in dvajset na Kranjskem, sedem in dvajset na Štajerskem, šestnajst na Koroškem in deset na Primorskem, našteva »Letopis« za isti čas enajst posojilnic več ali dva in devetdeset, in sicer pet in trideset kranjskih, sedem in dvajset štajerskih, osemnajst koroških in dvanajst primorskih.

Že sam pogled na zemljevid (str. 121.) nas prepričuje, da je bila slovenska zemlja ob koncu prve razvojne dobe neenakomerno posuta s posojilnicami, s temi novimi samopomočnimi in gospodarskimi podjetji. Vzrok temu tiči v različnosti krajevnih razmer, a precej tudi v okolnosti, da je bilo slovensko ozemlje razdeljeno na več dežel, kronovin, od katerih je imela vsaka svojstveno življenje: narodno-politično, kulturno, gospodarsko, socialno itd.

Ako upoštevamo, da so pritiskali nasprotniki na Koroškem že od nekdanj zelo močno na naš živelj in da je bil le-tega odpor iz več razlogov dosti šibkejši, kakor na primer na Štajerskem, sprevidimo, da je pomenilo šestnajst ali celo osemnajst posojilnic razmeroma kaj lep uspeh. Seveda pa to število posojilnic nikakor ni zadostovalo, o čemer prezgovorno pričajo njihove nove ustanovitve v poznejših letih. Značilno za naše narodnostne razmere na Koroškem je dejstvo, da so bile slovenske posojilnice pretežno samo na podeželju. V večjih krajih je znal namreč nemški element najti pota in načine za obrezuspešenje vsega, kar je utegnilo količkaj pospeševati ustanovitev slovenske posojilnice. Nemški krogi so se očitvidno zelo dobro zavedali, kaj more pomeniti gospodarska osamosvojitev Slovencev tudi v narodnostnem pogledu. Zategadelj so se z vso silo upirali ustanovitvi vsake slovenske posojilnice.

V času, ko se je jelo pri nas posojilništvo razvijati, je bila štajerska vodilno središče vsega narodnopolitičnega delovanja Slovencev. To se je poznalo tudi pri združništvu, saj je Štajerska številčno dolgo časa močno prednjačila drugim slovenskim pokrajinam. Vošnjakovo načrtno prizadevanje, ustanoviti v vseh večjih krajih močne posojilnice, je rodilo uspeh. Ob zaključku prve dobe so

imeli skoraj vsi pomembnejši kraji na slovenskem Štajerskem svoje kreditne zadruge. Zgolj v nekaterih predelih so bile posojilnice številčno šibkeje zastopane, a ponekod jih sploh ni bilo. Tako jih je nedostajalo v dravski dolini, slovenjegraškem in laškem okraju. Tudi v Slovenskih goricah in Halozah se naše posojilnice niso mogle številčno dovolj močno razviti, čeprav so v njihovih središčih delovale dobro uspevajoče kreditne zadruge. V nasprotju s Koroško so imele štajerske posojilnice sedeže skoraj samo v večjih krajih (mestih in trgih), kar priča o prodirni moči slovenstva na Štajerskem. Sploh so bile slovenske posojilnice dober barometer o jakosti in zavednosti slovenskega življa v posameznih krajih.

Manj zadovoljujočo sliko nudi Kranjska, dasi je prekosila že leta 1894. po številu posojilnic Štajersko. Medtem ko je imela Notranjska že jako lepo število posojilnic, sta Dolenjska in prav posebno Gorenjska močno zaostajali. Verjetno je iskati razlog temu tudi v narodnostnem obelježju prvih naših posojilnic. Ker niso bile namreč narodnostne razmere na Kranjskem še daleč tako razgibane in zaostrene kakor na Štajerskem in Koroškem, zato niso čutili kranjski narodni krogi potrebe po gospodarski obrambi z izrazitim narodnostnim obelježjem. Posojilnica je veljala v tistih časih namreč še vedno bolj za eminentno narodnostno obrambno orožje kakor za pravo gospodarsko podjetje s socialnimi nalogami. Zaradi tega so mislili na Kranjskem, da glede na vladajoče razmere slovenskih kreditnih zadrug v takem številu ne potrebujejo. Čim bolj pa se je naziranje o združništvu izpreminjalo ter je zavzemalo pravo smer, tem bolj so skušali tudi na Kranjskem zadovoljevati ugotovljene potrebe z ustanavljanjem zadrug. Ta ugotovitev velja tako za Kranjsko kakor za vse druge slovenske pokrajine, a razen tega tudi za vse vrste zadrug.

Na Primorskem je bila združna misel šele v povojih. Zato je bilo število posojilnic na koncu prve razvojne dobe našega združništva le skromno. Priznati pa se mora Primorski, da je nadomestila v naslednjih letih naglo mnogo zamujenega in da se je tudi v združništvu postavila častno ob bok ostalim slovenskim pokrajinam.

O razlogih, zakaj je imela pretežna večina (79 %) posojilnic neomejeno jamstvo, je bilo že govora. K temu pristavljamo, da je zlasti tudi zakon o pristojbinskih ugodnostih za kreditna in napredninska društva (hranilnice in posojilnice) z dne 1. junija 1889, drž. zak. št. 91, precej vplival na to, da so se odločile zadruga za neomejeno jamstvo.¹³⁴

Razvoj slovenskih posojilnic, izražen s števili, predočujeta naslednji tabeli, temelječi na »Opravičnih izkazih«, ki jih je sestavljala Zveza izza leta 1884. in priobčevala v »Zadrugi«, a pozneje izpopolnjene v Letopisih«. Zveza se je precej trudila z zbiranjem, predelovanjem in objavljanjem statističnih podatkov. Njen napor je označiti za tem večji, ker je morala i tu orati ledino. Zato je treba tembolj ceniti sestavljavčevo prizadevanje, obenem pa šteti v dobro slovenskim posojilnicam, da niso vnemar puščale Zveznih pozivov glede neogibno potrebnega ji materiala. Toda čeprav kažejo rečeni izkazi tu pa tam vrzeli,¹³⁵ ki

¹³⁴ Ugodnost je obstajala v tem, da so smele posojilnice kolkovati zadolžnice dosti niže, nego jih je bilo treba sicer. Pravico, uporabljati ugodnosti, je priznaval pristojbinski urad ali pa jo je podeljevalo finančno ravateljstvo na prošnjo samo posojilnicam, ki so po pravilih: 1. imele neomejeno jamstvo; 2. omejevale delovanje na manjši kraj; 3. imele poslovne deleže, ne višje od 25 gld., ki se niso obrestovali ali pa vsaj ne više nego hranilne vloge; 4. dovoljevale posojila zgolj zadrugnikom, a ne na menice; 5. zahtevale za posojila obrestno mero, ki ni presegala s postranskimi pristojbinami vred obrestne mere hranilnih vlog za več ko poldrugi odstotek.

¹³⁵ Tako je moral urednik »Letopisa« čisto sestavljati izkaz brez podatkov nekaterih posojilnic, ker se vzlic opetovanim prošnjam in željam, da predlože material, niso odzvale, ali pa jemati kar kratko in malo podatke prejšnjega leta. Skoraj redno kaže »Letopis«, kakor smo že omenili, razliko med tabelo, ki našteva posamezne posojilnice in navaja starost, vrsto jamstva itd., in med ostalimi tabelami, ki obravnavajo posamezne postavke iz računskih zaključkov. Razlog tej različnosti tiči v tem, da je naštevata prva tabela vse zadruga, ki so bile do dneva, ko se je zaključila redakcija »Letopisa«, ustanovljene, torej tudi po koncu obravnavanega poslovnega leta, medtem ko so bile upoštevane v ostalih tabelah le posojilnice, ki so poslale podatke, ali pa stare, t. j. dolgo časa poslujoče zadruga. — Dogajalo se je tudi to — nekaj let celo redno — da se števila prejšnjega leta, ki so se vzela zaradi primerjave z uspehi obravnavanega leta, niso ujemala s števili, objavljenimi v »Letopisu« dotičnega poslovnega leta. Ker teh izpremenjenih števil, ki so bila morda po naknadno dospelih podatkih točnejša, ni bilo mogoče natančno obraziliti, so se uporabili načeloma kar podatki iz ustrežajočega »Letopisa«.

povzročajo nepopolnost podatkov, si je mogoče vendarle in vkljub temu vobče nazorno predstavljati razvoj našega posojilništva. Vsaj vodilni krogi¹³⁶ našega združništva so se očitno dobro zavedali, da je statistika posojilnic »...miniatura, pa zanesljiva slika celotnega slovenskega gospodarstva, in zbirati take slike redno leto za letom spada vendar k načelom gospodarske miselnosti; kajti ni racionalnosti brez podrobnega pregleda, brez možnosti, v zasebnih razdobjih primerjati dosežene uspehe in zagrešene hibe«. ¹³⁷

Tabela II.

Naraščanje združnikov in vplačanih deležev

Poslovno leto	Število upoštevanih posojilnic ¹³⁸	Število združnikov	Vplačani deleži v goldinarjih
1884.	21	7.536	197.160
1885.	25	10.508	223.979
1886.	27	8.086	261.028
1887.	28	13.369	307.047
1888.	30	15.297	338.093
1889.	33	17.361	381.417
1890.	37	19.812	390.680
1891.	49	22.935	440.937
1892.	56	26.752	483.609
1893.	60	30.331	543.971
1894.	72	36.403	618.055

¹³⁶ Da je imel Vošnjak veliko, če že ne največjo zaslugo, da je poglago slovensko združništvo, ko je bilo prav za prav še v povojih, znatno važnost na statistiko, sklepamo ne le iz njegovih izjav (na primer uvodov k »Letopisom«), ampak tudi iz tega, ker ga označujejo vsi sodobniki za prenaobraženega realista. Ker je izpričeval še prav posebno nadarjenost za matematično vedo, zato so ga nagovarjali, naj se posveti tej stroki.

¹³⁷ Dr. Albin Ogris: Statistika kreditnih zadrug v Sloveniji za poslovno leto 1926. (Zbornik znanstvenih razprav, letnik VI., str. 95.)

¹³⁸ Kakor je bilo že omenjeno, niso vse zadruge pravočasno sledile Zvezni poziv glede predložitve računskih zaključkov in drugih statističnih podatkov. Zato statistika, objavljena v »Opravičnih izkazih« in »Letopisih«, ni povsem točna, ker ne obsega poslovanja prav vseh slovenskih posojilnic v obravnavanih letih, ampak manjkajo podatki zamudnic. Da se to podčrta, je v tem stolpcu označeno število zadrug, katerih podatke vsebujeta tako II. kakor tabela III. (Primerjaj tudi pripombo ¹³⁵!)

Nove posojilnice so množile tudi število zadrušnikov. Deloma je pripisovati to povrhu činjenici, da so omejevale posojilnice poslovanje samo na člane. Zategadelj so morali posojilojemniki pristopiti k posojilnici, pri kateri so prosili za posojilo. A nasprotno je tudi resnica, da so bile posojilnice prisiljene, če so hotele uživati davčne ugodnosti, sprejeti vse dolžnike za člane, kar dostikrat nekaterim ni bilo prav in všeč, kajti bale so se v narodnem pogledu nezanesljivih manjših dolžnikov, ki bi utegnili nanje vplivati narodni nasprotniki.

Število zadrušnikov se je stalno večalo. Tabela II. kaže sicer v letu 1886. precejšen vpad, ki pa je samo navidezen. Dejanski so tudi v tem letu vse zadruge pridobile precej članov. Razlika se dá pojasniti na eni strani tako, da ta statistika ne navaja pet zadrug, ki so imele 1885. leta 2110 zadrušnikov, na drugi strani pa je ena zadruga (Obrtno pomožno društvo v Ljubljani), ki je v letu 1885. izkazovala 2391 članov, a jih leta 1886. naenkrat štela samo 261. Navedba za leto 1885. je netočna, zakaj pravilno število zadrušnikov bi moralo biti navedeno z 260.¹³⁹

Ako vzamemo za podlago podatke zadnjega leta (1894.), se prepričamo, da je odpadlo povprečno na vsako posojilnico razmeroma veliko članov, namreč po 505 zadrušnikov. Toda dejanski smo imeli na eni strani zadrugo, ki je štela samo dva in dvajset zadrušnikov (njeni člani so bili samo imetniki velikih deležev po 100 gld. ter je poslovala zato tudi z nečlani), na drugi strani pa je štela ptujska posojilnica, največja glede članstva, 4024 zadrušnikov.

Sporedno s članstvom je naraščala tudi deležna glavnica, vendar ne enakomerno. Medtem ko je odpadlo namreč v letu 1884. povprečno na vsakega zadrušnika po 26'16 gld. deležne glavnice, se je to razmerje l. 1894. znižalo na 16'97 gld. Razlog za to je okolnost, da je bil delež pri novoustanov-

¹³⁹ Tabela, ki sem jo priobčil v svoji študiji »Naša prva zadruga« (str. 15.) ter jo sestavil po računskih zaključkih Obrtno pomožnega društva v Ljubljani, svedoči, da ni štela ta zadruga od ustanovitve pa do leta 1918. nikoli več ko 348 članov. Nerazumljivo je zatorej, kako se je mogla vtihotapiti v Zvezne »Opravične izkaze« napaka, ki je ostala v njih kar več let, saj je navajal že izkaz za leto 1884., da ima zadruga 2386 članov.

ljenih posojilnicah že zaradi tega nizek, da so mogli tudi dolžniki pristopiti k zadrugi in zmogli kot novi člani plačati deleže. Za nadaljnji razlog je imeti to, da je zaostajalo število vedno precej velikih glavnih deležev daleč za nizkimi opravnimi deleži. Nedostatni podatki ne dopuščajo, da bi se dala sestaviti primerjalna razpredelnica o tem, koliko je bilo glavnih in koliko opravnih deležev. Toliko pa se dá vendarle ugotoviti, da se je velikost glavnih deležev gibala med pet in sto goldinarji (samo ena zadruga je imela deleže tudi po 200 gld.) in da so bili pri večini posojilnic glavni deleži po deset goldinarjev. A tudi znesek opravnih deležev je bil kaj različen (med enim goldinarjem in tridesetimi goldinarji, najčešče pa je znašal en goldinar).

Tabela III.

Razvoj važnejših bilančnih postavk

Poslovno leto	Hranilne vloge	Posojila	Čisti dobiček	Rezervni sklad	Upravni stroški
	v goldinarjih				
1884.	1,365.747	1,591.746	18.813	88.095	11.901
1885.	1,599.092	1,885.590	22.683	105.903	14.279
1886.	1,969.500	2,254.562	28.391	113.191	15.191
1887.	2,296.211	2,606.192	30.959	157.105	16.748
1888.	2,698.601	2,943.369	35.729	194.328	19.590
1889.	3,275.844	3,622.806	49.072	193.196	21.540
1890.	3,862.331	4,216.228	58.123	244.875	22.133
1891.	4,955.550	5,070.723	66.226	293.388	28.319
1892.	6,205.643	6,141.097	72.038	365.151	34.371
1893.	7,211.632	7,426.349	93.872	440.472	39.433
1894.	8,536.131	8,565.292	104.205	510.354	45.197

Kakor pri tabelah I. in II., tako se opaža tudi pri III. od leta do leta naraščanje, in to pri vseh postavkah. Naraščanje je postopno, kar priča o naravnem razvoju sloven-

¹⁴⁰ Zaradi nedostatnosti zbrane statistične tvarine se pritožuje tudi urednik »Letopisa«, ki graja neredne posojilnice in jih poučuje, kakšne podatke naj pošiljajo, da bo moči sestaviti dobro statistiko.

skega posojilništva. Upoštevati se more nadalje, če se primerjajo vse ostale postavke, da so bile nove posojilnice majhne ali ustanovljene v manjših okrajih, večidel v vaseh, ter da se niso mogle nikoli in z ničimer primerjati ali pa se celo kakor koli kosati vsaj približno z velikimi posojilnicami (n. pr. s tistimi, katerih sedeži so bili v Celju, Mariboru, Ptuj, Ljubljani in drugod), ki vse so že izza l. 1884. ne le obstajale, ampak tudi že uspešno delovale.

Čim bolj se je med ljudstvom širil smisel za posojilnice in posebno čim bolj se je utrjevalo zaupanje do teh domačih denarnih zavodov, tem bolj so se množile pri njih tudi hranilne vloge. Konec l. 1894. so dosegle že upoštevanja vredno vsoto 8.536.131 gld. Akopprav pa je ta vsota v primeri s stanjem petnajstih regulativnih hranilnic, ki so poslovale takrat na ozemlju bivše dravske banovine in imele leta 1890. za 41.398.730 gld.¹⁴¹ hranilnih vlog, zares jako skromna, se mora vendar pri presojanju upoštevati, da so zrle na eni strani vsaj nekatere regulativne hranilnice na svoj večdesetletni obstoj,¹⁴² da so jih oblastva močno favorizirala, na drugi strani pa je šlo za združna podjetja, izmed katerih so bila najstarejša ustanovljena komaj dobrih dvajset let poprej, medtem ko je bila večina njih še prav mlada. Tudi krog, iz katerega je nastajala klientela te in one vrste denarnih zavodov, je bil bistveno različen: tu veleposestniški, industrijski, trgovski, obrtniški in drugi meščanski krogi, tam razen zavednih meščanov pretežno kmetijski živelj. In še ta je, kolikor je prihajal kot varčevalec sploh v poštev, kaj rad že iz navade sledil vabljeni klic starih in vobče uvaževanih regulativnih hranilnic. Le prav polagoma, toda stalno so se razmere boljšale v korist posojilnic. Ako pa se upošteva še svoječasno odklonilno razporeditev naših lastnih ljudi do domačih posojilnic, pridobi skupna vsota vlog še večjo pomembnost.

¹⁴¹ To razmerje je še neugodnejše, če se vzame za primerjavo stanje hranilnih vlog regulativnih hranilnic iz leta 1894. V tem letu jih je samo Kranjska hranilnica v Ljubljani izkazovala za 30.889.814*47 gld., nadalje sta jih imeli Mestna hranilnica ljubljanska v Ljubljani za 3.387.952*32 gld. in Južnoštajerska hranilnica v Celju za 1.280.982*— gld.

¹⁴² Primerjaj pripombo ¹⁸ (str. 20.)!

Z zbiranjem hranilnih vlog so opravljale posojilnice eminentno važen gospodarski posel, ki je bil tem važnejši, ker je šlo za zbiranje in hranjenje majhnih, drobnih prihrankov našega človeka, ki je moral nositi denar poprej v denarne zavode dostikrat zagrizenih nasprotnikov ali pa je ležal ta denar neukoriščan pri posameznikih.

Povpraševanje po posojilih je bilo iz umljivih razlogov ves čas zelo živahno. Posojilnice so zmogle seveda izposojati le toliko, kolikor so jim dopuščala denarna sredstva. To prikazuje zgovorno razpredelek o posojilih, ki se je zviševal vzporedno z onim hranilnih vlog, kajpak s še prištetimi lastnimi posojilničnimi sredstvi, t. j. z deležno glavnico in rezervnim skladom. Zato niso postavke o posojilih same po sebi nikako merilo o dviganju in padanju potreb našega ljudstva. Tudi stanje tega računa konec poslovnega leta premalo razodeva, saj je bilo veliko posojil izplačanih in vrnjenih v istem letu. Zategadelj bilančne postavke o posojilih teh zneskov niso vsebovale.

Obrestna mera za hranilne vloge je bila skoraj pri vseh posojilnicah štiriinpolodstotna, ponekod celo petodstotna, za posojila pa povprečno šestodstotna, pri nekaterih celo samo petodstotna in le pri dveh, treh sedemodstotna.

Naravna posledica majhne razmičnosti med obrestmi za hranilne vloge in onimi za posojila je bila, da je bil spričo razmeroma majhnih upravnih stroškov in drugih izdatkov le skromen čisti dobiček. A ta se je kajpada zviševal že zavoľjo tega, ker so se dajala leto za letom večja posojila. Lepo se zrcali požrtvovalnost takratnih posojilničnih funkcionarjev v postavki o majhnih upravnih stroških, ki so znašali v zadnjem letu za vse posojilnice samo 45.197 gld. To jasno dokazuje, da so opravljali pretežno večino poslov funkcionarji sami ter prejemale za svoje delo po navadi neko nagrado. Koliko so izplačale posojilnice iz tega naslova, iz priobčenih podatkov ni moči posneti. Od čistega dobička so se naklanjali tudi precejšnji zneski za dobrodelne namene, razen tega pa se izplačevale ponekod še obresti na deleže in dividenda. Ostanek je dobil rezervni sklad, ki se je postopno večal in utrjeval zaupanje v slovenske posojilnice med ljudstvom.

Ko ocenjujemo uspehe slovenskih posojilnic ob zaključku prve razvojne dobe našega zadružništva, prikazane v številih, je prav in dobro, da presojamo podrobneje ne le nastanek tega zadružništva, marveč še to, kako je učinkovalo več ko dvajsetletno delovanje slovenskih zadrug na tedanje naše narodno gospodarstvo in njegov nadaljnji razvoj. Dejstvo, da je doba, ki jo obravnavamo, že daleč pomaknjena od nas, nam na eni strani omogoča objektivnejšo presojo, na drugi strani pa nas vprav ta okolnost nekako plaši, da se moremo vse premalo vživeti v takratne razmere in da jih vse le preveč opazujemo po dandanašnjih časovnih prilikah.

Zgodovina nas poučuje, da so rodili svetovno zadružno gibanje gospodarska beda in stiska in spoznanje, da je zgolj v samopomoči prava rešitev. Kar za druge, velja tudi za nas, kakor dokazujejo spred opisane gospodarske in socialne razmere. Toda razen splošno gospodarskih in socialnih težav, kakršne so morali bolj ali manj, seveda primerno svojim razmeram, prestajati Angleži, Francozi, Nemci in drugi narodi, ki so živeli že takrat, ko se je pri njih porodila moderna zadružna misel, v lastnih, samostojnih in v narodnem pogledu enotnih državah, so bile pri nas spričo drugačnega položaja še posebne težkoče. Prizadevanje našega življa za narodnopolitično svobodo in enakopravnost z drugimi narodi je naletelo na hud odpor pri narodih, ki so se čutili zbog našega obrambnega početja ogroženi v dotedanjem svojem privilegiranem položaju. Zavedali so se namreč predobro, da jim utegne realizacija slovenskega narodnega programa zavreti, če že ne popolnoma onemogočiti nadaljnjo gospodarsko in politično ekspanzijo na račun malega slovenskega naroda. Zato so začeli tujerodni politični krogi skupno z gospodarskimi boj, da ohranijo ne le svoj položaj, ampak ga še razširijo skladno s svojimi javno razglašenimi načrti. Slovenski živelj je moral sprejeti vsiljeno mu borbo za svoj obstanek. Neenakomerna je bila zanj ta borba, ker je razpolagal kulturno bolj izobraženi nasprotnik z neprimerno večimi in organiziranimi gospodarskimi silami, razen tega pa še z državnim aparatom, ki je bil v vrhovni organizaciji kljub vsemu

drugačnemu videzu vendarle v njegovih rokah. Razumljivo je zato, da se je na slovenski strani podčrtavalo prav to narodnostno obeležje in da se je ukrepalo zgolj tisto, kar je vidno vodilo do okrepitve tako pojmovane obrambe. Velik korak naprej pomeni v zgodovini našega narodnega življenja spoznanje, ki si je šele po dolgem času utrlo pot, da brez gospodarske samostojnosti tudi ni narodnopolitične. In vprav pri oživljanju tega spoznanja v resnično življenje je bila zadružna oblika pri nas odločilno važnega pomena zaradi svoje prikladnosti namenu, ki naj se z njeno pomočjo laže in zanesljiveje doseže.

Zadružništvo so torej nujno ustvarile izrazito narodne pobude. In ta vodilni motiv je obdržalo, kakor smo videli, vse do konca prve razvojne dobe. Zato je presojati vse delovanje in poslovanje slovenskih posojilnic te dobe raz to gledišče, kar povzroča težave, ker smo vajeni gledati v zadrugeth drugih narodov že takoj spočetka zgolj podjetja s posebno značilnimi gospodarskimi in socialnimi nalogami.

Poudarjanje narodnega kot vodilnega motiva je imelo naravno za posledico, da so se posojilništva oklenili naši narodno zavedni krogi. Aktivno delovanje v posojilnicah je veljalo v tistih časih za izrazito narodno dolžnost, katere se zaveden Slovenec ni smel braniti. Isto je veljalo glede nalaganja prihrankov v slovenske posojilnice. Pri tem je treba pomisliti, da so bile posojilnice novi denarni zavodi, dostikrat brez dovolj skušenega vodstva in, kar je za vlagatelja najvažnejše, brez zadostnega lastnega premoženja in zavorlo tega manj vabljiva ustanova za trezno preudarjajočega vlagatelja. Izvrševaje svojo narodno dolžnost, so podpirali zavedni Slovenci torej slovensko posojilništvo tako, da so opravljali v posameznih zavodih požrtvovalno določene posle, jih s čim večjimi deleži in vlogami gospodarski podpirali ali pa jim kakor koli drugače pomagali do uspešnejšega razvoja.

Proglasitev dela v prospeth posojilnic za izrazito narodni posel je imelo potemtakem to dobro plat, da so zrlí zavedni krogi s simpatijami na razvijajoče se posojilništvo, včasih se celo vse premalo ali pa nepravilno zavedajoč ali po svoje pojmujoč zadružno misel. Senčna stran tega pa

je bilo, da je zajelo posojilništvo vsaj spočetka samo res zavedne kroge, medtem ko so drugi ostajali ob strani, nezaupljivo opazujoč to novo gospodarsko izživljanje. Nezaupanje je bilo tem večje, kar je navadno pri novotah, ker je šlo tokrat za gospodarska podjetja, katera so ustanovili lastni rojaki. To nezaupanje je ginevalo le polagoma, in to tem bolj, čim vidnejše in realnejše uspehe je moglo prikazovati posojilništvo.

Narodno obeležje posojilnic je seveda odvrčalo tuje-rodni element, da bi se jim približal kot dobronameren član. Kvečjemu se je poganjal za članstvo iz nagibov, ki se niso skladali s posojilničnimi interesi. Od tod tudi strah posojilničnih vodilnih krogov pred njim in opreznost, silo nasprotna združnim načelom.

Nadalje je poudarjanje narodnih nagibov pri našem združništvu kajpak povzročalo, da državna oblastva niso blagonaklonjeno gledala njegov razvoj, ampak ga prej ovi-rala, skrbno varujoč pri tem videz nepristranosti. A ob sebi umljivo je, da o kakšni državni ali drugi javni podpori specialno našemu združništvu ni moglo biti niti govora. Zato pa je slovensko združništvo nujno prospevalo iz samega sebe, iz svojih moči. In kar je ustvarilo, je bil sad njegovega lastnega trdega dela, kakor je pri pravilno poj-movanem združništvu tudi pravilo. Prav zaradi tega so se njegovi doseženi uspehi tudi pravilno vrednotili in skrbno varovali, prav za prav tako, kakor se ceni in varuje samo tisto, kar se z lastnimi močmi in žrtvami ustvari.

Vodilni nagib je naravno vplival ne le na ustroj, ampak tudi na poslovanje posojilnic. Želja, ustvariti velike domače denarne zavode, ki naj hitro in odločilno posegajo v gospo-darsko življenje, je rodila nujnost, da se v kratkem času ustvari nekaj, za kar so potrebovali naprednejši narodi — sicer res v prejšnjih letih in zato v drugačnih okoliščinah — dosti dlje časa. Upravičena bojazen, da ima lahko ta težnja za dolžnike, a s tem prav za prav za ves pokret neprijetne posledice, se ni uresničila, kakor dokazujejo spredaj objav-ljeni sestavki in posebno postavke o poslovnem dobičku in njegovem naraščanju. Dokaz zrelosti takratnih vodilnih združnih mož je, da si posojilnice kljub svojemu vodil-

nemu nagibu niso prizadevale za prevelik dobiček in da je bila obrestna mera tako pri hranilnih vlogah kakor zlasti pri posojilih zelo zmerna in ob nizkih upravnih stroških tudi dobiček skromen. Samo tako poslovanje je bilo prikladno, če se je hotelo slovenskemu človeku zares dejanski pomagati, ne glede na to, da je ta težnja vendar temeljni imperativ pravega združništva.

Kako je torej učinkovalo več ko dvajsetletno delovanje slovenskih zadrug na tedanje naše narodno gospodarstvo? Priznati se mora, da so storile posojilnice v prvi dobi svojega obstanka izredno mnogo potrebnega in koristnega. Najbolje dokazuje to pač dejstvo, da so delovale nekatere v rečenem času že po deset, dvajset ali še več let, kar bi prav gotovo ne mogle, če bi bile res odvečne ali pa nemara celo škodljive. Nadalje priča o tem zgovorno še to, da so se ustanovljale posojilnice kar stalno leto za letom v večjem številu na novo. In njihovo delovanje po vsej priliki ni moglo biti brez vpliva na takratni naš gospodarski položaj. Že to, da si je lahko preskrbela posojilo večina interesentov, se je smelo zaznamovati za velik uspeh. Povrh je bil storjen ogromen korak h gospodarski osamosvojitvi našega življa še s tem, da se je napravil konec čisto sramotno izkoriščanemu monopolnemu položaju maloštevilnih denarnih zavodov, ki so jih imeli v rokah večinoma tujci, ter se je strlo grdo samopaštvo neštetihi oderuhov. Toda s tem ni rečeno, da je bilo vse slabo že tudi docela izkoreninjeno in odstranjeno. Zakaj izkoriščevalci in oderuhi še niso bili iztrebljeni, marveč delovali so še slej ko prej, akoprav so bili prisiljeni, prilagojevati se novim, zanje neugodnejšim razmeram ter znatno ublaževati dotedanje samovoljno postopanje z dolžniki. Da pa jim je bil posel sploh še omogočen, niso bile krive samo prereditko obstoječe posojilnice, temveč še precej bolj takratne občne gospodarske okoliščine. Neugodne razmere (pičle letine, družinska pomnožitev in z njo v zvezi razkosanje posestva, posebno pa slabo vnovčevanje pridelkov idr.) so silile kmeta k vedno novemu zadolževanju. Življenjski problem našega človeka je bil torej do takrat komaj na pol rešen, prav za prav le toliko, kolikor je bila preskrbljena tedaj že možnost, najeti si

posojilo, a popolnoma nerešena, dà, neobdelana je ostala pglavitnost, kako pomagati kmetu pri gospodarstvu z znižanjem stroškov in zvišanjem dohodkov. Toda tega ni mogla izvesti samo posojilnica, marveč to so uresničile lahko predvsem drugovrstne zadruge, kakor mlekarske, sadjarske, vinarske, nabavljalne, razpečevalne ipd. Take pa žal še niso obstajale, pravilneje, njihovo število je bilo prav neznatno in zato hkrati njihov vpliv nepomemben.

V združnih registrih kranjskih in štajerskih okrožnih sodišč so bile konec leta 1894, vpisane samo tele slovenske nekreditne zadruge: Prvo ljubljansko uradniško gospodarsko društvo v Ljubljani, r. z. z o. z. (reg. 8. septembra 1887), ki je po več ko tridesetletnem delovanju likvidiralo ter bilo dne 12. februarja 1920 izbrisano iz združnega registra; Prva zadruga vipavskih sadjarjev v Slapah (reg. 8. oktobra 1889), ki si je nadela hvalevredno nalogo, da vnovčuje sadje in povrtnino svojih združnikov, je že leta 1893. prenehala delovati, iz združnega registra pa je bila izbrisana šele dne 27. marca 1903; Gozdarsko društvo pri Sv. Lovrencu v Puščavi, r. z. z o. p. (Forstwirtschaftlicher Verein zu St. Lorenzen in der Wüste) (reg. 10. aprila 1891), je likvidiralo in bilo dne 12. novembra 1904 izbrisano; Diana, kopališka registrovana zadruga v Celju z o. z. (reg. 12. januarja 1892), je bila po skoraj štiridesetletnem obstoju dne 24. junija 1931 izbrisana; Društvo komisijonarjev v Ljubljani, r. z. z omej. poroštvom (reg. 24. januarja 1893), ki še dandanes uspešno deluje; Uradniško stavbinsko društvo v Ljubljani, r. z. z omej. poroštvom (reg. 3. februarja 1894), ki sploh nikoli ni začelo poslovati in čigar načelnštvo se ni niti konstituiralo, bilo je zato izbrisano, toda šele dne 25. aprila 1901; Registrovana vipavska vinarska zadruga z omejenim poroštvom v Vipavi (reg. 27. junija 1894), ki tudi ni dolgo poslovala in je bila že dne 22. januarja 1900 izbrisana; Trtorejska zadruga »Pepiniera« v Krškem, r. z. z o. z. (reg. 13. novembra 1894), ki je bila dne 3. avgusta 1903 izbrisana.

Tako stanje nekreditnih zadrug pa je imelo seveda svoje vzroke. Predvsem se moramo zavedati, da je prevladovalo mišljenje, da je denar temelj vsakemu gospodarskemu izživiljanju. Zato so posvečali vodilni narodni krogi vse svoje moči ustvaritvi močnih narodnih denarnih zavodov, posojilnic, ker so očitvidno menili, da se bodo ostale gospodarske panoge že znale same razvijati, če bodo imele na uporabo le dovolj cenenega kredita. Obstajala je pa še druga važna okolnost, ki je odlično sovplivala na razvoj našega zadružništva. Poudarjali smo že, da so se posojilnic oklenili kot njihovi vneti propagatorji najpoprej narodno zavedni Slovenci, ki so bili obenem, ako že ne vodilni, pa vsaj najvidnejši kulturno-politični delavci. Le-ti pa so pripadali, kakor pričajo imeniki in kar je tudi naravno, predvsem izobraženim poklicem (pravniškemu, zdravniškemu, duhovniškemu, uradniškemu ipd.). Pridružili so se jim imovitejši in izobraženejši posestniki pa tudi obrtniki, trgovci in gostilničarji. Gotovo je bila odločilna za nadaljnji razvoj vprav okolnost, da so vodilno posegli v naše zadružništvo prvenstveno nekmetski in nedelavski krogi, torej krogi, ki potrebujejo samo ali vsaj predvsem denarne zavode bodisi kot vlagatelji ali pa zlasti kot posojilojemniki. Poslednjim je bila posojilnica glavno in edino potrebno zadružno podjetje, za druge vrste zadrug pa niso imeli nobenega pravega razumevanja. Vrhu tega pa nekim krogom nastanek nekreditnih zadrug, bolje rečeno, samo nekaterih (n. pr. vnovčevalnih, konsumnih ipd.), ni šel v račun ter zato ni bil niti zaželen. S tega odklonilnega stališča so skušali svoje doprinesti, da so zavlačevali ustanavljanje take vrste zadrug. A res je tudi, da terja upravljanje nekreditnih zadrug od funkcionarjev večjo kvalifikacijo, a tudi poslovanje samo je združeno še z večjim rizikom. Tudi ta razlog je marsikoga plašil in odvrčal od tega, da bi se po številnih vzorih pri drugih narodih lotil organiziranja te ali one nekreditne zadruge.

Gospodarsko življenje pa je nadaljevalo svojo pot in terjalo, ko so razmere dozorele, ukrepe v pogledu razširitve in poglobitve delovnega področja tudi pri zadružništvu. Naravno bi bilo, da bi sledilo zadružništvo ta klic ter se

skušalo čimbolj prilagoditi časovnim zahtevam. Ugodni trenutek je nastopil takrat, ko so ustvarile posojilnice že kolikor toliko trden temelj za uspešen nastanek in razvoj še drugovrstnih nekreditnih zadrug, da o postopnem preusmerjanju v naziranju, o namenu in nalogah posojilnic ne govorimo. Kljub temu, da so razmere vedno odločnejše terjale odpomoč, niso vodilni zadružni činitelji nič primerneга ukrenili. Zato je tembolj ugodno prospevala akcija, ki jo je sprožil prvi slovenski katoliški shod v Ljubljani (l. 1892.). Ta kongres, ki naj bi bil po zamisli iniciatorjev tisti činitelj, »ki naj utrdi in poživi versko in narodno zavest slovenskega ljudstva in mu dá v neizogibnih bojih trdno moralno podlago, združeno z veselo zavestjo, da z obrambo vere in narodnosti svoje hrani zajedno tudi svoje gmotno blagostanje,« in čigar glavna naloga je bila »vstvariti nekaki katoliški slovenski program, na podlagi kojega naj bi se v prihodnje vršilo javno delovanje vseh katoliških Slovencev ter se snovala naša narodna organizacija«,¹⁴³ je sprejel namreč tudi glede zadružništva posebne predloge. V svoji resoluciji,¹⁴⁴ v oddelku za socialne zadeve, je poudarjal shod primarnost kmetских interesov, češ da je kmetски stan kot najštevilnejši »najzaneslivejša zaslomba toliko našega državnega, kakor osobito našega narodnega obstanka« in da se zato s tega stališča mora voditi vsa narodna politika. Da se prepreči vedno hujše propadanje tega stanu, so bili priporočeni in zahtevani razni oblastveni ukrepi, med drugim celo uvedba obveznega zadružništva. Realizacija tako daljnosežne reforme, katera bi temeljito preobrazila vse gospodarsko življenje in imela tudi sicer velike posledice, je bila odvisna od zakonske ureditve, torej od činiteljev, na katere niso imeli odločilnega vpliva. Zato so mislili, da bo najboljša rešitev za prehodno dobo, dokler se dokončno zaželeno ne uredi, skladno s sprejetim predlogom, če se oprijejo načel prostovoljnega zadružništva ter ustanavljajo na tej osnovi kmetске zadruge najrazličnejših vrst. Tudi z načeli že delujočih slovenskih posojilnic se nova akcija ni

¹⁴³ Govor glavnega poročevalca dr. Ivana Šusteršiča na »osnovnem shodu« dne 30. avgusta 1892.

¹⁴⁴ »Slovenec«, letnik XX., št. 187.

strinjala, češ da so preveč prikrojena meščanskim prilikam in da zato ne ustrezajo kmetским potrebam. Usvojili so si raje in brez pridržka poslovna načela Raiffeisnovih kreditnih zadrug, naglašujé, da je ta sistem edino prikladen za naše razmere, v katerih prevladuje kmetски element.

Nova zadružna akcija se ni vključila kar kratko in malo v obstoječe zadružno gibanje in podredila njegovemu vodstvu, marveč je ubrala popolnoma ločeno svojo pot, ki je tekla včasí vzporedno s staro, večinoma jo pa celo križala. To se je videlo že takoj od vsega začetka, leta 1893., ko se nekatere novoustanovljene posojilnice niso včlanile v Zvezi slovenskih posojilnic. Že to je dalo slutiti, da želijo te nove zadruge ubirati svoja pota. Še bolj se je to potrdilo l. 1894., ko se je število takih zadrug še pomnožilo. Nedvomno pa je bila ta namera potrjena, ko so se v dveh krajih, v Cerknici in Trnovem, ustanovili istočasno kar po dve posojilnici z enakim delovnim področjem. Zveza je namreč po navadnih pripravah v omenjenih krajih si pridobila interese za ustanovitev posojilnice, obenem pa je nova akcija isto naredila, seveda ločeno. Zaradi tega sta bili ustanovljeni sočasno dve enakovrstni zadruzi v istem kraju. Že nastanek sam s spremljajočimi okoliščinami je povzročil, da so si stale ob sebi umevno te posojilnice v ostrem konkurenčnem odnosu nasproti že od vsega začetka, pojav, ki se je v naslednjih letih skoraj redno ponavljal.

Za naše dotedanje razmere nenavadni pojav je bil dovolj zgovorna in prepričljiva napoved, da se bodo odigravali tudi v našem zadružništvu dogodki odslej bistveno drugače kakor dotlej ter da bo imela na prvem slovenskem katoliškem shodu napovedana in sklenjena politična diferenciacija tudi pri zadružništvu daljnosežne posledice. Zato smo utemeljeno postavili trditev, da so bili ti dogodki, ki so vrhunčili v ustanovitvi novega zadružnega središča naslednje leto v Ljubljani (Zveza kranjskih posojilnic, prav za prav pozneje Gospodarska zveza), znanilci začetka nove ere v našem zadružništvu in da se je z letom 1894. zaključilo njegovo prvo obdobje.

Ob zaključku moramo vnovič ugotavljati, da so bili v prvem razdobju z oživotvorjenjem številnih posojilnic, od

katerih večina še danes posluje, postavljeni naši zadružni stavbi močni temeljniki. Vprav poznejši razvoj je pokazal, da so bili položeni temelji res zdravi in trdni, saj so se izkazali za sposobne, varno nositi vso zadružno zgradbo, ki je v poznejših letih močno narasla. Na teh temeljih se je naposled vendarle začela predolgo časa odlašana preusmeritev našega gospodarskega gibanja iz posojilništva v vsestransko združništvo s pravim socialno-gospodarskim obeležjem. Naše potrebe in razmere pa neodložljivo terjajo, da se ta pred petdesetimi leti začeta preusmeritev že vendar enkrat dokončno in v vsestransko zadovoljstvo dovrši.

Viri

1. Arhivalije

Zapisniki o občnih zborih in načelništvenih sejah in arhiva Zveze slovenskih posojilnic in Zadrugne zveze v Celju, razni spisi in razne listine deželne vlade v Ljubljani, mestne občine ljubljanske, Zveze slovenskih zadrug v Ljubljani, posameznih zadrug itd.

2. Zadrugni registri

okrožnih sodišč v Celju, Mariboru, Novem mestu in Ljubljani in registrski akti posameznih zadrug.

3. Strokovna dela iz zadrugništva

Avramović Mihajlo, Trideset godina zadružnoga rada, 1894—1924, Beograd, 1924.

Crüger dr. Hans, Die Erwerbs- und Wirthschafts-Genossenschaften in den einzelnen Ländern, Jena, 1892.

Dvajsetletnica Zveze slovenskih posojilnic v Celju in XIII. letopis slovenskih posojilnic za leto 1902., Celje, 1903.

Gide Charles, Potrošačke zadruge (iz francoščine v srbsčino prevedel dr. Ilić Mihailo), Beograd, 1923.

Grünfeld dr. Ernst, Das Genossenschaftswesen, volkswirtschaftlich und soziologisch betrachtet, Halberstadt, 1928.

Lapajne Ivan, Navod o snovanji in poslovanji slovenskih posojilnic, Krško, 1895.

Neudörfer dr. Otto, Grundlagen des Genossenschaftswesens, Wien-Leipzig, 1925.

Ogris dr. Albin, Statistika kreditnih zadrug v Sloveniji za poslovno leto 1926. (»Zbornik znanstvenih razprav«, letnik VI., 1927/28, Ljubljana, 1928).

Posojilnica v Mariboru, Pogled na njeno petdesetletno delovanje, Maribor, 1933.

Premrou Svetoslav, Navod za poslovanje slovenskih raiffeisenskih posojilnic, Gorica, 1902.

Schauer Dolfe, Naša prva zadruha, Ljubljana, 1940.

Spisy Kampelikovy (uredil F. Obrtel), Praha, 1922.

Spominski spis, izdan ob štiridesetletnici obstoja Posojilnice v Ribnici, r. z. z o. z., 1888—1928, Ribnica, 1928.

Spominski spis Zadružne zveze v Celju ob priliki štiridesetletnice njenega delovanja 1883—1923, Celje, 1923.

Totomian dr. Vahen, Internationales Handwörterbuch des Genossenschaftswesens, Berlin, 1928.

Osnove zadružništva (iz nemščine prevedel dr. Veble Andrej), Ljubljana 1940.

40 Jahre im Dienste einer Idee, Beograd, 1939.

Tugan-Baranovskij Mihail I., Socijalne osnove zadrugarstva, sv. I. (prevedel v hrvaščino Predrag Mitrinović), Zagreb, 1924.

Vošnjak dr. Bogumil, Ob stoletnici rojstva Mihe Vošnjaka, prvega slovenskega zadrugarja, Beograd, 1937.

Zadružni koledar za leto 1924., Ljubljana, 1923.

Zadružni koledar za leto 1938., Ljubljana, 1937.

Zadružni zbornik, izdan ob stoletnici rojstva Mihe Vošnjaka, očeta slovenskega zadružništva, Ljubljana, 1937.

4. Splošna dela in spisi iz drugih strok

Bilimović dr. Aleksander, Uvod v ekonomsko vedo, Ljubljana, 1933.

Doubrava dr. František, Okresní záložny hospodářské, jejich vznik, vývoj a působnost, Praha 1925.

Koledarček družbe sv. Mohora za prestopno l. 1872., Celovec, 1871.

Krošl Anton, Zemljiška odveza na Kranjskem, Ljubljana, 1941.

Lončar dr. Dragotin, Dr. Jancz Bleiweis in njegova doba, Ljubljana, 1910.

Politično življenje Slovencev, Ljubljana, 1921.

Mal dr. Josip, Zgodovina slovenskega naroda, Celje, 1928.

Polec dr. Janko, O odpravi nevoljništva na Kranjskem (»Zbornik znanstvenih razprav«, letnik IX., 1932/33, Ljubljana, 1933).

Prijatelj dr. Ivan, Janko Kersnik — njega delo in doba (Janka Kersnika zbrani spisi, zv. VI., sešitek I., Ljubljana 1910—1914).

Skabernè dr. Fran, Slovenski advokati in javni notarji v književnosti, znanosti in politiki, Ljubljana, 1936.

Slovenci v desetletju 1918—1928, zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine, Ljubljana, 1928.

Slovenski biografski leksikon, Ljubljana 1925—1933.

Slovenski romar — koledar za leto 1858., Ljubljana, 1858.

Spindler Vekoslav, Dr. Ivan Dečko in njegova doba, Maribor, 1938.

Tuma dr. Henrik, Iz mojega življenja, Ljubljana, 1937.

Vošnjak dr. Jože, Ob agrarnem vprašanji. (V Letopisu Matice slovenske za leto 1884.), Ljubljana.

Spomini, Ljubljana, 1906.

Weber dr. Adolf, Allgemeine Volkswirtschaftslehre, II. izdaja, München-Leipzig, 1929.

5. Časopisi in revije

Izvestje Muzejskega društva za Kranjsko, Ljubljana, (1904).

Kmetijske in rokodelske Novice, Ljubljana (1848).

Narodni gospodar, Ljubljana (1900—1901).

Slovenec, Ljubljana (1892—1898).

Slovenski Narod, Maribor—Ljubljana (1868, 1871, 1872, 1893).

Tehnika in gospodarstvo, Ljubljana (1940, 1941).

Veda — dvomesečnik za znanost in kulturo, Gorica (1913).

Zadruga, Celje (1884—1889).

Zadružni vestnik, Ljubljana (1930—1941).

COBISS.SR-02008

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

00000430492